

RES
PUBLICA
BELGICA
1980-2000

PH. BUSQUIN

W. CLAES

J.L. DEHAENE

M. EYSKENS

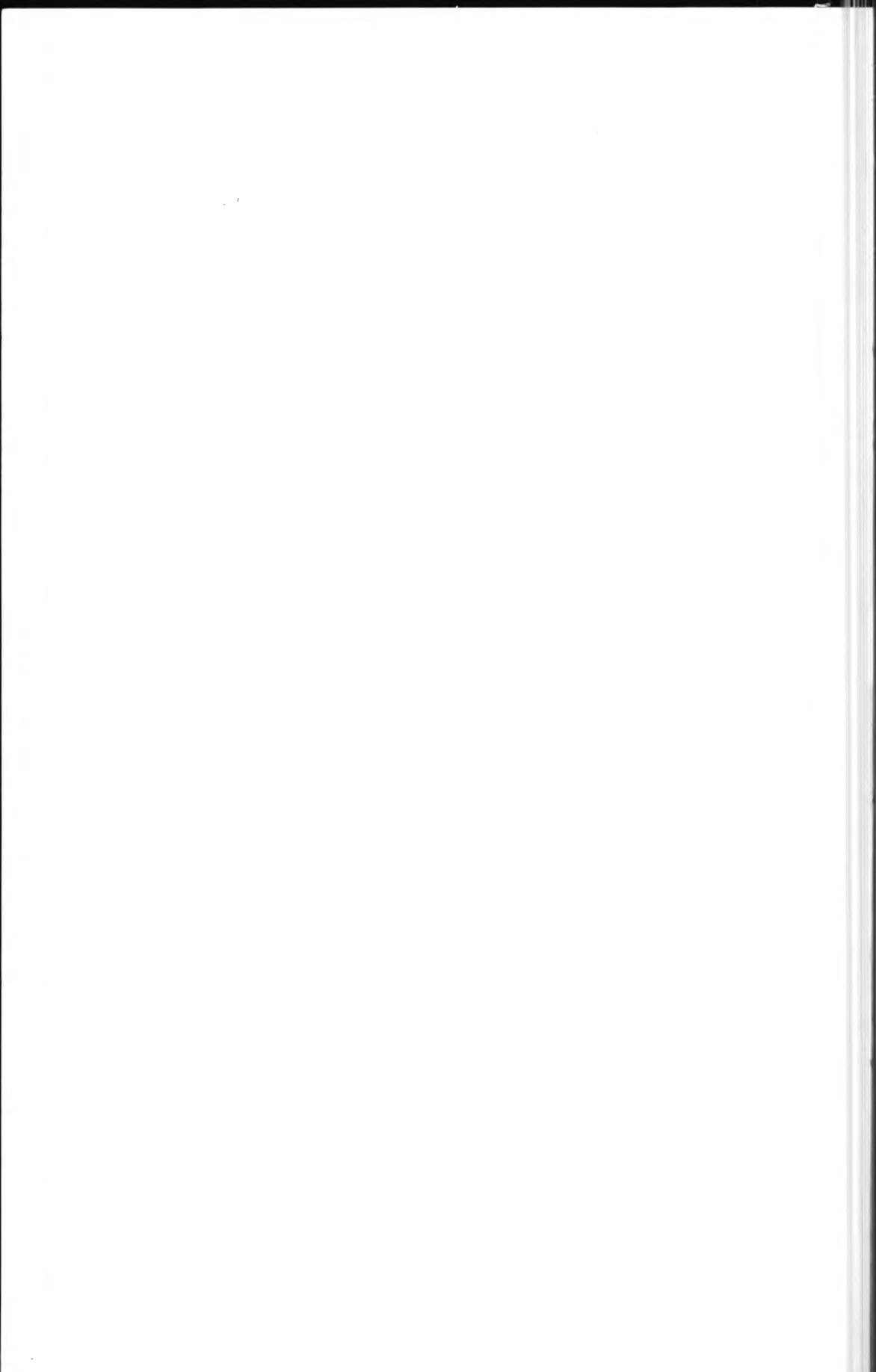
W. PEIRENS

F. SWAELEN

H. SCHILTZ

A. VERPLAETSE

STATISTICAL OVERVIEW

RES PUBLICA BELGICA
1980-2000

HOGESCHOOL GENT
Campusbibliotheek
Schoonmeersstraat 2, 9000 GENT
BIBLIOTHEEK

BELEID EN BESLUITVORMING

LA POLITIQUE

POLICY AND POLITICS

Philippe BUSQUIN
Jean-Luc DEHAENE
Willy PEIRENS
Hugo SCHILTZ

CLAES Willy
EYSKENS Mark
SWAELEN Frank
VERPLAETSE Alfons

INHOUD - SOMMAIRE - CONTENTS

Van devaluatie tot euro. Het economische en meer bepaald het monetaire beleid van België 1980-2000 Alfons VERPLAETSE	3-22
De (on)macht van de Eerste Minister. Een a-wetenschappelijke ervaringsbenadering Jean Luc DEHAENE	23-32
Vice-Premiers en kernkabinetten. Een evaluatie van deze innovaties Willy CLAES	33-44
Hoe machtig is een minister? De politicus in de netwerkmaatschappij Mark EYSKENS	45-64
Het Parlement op het einde van de twintigste eeuw. Mogelijkheden en begrenzingen Frank SWAELEN	65-88
Les changements en Belgique de 1980 à 2000. La vue d'un président de parti Philippe BUSQUIN	89-96
Het aandeel van de Volksunie in de federalisering van België in de jaren 80 en 90. Een getuigenis. Hugo SCHILTZ	97-104
Vakbonden en sociaal overleg in het laatste kwart van de XX ^e eeuw Willy PEIRENS	105-118

Van devaluatie tot euro. Het economische en meer bepaald het monetaire beleid van België 1980-2000

Alfons VERPLAETSE

Eregouverneur van de Nationale Bank van België

Na de laatste wereldoorlog kende de Belgische economie, mede dank zij de stabiliserende weerslag van de geldhervorming van oktober 1944, een merkwaardig herstel. Het monetaire beleid, als integrerend deel van het algemeen economisch beleid, heeft hier in ruime mate toe bijgedragen.

Aan de vooravond van de oliecrisis tijdens de 70-jaren leverde België dan ook sprekende macro-economische prestaties. In de jaren 1971-1973 werd een economische groei opgetekend van gemiddeld 5,4% per jaar, bedroeg de werkloosheid gemiddeld 2,2% van de beroepsbevolking en kende de betalingsbalans van de lopende verrichtingen van de BLEU een gemiddeld overschot van 3% BBP. De gemiddelde stijging van de consumptieprijzen bedroeg 4%, hetgeen in die periode in vergelijking met het buitenland zeker matig was. Relatief iets minder schitterend werd gepresteerd inzake overheidsfinanciën. In dit charmante maar zeer complexe land waar meestal uiteindelijk een consensus ook in de zeer netelige problemen gevonden wordt, ook al gaat die dikwijls gedeeltelijk ook ten laste van de belastingsbetaler, bedroeg de nettofinancieringsbehoefte van de overheid 4%. Maar de geconsolideerde brutoschuld van deze overheid bleef stabiel en schommelde ergens tussen 55 en 60% BBP.

In een land met beperkte geografische afmetingen en gekenmerkt door een zeer hoge graad van openheid had het monetaire beleid zoals elk segment van het economisch beleid de vier klassieke doelstellingen tot eindobjectief: voldoende groei, prijsstabiliteit, een lage werkloosheid en extern evenwicht. Het geldbeleid was orthodox doch niet afgestemd op de traditionele intermediaire doelstellingen in de vorm van welbepaalde monetaire aggregaten. Deze aggregaten vertoonden immers een onvoldoende stabiele verhouding met meer fundamentele economische grootheden. Ter zake werden de kenmerken van een kleine open economie nog versterkt door de weerslag op de monetaire aggregaten in België van de monetaire associatie met Luxemburg. Deze associatie bevorderde een grote volatiliteit van de fondsenbewegingen tussen België en de partner, hetgeen, ceteris paribus, de stabiliteit van de Belgische monetaire aggregaten verminderde. Dit belet niet dat het de wisselkoersstabiliteit van de BEF en LUF bevorderde en dat de monetaire associatie voor beide partners uiteindelijk meer voor- dan nadelen bood.

De volatiliteit van de monetaire aggregaten nam meestal af naarmate het toepassingsveld van het monetaire aggregaat werd uitgebreid. Uiteindelijk belandde men aldus bij het totaal financieel sparen en o.m. het geheel van financiële activa (monetaire, andere kortlopende en langlopende activa) in het bezit van gezinnen en bedrijven. Dit laatste is echter een weerspiegeling van de reële rekeningen en houdt als dusdanig nog weinig verband met geldcreatie. Dit verklaarde de grote aandacht van de Nationale Bank van België (NBB) voor de financiële

en reële rekeningen die ook tot uiting is gekomen bij de verdeling van taken in het Instituut van de Nationale Rekeningen.

Indien tal van andere minder grote landen, door de feiten genoopt werden uiteindelijk te verzaken aan formele normen inzake geldhoeveelheid of liquiditeitsquote, die ze aanvankelijk hadden aanvaard, dan heeft in België een strikt monetaire intermediaire doelstelling formeel steeds ontbroken. Dit heeft ons land niet belet een monetair beleid te voeren dat orthodox uitviel. Omwille van de grote relatieve belangrijkheid van de invoer was de interne muntstabiliteit gediend door een wisselbeleid dat gericht was op een niet-opdrijven van de ingevoerde impulsen tot prijsstijging, m.a.w. op een stevige koers van de nationale munt t.o.v. de vreemde valuta. Deze situatie bracht België ertoe zich te oriënteren naar vaste wisselkoersen binnen een zo groot mogelijk geheel. De monetaire overheid was zich sterk bewust van de risico's van vlottende wisselkoersen en bijgevolg een principieel pleitbezorger van wisselkoersafspraken. België was een groot voorstander van de invoering in 1944 van het Bretton Woodstelsel, herstelde reeds in 1958 de externe inwisselbaarheid van de BEF, sloot in 1971 het monetair akkoord tussen de Beneluxlanden, nam van bij de start in 1972 deel aan de zogeheten muntslang en was een fervent voorstander van het wisselkoersmechanisme van het Europees Monetair Stelsel dat in 1979 de Europese muntslang verving. Volwaardig lid worden van de Economische en Monetaire Unie, waartoe door de Europese staatshoofden en regeringsleiders in december 1991 te Maastricht werd beslist, zou de finale bekroning zijn.

Het monetaire beleid is echter slechts een onderdeel van de algemene economische politiek. Als het budgettair en/of het inkomensbeleid onorthodox uitvallen, dan kan het monetaire beleid alleen het tij niet keren tenzij mits een sociale kostprijs die veelal overdreven hoog uitvalt.

Macro-economische catastrofe

Dit was helaas het geval in België na de olieschokken van de jaren 70. Terwijl de aandacht van de politieke bewindvoerders in grote mate ging naar het vinden van een oplossing in de delicate institutionele problemen van de multiculturele samenleving, liep de macro-economische ontwikkeling volledig uit de hand. Zo stegen in 1974 als gevolg van de eerste zogenaamde olieschok de prijzen van de ingevoerde producten met meer dan 30%, de consumptieprijzen met praktisch 13% en de brutolonen van arbeiders en bedienden met ruim 20%. Het mechanisme was eenvoudig doch werd helaas niet tijdig grondig doorzien: de stijging van de invoerprijzen dreef de consumptieprijzen omhoog, hetgeen via het algemeen aanvaarde indexeringsmechanisme van de bezoldigingen, op de loonontwikkeling woog. Dat had op zijn beurt gevolgen voor de prijsontwikkeling en bestendigde ook de weerslag van impulsen die voorbijgaand van aard kunnen zijn. De macro-economische gevolgen waren catastrofaal.

Tussen 1971-1973 en 1981, dus in een tijdsspanne van gemiddeld 9 jaar, steeg het gemiddelde brutoloon per gewerkt uur met 180%, terwijl de stijging van de consumptieprijzen ongeveer 100% bedroeg. De nominale lonen per uur stegen gemiddeld met 12% per jaar en de reële lonen gemiddeld met 3,7% per jaar. De aanpassing van de lonen aan de prijsstijgingen slorpte ruim 2/3 op van de totale nominale loonsverhoging en het aandeel van de bezoldigingen in het nationaal inkomen nam toe van ruim 52 tot ruim 59%. Aan de competitiviteit van de bedrij-

ven werd jaar na jaar geknaagd, hun rentabiliteit was aan inlevering toe en hun financiële structuur werd meer en meer aangetast. Op de arbeidsmarkt hadden de ondernemingen maar één mogelijke houding: het personeelsbestand aanpassen aan de zich snel wijzigende omstandigheden.

Van 1970 tot 1981 verminderde het aantal tewerkgestelden bij de gezinnen en privé-bedrijven met ruim 180.000 eenheden. Op de arbeidsmarkt werd deze beweging aangevuld met de gevolgen van het accres van de beroepsbevolking (325.000 eenheden vooral ingevolge de toename van de bevolking op arbeidsleeftijd en van de participatiegraad van de vrouwen). De helft van deze ruim 500.000 personen die zich op de arbeidsmarkt aandienden, werd opgeslorpt door de overheid (110.000 in de traditionele circuits en ruim 50.000 in de zogenaamde tewerkstellingsprogramma's) en de overheidsbedrijven (+ 100.000 eenheden). De andere helft kwam in de werkloosheid terecht die opliep van ruim 2% in 1971-1973 tot bijna 8% in 1981.

Deze situatie drukte zwaar op de overheidsfinanciën waarvan het tekort steeg van 4% tot ruim 13% in 1981. Parellel maakte een overschot op de lopende betalingen van de BLEU (Belgisch-Luxemburgse Economische Unie) met het buitenland ten belope van 3% plaats voor een substantieel tekort (- 4,5%).

In die omstandigheden vervulden de monetaire autoriteiten gewetensvol hun plicht; de wisselkoers van de BEF, nog het enige element van tucht in de Belgische economie, werd gehandhaafd. Maar de prijs lag hoog want het hele instrumentarium diende te worden bespeeld. Het gevolg was dat in 1981 de marktrente op 3 maand hoger lag dan 15% en aldus met 5 basispunten het Duitse en Nederlandse peil overschreed, en dat de dollarkoers op de vrije markt - niet beïnvloed door tussenkomsten van de centrale bank - ruim 12% hoger uitviel dan de officiële wisselkoers. In 1981 noteerde de BLEU voor de verrichtingen van de "privé-sector" met het buitenland een tekort van 10% van het BBP waarvan ruim 4/10 voor de lopende verrichtingen. Om hieraan het hoofd te bieden verminderde de NBB haar nettotoegod en deviezenreserves met bijna 1/3 (nagenoeg 100 miljard BEF) nadat de overheid en de overheidsbedrijven samen 250 miljard BEF ontleenden in het buitenland en op de wisselmarkt afstonden.

Einde 1981 was het evident; de sociaal economische "zieke man" van Europa was dringend aan herstel toe. Er was niet langer tijd om te "kurieren am Symptom". Het wegnemen van de oorzaak van de ongunstige sociaal economische ontwikkelingen, nl. de verloren gegane competitiviteit van de bedrijven drong zich op. Het was inderdaad het wegtanen van de competitiviteit en de manier waarop er op ingespeeld werd die oorzaak waren van de dramatische ontwikkeling van de lopende betalingsbalans, maar ook van de explosie van de werkloosheid en de catastrofale verslechtering van de overheidsfinanciën (met relatief minder fiscale en parafiscale ontvangsten en meer uitgaven, zowel primaire als uit hoofde van interestlasten).

Het herstelbeleid

Twee grote wegen lagen open: een vermindering, liefst zo snel mogelijk, van de reële lonen met nagenoeg 10% of een devaluatie van dezelfde orde grootte met passende begeleidingsmaatregelen. De eerste optie zou logischerwijze de voorkeur van de monetaire autoriteiten wegdragen want het zou het jarenlang ge-

voerde wisselbeleid onaangeroerd laten. Er was echter één bezwaar: hiervoor bestond er geen politieke meerderheid. Dit was voldoende aangetoond door het mislukken van de beperkte pogingen die in het verleden waren ondernomen. Inderdaad, een dergelijke ingreep kan niet brutaal in één keer worden verwezenlijkt, doch dient stapsgewijze over een langere periode te worden gespreid, hetgeen in de praktijk onrealiseerbaar was gebleken. Een brutale devaluatie was weliswaar in strijd met de traditionele uitspraken van de monetaire overheden, maar behelsde een schokelement, die de politieke wereld en de publieke opinie er toe kon brengen de nodige remedies te aanvaarden; bovendien zou het een deel van de onvermijdbare onmiddellijke deflatoire last op de burens verhalen; de afzet van vreemde producten op de binnenlandse markt zou worden afgeremd en de afzet van de nationale producten zowel op de interne als op de buitenlandse markten worden bevorderd. Deze tweede variante behelsde nochtans één groot risico; bij ontstentenis van de passende begeleidingsmaatregelen zou, zoals in het buitenland zo dikwijls was voorgevallen, de eerste devaluatie en haar gehele of gedeeltelijke mislukking de aanzet zijn voor de volgende depreciatie. Een spiraal depreciatie-inflatie-depreciatie enz. was niet denkbeeldig.

Om te slagen diende dergelijke operatie, die eenmaal beslist praktisch niet meer ongedaan kan worden gemaakt, met de grootste zorg en discretie worden voorbereid. Pas na het sluiten van de wisselmarkt op vrijdag 19 februari 1981 werden de nodige consultaties gehouden en adviezen ingewonnen. Gezien de uiterst beperkte tijd die hiervoor beschikbaar was, gaf dit aanleiding tot frustratiegevoelens. Of dergelijke pijnlijke en soms persoonlijke situaties vermeden hadden kunnen worden, is ook achteraf moeilijk uit te maken ¹. Het Internationaal Muntfonds dat discreet was geraadpleegd, was voorstander van de depreciatie en suggereerde percentages variërend van 12 tot 18%; in deze laatste hypothese zou de werkloosheidsgraad binnen de 3 jaar tot 3% zijn teruggebracht, hetgeen als werkelijkheidsvreedemd overkwam. Na grondige analyse van de beschikbare gegevens sprak de regering zich uit voor een depreciatie met 10%. Als onderhandelingspositie werd aan de Europese instanties 12% voorgesteld; na langdurige besprekingen stonden de Europese partners, tijdens het weekend van 20-21 februari, uiteindelijk 8,5% toe. De teerling was geworpen. De regering vroeg aan de sociale partners, mee te werken om van de depreciatie - waar men voor of tegen kon zijn doch die nu een feit was waarop niet kon worden teruggekomen - een succes te maken, zoniet zou ze mislukken. De antwoorden waren bevredigend. Trouwens de volmachtenwet van 2 februari 1982 gaf de regering ruime armslag.

In de eerste plaats kwam het er op aan te beletten dat interne factoren de onvermijdelijke prijsstijging die voortspruit uit een depreciatie zouden aanvullen; de prijsstijging diende beperkt te blijven tot de mechanische weerslag van de devaluatie. De indexkoppeling werd tot eind mei 1982 volledig afgeschaft voor alle

1 Om geen gezichtsverlies te lijden was de Regering van het Groothertogdom Luxemburg er op uit toegevingen van Belgische zijde te verkrijgen. Op de Belgisch-Luxemburgse topbijeenkomst van 18 december 1982 zagen de Luxemburgse autoriteiten af van hun oorspronkelijke eisen maar het emissieplafond van Luxemburgse bankbiljetten werd verhoogd van 1,4 naar 2,8 miljard LUF. Trouwens 17 jaar later zou de Luxemburgse Minister van Economische Zaken formeel stellen dat de devaluatie van 1982 in grote mate de herstructurering van de Luxemburgse staalindustrie had vergemakkelijkt.

Van hun kant werden de relaties tussen de NBB en de Regering geleidelijk aan beter en beter.

bezoldigingen boven het gewaarborgde maandelijks minimum; vanaf begin juni werd ze nog alleen toegepast op het deel van de inkomens dat met genoemde minimum overeenstemt; voor het eerst sedert jaren daalde in 1982 de reële bezoldiging per werknemer. Parallel verbeterde de rentabiliteit van de bedrijven. In afwachting dat de verbeterde rentabiliteit in voldoende mate de financiële structuur van de bedrijven had verbeterd, werd de openbare uitgifte van aandelen bevorderd door de fiscale voordelen die het Koninklijk Besluit van 9 maart 1982 daaraan verbond.

De devaluatie van februari 1982 deed niet onmiddellijk de rust op de valutamarkt terugkeren. Inderdaad, aangewakkerd door onrustige kapitaalbewegingen bleven de spanningen in het Europees Muntsysteem voortduren. In juni 1982 en maart en mei 1983 grepen nieuwe herschikkingen van de spilkoersen plaats maar de kwetsbaarheid van de BEF verminderde duidelijk. Na de herschikking van 18 mei 1983 bedroeg de totale depreciatie van BEF tegenover de Ecu, sedert 1979 ingevoerd, in vergelijking met 22 februari 1982 slechts 0,5%. Trouwens ter gelegenheid van de muntevenementen van 22 juli 1985 en april en augustus 1986 zou de BEF ten opzichte van de Ecu in totaal met 4% appreciëren. Tegenover de sterkste Europese munt nl. de DEM behelsde dit echter nog een depreciatie met bijna 2%. Ook bij de muntherschikking dd. 12 januari 1987 zou dit scenario zich nog eenmaal herhalen; appreciatie tegenover de Ecu (+ 1,2%) maar lichte depreciatie tegenover de DEM. Sedertdien is de wisselkoerspariteit van de BEF tegenover de sterkste Europese munt ongewijzigd gebleven.

Deze resultaten dienen in verband te worden gebracht met het stipt vasthouden aan de begeleidingsmaatregelen van de muntontwaarding van februari 1982; de inkomensmatiging werd voortgezet terwijl ook het overheidstekort sterk werd verminderd.

Midden 1983 werd het stelsel van forfaitaire indexering van de bezoldigingen opgeheven en het indexeringstelsel volledig hersteld. Om te beletten dat incidentele prijsstijgingen op blijvende wijze de loonvorming zouden beïnvloeden werd bij de aanpassing van de lonen niet langer verwezen naar het prijspeil van een maand, maar naar het gemiddelde van vier maanden, hetgeen bij de invoering ook een eenmalige vertraging van de nominale loonstijging tot gevolg had.

Meer substantieel werd beslist dat met ingang van 1 april 1984 de eerste indexering van 2% die normaal moest plaats hebben in elk van de jaren 1984, 1985 en 1986, niet zou worden toegepast. Deze inkomensmatiging betrof de wedden en lonen van de werknemers uit de privé sector en de openbare sector en het grootste deel van de sociale uitkeringen; voor de inkomens van de zelfstandigen en voor diverse andere inkomenscategorieën werden gelijkwaardige maatregelen genomen.

Als gevolg van al deze maatregelen namen b.v. de reële inkomens uit bezoldigde arbeid per bezoldigde af in 1982, 1983, 1984 en 1985 en bleven ze beperkt tijdens de volgende jaren.

Terzelfder tijd maakte de regering werk van de sanering van de overheidsfinanciën en met het oog hierop werd in maart 1984 een meerjarenplan opgesteld. In mei 1986 werd het geactualiseerd en aangevuld in het zogenaamde Sint-Annaplan, naar de naam van de priorij in het domein van Hertoginnedal waar het werd opgesteld.

Ook de werkgelegenheid kreeg de volle aandacht van de overheid en onder meer in het kader van het programma 5-3-3. De sociale partners werden uitgenodigd om per sector en per bedrijf paritaire akkoorden af te sluiten waarbij 5% arbeidstijdverkorting en 3% aanvullende aanwervingen kwamen te staan tegenover 3% nominale loonlevering. Over de concrete resultaten van de afgesloten akkoorden werd veel geredetwist; vermoedelijk sloten de resultaten dichter aan bij 3-2-2; vast staat in elk geval dat zij een belangrijk impuls gaven aan de herverdeling van het arbeidsvolume over een groter aantal personen via het kanaal van de deeltijdse arbeid.

In 1987 waren de resultaten van het herstelbeleid dat begin 1982 van start ging substantieel te noemen:

- algemeen werd aanvaard dat de competitiviteit van de bedrijven was hersteld
- de nettofinancieringsbehoefte van de gezamenlijke overheid uitgedrukt in termen van BBP was bijna gehalveerd en teruggebracht van ruim 13% in 1981 tot ca. 7% in 1987
- in 1985 was het belangrijke tekort op de lopende betalingsbalans van de BLEU volledig weggewerkt; een boni werd geteld dat geleidelijk aan substantieel zou worden.

Twee ontwikkelingen werden door de overheden vol zorg benaderd en zouden dit trouwens nog lange tijd doen: de werkloosheidsgraad daalde, na een piek van 13,2% van de beroepsbevolking te hebben bereikt in 1984, maar lag nog zeer hoog en de verhouding van de overheidsschuld tot het BBP bleef stijgen. Beide fenomenen vertoonden in grote mate een structureel karakter.

Het rentewapen

De monetaire overheden van hun kant situeerden hun beleid in het algemene herstell kader. Het verschil tussen de rentetarieven en deze gehanteerd in Duitsland en Nederland kon, vooral na 1984, geleidelijk worden verminderd van ruim 5% einde 1981 tot 3% einde 1987. Bij spanningen op de wisselmarkt was dit verschil weliswaar aan verruiming toe want de monetaire overheden beïnvloedden het rentepeil o.m. om aan wisselcrisissen het hoofd te bieden. Weliswaar bleef de dubbele wisselmarkt bestaan, hetgeen tot in 1985 tijdelijk een zeker soelaas bood op de valutamarkten. Dit stelsel werd opgericht in 1951, gedeeltelijk ook om tegemoet te komen aan de wensen van de Luxemburgse partners in de monetaire associatie; de kapitaalverrichtingen zouden op elk ogenblik verrekend worden op een vrije markt die louter functioneerde volgens het spel van vraag en aanbod, zonder de minste interventie van de NBB. Alle andere verrichtingen worden afgehandeld op de zogenaamde gereglementeerde wisselmarkt, waarop de NBB wel zou tussenkomen o.m. om de koersschommelingen dikwijls binnen internationaal aanvaarde grenzen te houden. Onze Luxemburgse burens oordeelden dat deze gewaarborgde volledig vrije markt een maximale ontwikkeling van de financiële plaats zou verzekeren.

Dit stelsel van dubbele wisselmarkt kwam ook het Belgische monetaire beleid niet ongelegen: ongewenste kapitaalbewegingen werden verrekend tussen operatoren louter door het tot stand komen van verschillen tussen de vrije en de zogenaamde gereglementeerde koers bij onevenwicht tussen vraag en aanbod. Deze immunisatie van het monetaire beleid tegen kapitaalbewegingen zou echter ge-

leidelijk aan doelmatigheid inboeten naarmate toenemende liberalisatie van financiële verrichtingen aan het beschoot tussen gereguleerde en vrije wisselmarkten knaagde. In 1983 en 1984 bedroeg b.v. het verschil tussen de notering van de dollar op de vrije en gereguleerde markt gemiddeld slechts 1,6% te vergelijken met de 7,3% nog geteld in 1982. Vanaf 1985 zou dit verschil gemiddeld 0,7% niet meer bereiken.

Zoals gesteld, hanteerde de monetaire politiek in meer enge zin vooral het rentewapen. Lange tijd speelde hierbij de manipulatie van de discontovoet een belangrijke rol. Naarmate het relatief belang van het handelspapier in de kredietverlening aan bedrijven en bij de NBB aan belang inboette zou hierin verandering komen. De sociale kost van de creatie, overdracht en inning van handelspapier viel immers te duur uit en woog zwaarder dan de voordelen. Zo vertegenwoordigde het herdisconto van handelspapier tijdens de jaren 1980-1982 nog gemiddeld $\frac{1}{4}$ van het totale intern beroep op de NBB; maar in 1986-1987 was zulks teruggelopen tot amper 1%. De discontovoet behield zijn waarde als symbool en veranderde weinig. De rol van de tarieven voor mobilisering van handelspapier was echter overgenomen door de tarieven van schatkistpapier die sedert de hervorming van de geldmarkt in 1957 door de NBB in overleg met de Schatkist werd vastgesteld. Dit prerogatief van de NBB behelsde nochtans als tegenprestatie het toestaan van een zeer belangrijke kredietlijn aan het Rentenfonds². Men ging destijds uit van een bepaalde hiërarchie van verantwoordelijkheden: de regering en het parlement bepalen het budget waarvan de financiering in elk geval diende verzekerd te worden en enkel de modaliteiten van financiering door de NBB kon beïnvloed worden. Hadden b.v. bij een wisselcrisis de banken af te rekenen met een aantasting van hun liquiditeitspositie, dan waren zij bij machte schatkistcertificaten te verzilveren, die door de Schatkist via het Rentenfonds uiteindelijk bij de NBB werden ondergebracht. Gevolg hiervan was dat de NBB nooit ruime mogelijkheden tot betekenisvolle kwantitatieve beïnvloeding had.

De monetaire overheden hadden ook een andere zorg: in de loop van de jaren was het belang van het chartaal geld ten opzichte van het giraal geld enerzijds en van het geld in het algemeen tegenover het geheel van liquide rentedragende spaarmiddelen derwijze afgenomen dat de banken niet langer "in" de NBB waren en dus minder gevoelig waren geworden aan de voorwaarden waaraan de NBB haar bijstand aan de geldmarkt onderwierp.

Tenslotte werd in 1987 de 30e verjaardag van de ondertekening van het Verdrag van Rome gevierd. Ter gelegenheid hiervan werd besloten gouden Ecu's uit te geven, operatie die een onverwacht groot succes kende. Met het oog hierop had de NBB 20 ton goud verkocht aan de Munt en werd de 9,5 miljard BEF gerealiseerde meerwaarde aan de Schatkist gestort ter vermindering van het overheidstekort; uiteindelijk ging het hier dus om een andere modaliteit van monetaire financiering.

In 1988 zou aan dat alles een mouw worden gepast. Bij het verstrijken van de wettelijke bestaansduur van de NBB, op 31 december, werd niet alleen het sta-

² De voorwaarden en modaliteiten van de bijzondere bijstand aan het Rentenfonds werden vastgelegd in protocol af te sluiten in het raam van de overeenkomst van 15 juli 1977. In januari 1983 werd het plafond vastgesteld op 210 miljard BEF, bedrag dat praktisch integraal werd opgenomen per 31 december 1986.

tuut van de NBB hernieuwd, ditmaal zonder tijdslimiet, maar van de gelegenheid werd ook gebruik gemaakt om het monetaire statuut, dat bestond sedert 1957, aan te passen aan de gewijzigde omstandigheden. Het verdwijnen van het goud als sleutelement van het internationale geldstelsel werd in het nationaal recht bekrachtigd; de gouddefinitie van de frank werd vervangen door een eenvoudige definitie als de monetaire eenheid van België zonder aan enig referentie-element te zijn gebonden; de gouddekking van de biljetten en hun converteerbaarheid in goud werden formeel afgeschaft.

Om de financiële instellingen "in" de NBB te brengen, kon de Bank voortaan een deel van de liquide middelen van de financiële instellingen bevriezen; die mogelijkheid bestond reeds sedert 1973 maar was aan allerlei beperkingen en een zware procedureregeling onderworpen.

Tenslotte werd duidelijkheid gebracht in twee domeinen waar onzekerheid heerste. Beslissingen in verband met het stelsel van officiële wisselkoersen, b.v. een pariteitswijziging, behoren tot de bevoegdheid van de uitvoerende macht, maar behelst het verplicht advies van de NBB en zijn onmiddellijke mededeling aan het Parlement alsmede de tussenkomst van de Ministerraad. Bij eventuele arbitrages door de NBB van goud tegen deviezen en op een zeer beperkt bedrag na, wordt de gerealiseerde meerwaarde ingeschreven op een bijzondere onbeschikbare rekening bij de NBB op naam van de Staat; op deze wijze zouden de eventuele verrichtingen het overheidstekort niet beïnvloeden.

Na de muntherschikking in Ootmarsum (Nederland) begin 1987 waarbij de pariteit van de BEF een laatste maal een tot 1% beperkte depreciatie zou ondergaan ten opzichte van de DEM en NLG, maar tegelijk een opwaardering van ruim 1% zou noteren ten opzichte van de Ecu, daalde het kortlopende rentever verschil in vergelijking met de landen met de meest stabiele Europese munten snel; in 1989 noteerde men op 3 maand nog een gemiddeld verschil van 1,6%, in 1990 van 1,3% en in 1991 van 0,1%. Deze laatste vermindering weerspiegelde tevens de wil in tal van Europese landen om te komen tot grotere convergentie, een onontbeerlijke voorwaarde voor Europese eenmaking via het sociaal-economische kanaal, nadat andere wegen onbruikbaar waren gebleken.

Na de inspanningen van 1982-1986 was de overheid tot een zekere pauze inzake consolidatie van overheidsfinanciën gekomen; tussen 1987 en 1993 schommelde de jaarlijkse nettofinancieringsbehoefte van de gezamenlijke overheid in een beperkte marge rond 6,5% BBP. Ook werd de overheidstussenkomst in de inkomensvorming in het algemeen en de loonvorming in het bijzonder afgeschaft. In 1987-1988 werd de loonvorming voor het eerst opnieuw het resultaat van collectieve arbeidsovereenkomsten; de neiging tot recuperatie op vroegere inleveringen werd bedwongen en de loonaanpassingen vielen matig uit; ze waren nagenoeg in lijn met de 3 voornaamste handelspartners. Geleidelijk zou hierin verandering komen en werden de loonsverhogingen in België belangrijker dan in de drie voornaamste buurlanden. Voor de jaren 1989 tot 1993 tekende zich een cumulatief verschil af van ca. 5% voor de loonkosten per eenheid product; een concurrentiehandicap werd opnieuw vastgesteld.

Binding aan de DEM

Op monetair vlak waren ondertussen significante stappen gezet. In maart 1990 was er de afschaffing van de dubbele wisselmarkt, die vroeger zeer nuttig was

geweest maar nu zonder betekenis was geworden en op het imago van de nationale munt woog. In mei 1990 besliste de Belgische regering op voorstel van de NBB de nationale munt vast te koppelen aan die valuta in het Europees Monetair Stelsel (EMS) die beschouwd werd als anker van stabiliteit. Begin 1991 werden de geldmarkt en het monetair instrumentarium, waarop in de praktijk beroep werd gedaan, grondig hervormd.

De binding van de BEF aan de DEM was één van de belangrijkste monetaire beslissingen van de laatste jaren. Ze bekroonde de resultaten van het herstelbeleid, aangevat met de depreciatie van februari 1982, hetgeen meteen het einde betekende van de vrees dat een eerste devaluatie een volgende zou oproepen. Bovendien opende het ook de weg naar een volwaardige aansluiting bij de Economische en Monetaire Unie (EMU).

Technisch betekende deze binding dat bij muntherschikking de pariteit van de BEF ten opzichte van de DEM niet zou worden gewijzigd, maar ook dat bij het courante geld- en wisselbeleid er zou gepoogd worden de schommelingen van de BEF ten opzichte van de DEM binnen beperkte grenzen te houden. Niet in het minst behelsde het tevens dat ook het budgettaire en inkomensbeleid in België meer diende afgestemd te worden op dat van het Europese land met de beste stabiliteitsprestaties; bij gebrek aan voldoende orthodoxie op deze domeinen zou het eerbiedigen van de aangegane wisselverbintenissen onmogelijk worden of een te grote sociale kost via het monetaire beleid impliceren. De verantwoordelijkheden van de verschillende overheden waren ondubbelzinnig vastgelegd. Deze beslissing sloot evenwel niet uit dat het welslagen van deze zeer belangrijke kwalitatieve sprong voorwaarts van het monetaire beleid een tijdelijke verhoging van het kortlopende renteververschil kon inhouden. In sommige industriële kringen werd trouwens gevreesd voor een te grote druk op hun competitiviteit en stond men argwanend tegenover de idee om resoluut de weg in te slaan naar een stabiliteit, die sterk zou contrasteren met de ontwikkelingen in het voorbije decennium.

De monetaire autoriteiten hielden vol en de financiële markten reageerden gunstig. Meer zelfs, de onderschatting van de sociaal-economische gevolgen voor Duitsland van de politieke hereniging van dit land zorgde ervoor dat een verhoging van renteververschil zich niet voordeed. Integendeel, het renteververschil op 3 maand tussen Duitsland en België verlaagde van 2,00% basispunten per einde 1989 tot gemiddeld 0,1 in 1991 en zelfs een licht verschil ten voordele van de BEF in 1992.

Hervorming geldmarkt

Een ander belangrijk keerpunt in de monetaire beleidsvoering van ons land was de hervorming van de geldmarkt en het instrumentarium van het geldbeleid dat werd mogelijk gemaakt door de wet van 2 januari 1991 en die zou ingaan op 29 januari van dat jaar. Zoals reeds gesteld werd tot op dat ogenblik de kortlopende rente in België georiënteerd door discretionnaire beslissingen van de NBB in overleg met de Minister van Financiën: de tarieven van de schatkistcertificaten die doorlopend werden uitgegeven. Bovendien bezat het Rentenfonds bij de NBB een zeer belangrijke speciale kredietlijn. De hervorming zou de respectieve verantwoordelijkheid van monetaire en budgettaire overheden klaar scheiden; de kortlopende rente zou georiënteerd worden exclusief door de NBB, via haar

rente- en liquiditeitenbeleid; de kortlopende rente zou aldus niet langer via discretionaire beslissing, maar uitsluitend via markttechnieken tot stand komen. De voorschotten van de NBB aan de Schatkist werden beperkt tot maximum 15 miljard BEF, bedrag dat in de plaats kwam van de 181 miljard BEF, gevormd door een bijzondere bijstandslijn aan het Rentenfonds die ondertussen was teruggebracht tot maximum 110 miljard BEF, door een portefeuille van overheidseffecten van 37 miljard BEF en een geconsolideerde vordering op de Staat van 34 miljard BEF.

Tevens werd de markt van het kortlopend overheidspapier grondig hervormd. De schatkistcertificaten, die tot op heden doorlopend werden uitgegeven en die sedert 1926 enkel toegankelijk waren voor Belgische en Luxemburgse financiële instellingen, werden opengesteld voor alle beleggers-buitenlanders en ingezetenen voor wie de roerende voorheffing geen definitieve belasting is. Die nieuwe primaire markt wordt gevoed door periodieke toewijzingen via een tendersysteem; de toewijzing van certificaten gebeurt op logische wijze op basis van de gunstigste van de ingediende aanbiedingen. Naast deze primaire markt kwam ook een secundaire markt tot stand waarop de certificaten konden worden verder verhandeld na de aanvankelijk primaire toewijzing.

De NBB verschaft interne liquiditeiten via periodieke toewijzingen bij tenderinschrijvingen op cessies en retrocessies van handelspapier en beleningen tegen onderpand van effecten. Een zeer beperkte mogelijkheid van herdisconto van handelspapier bleef bestaan. Daarnaast kon de NBB tussenkomen op de geldmarkt via open markt- en interbankenverrichtingen, contant- en termijnverrichtingen van deviezen. Door het geheel van haar operaties streeft de NBB elke dag naar een globaal evenwicht op de geldmarkt tegen de gewenste rentestand. Individuele financiële instellingen krijgen de kans op het einde van elke dag hun overschotten of voorschotten te regelen tegen voorwaarden die in beginsel de marktrente benaderen maar ook soms een penalisierend karakter kunnen krijgen. De meeste centrale banken in Europa doen beroep op dat soort instrumentarium, weliswaar meestal aangevuld met monetaire reserves die de NBB ook kon opleggen maar waarvan zij, zoals verder wordt aangetoond, de noodzaak, in de Belgische context, niet inzag. De uitvoering van deze hervorming was het voorwerp van overleg met de financiële instellingen; immers op korte tijd dienden er zich belangrijke bewegingen af te spelen. Ter illustratie: in de weekstaat van de NBB per 21 januari 1991 telde men vorderingen op de Schatkist ten belope van 102,7 miljard BEF, bedrag dat tot 9,6 miljard BEF werd teruggebracht in de weekstaat per 4 februari 1991.

De implementatie van het nieuwe instrumentarium schonk voldoening. In functie van de ontwikkelingen op geld- en wisselmarkt bepaalde de NBB het liquiditeitsvolume en de rentetarieven tegen dewelke dit volume ter beschikking van de financiële instellingen werd gesteld. De Schatkist bleef ruim beneden het vastgestelde plafond: tussen 29 januari 1991 en 31 december 1991 beliep het gemiddeld beroep minder dan 2 miljard BEF.

Crisis van het begin van de jaren 90

De wisselkoers van de BEF ten opzichte van de DEM onderging weinig schommelingen, ook toen in 1992 de relatieve kalmte op de valutamarkten plaats maakte voor een stijgende nervositeit nadat het Verdrag van Maastricht van decem-

ber 1991 op 2 juni door Denemarken werd afgewezen. Deze nervositeit onttaarde in een heuse crisis bij het naderen van het Franse referendum op 20 september; de nipte uitslag van deze volksraadpleging deed de onzekerheid omtrent het EMU-project nog toenemen. Tijdens de maanden september tot december werden de ITL, ESP en PTE gedevalueerd; de deelname van het GBP aan het wisselkoersmechanisme werd opgeschort en Italië kwam tijdelijk zijn interventieverplichtingen niet meer na; beide munten verlieten uiteindelijk het EMS-wisselkoersmechanisme. De verplichtingen van sommige unilateraal aan de Ecu gekoppelde valuta's van niet-EG-landen (FIM, SEK en NOK) werden opgeschort of opgeheven. De positie van de harde kern gevormd door de DEM, NLG en BEF verstevigde dermate dat de bovenzijde van de schommelingsmarge werd bereikt. De NBB werd genoopt tussen te komen op de wisselmarkt, maar voor het eerst om andere valuta te steunen. Op de balans van de officiële betalingen werd tijdens de laatste 4 maand van 1992 een overschot van 233 miljard BEF opgetekend; voor het eerste was de BEF een toevluchtswaluta. In deze omstandigheden zakte het kortlopend rentepeil in België zelfs lichtjes beneden het Duitse.

De valutacrisis van 1992 had echter ook twijfels doen ontstaan in verband met de solidariteit van het wisselkoersmechanisme en de verdedigingsmiddelen van de centrale banken. Het gevolg was dat in 1993 de speculatie zich zelfs ging toespitsen op valuta's van andere landen dan Duitsland, die geen hogere inflatie kenden en over een beter lopend betalingsaldo beschikten. De spanningen namen uitbreiding en bereikten een culminatiepunt, toen op de markten het gevoel de overhand kreeg dat de bereidheid tot samenwerking tussen de autoriteiten ontoereikend was om aan de druk te weerstaan. Ook de BEF ontsnapte dit maal niet nadat er, steunend o.m. op de zeer hoge en nog steeds groeiende overheids-schuldratio, onzekerheid was gerezen over de mogelijkheid het overheidstekort te beheersen.

De speculatieve kapitaalvoer van het tweede halfjaar van 1992 (ten belope van bijna 200 miljard BEF) werd in 1993 ongedaan gemaakt. Daarna had België af te rekenen met speculatieve kapitaalvoer, die voor het tweede halfjaar op ruim 850 miljard BEF mag worden geraamd. Het ging nu vooral om bewegingen van nettotoegoden op korte termijn en nog meer om termijntransacties; de niet-ingezetenen zouden hiervan ruim 2/3 voor hun rekening hebben genomen.

Als reactie op de instabiliteit van de markten werd op 2 augustus 1993 beslist de spilkoersen in het EMS ongewijzigd te laten maar ruimere wisselkoersschommelingen mogelijk te maken door de verplichte interventiekoersen te verleggen. Zij waren immers een al te gemakkelijk doelwit voor éénrichtingspeculatie. De fluctuatiemarges werden verbreed van 2,25 of 6 punten tot 15 punten aan weerszijden van de spilkoersen, hetgeen er toe strekte de marktdeelnemers voortaan met een meer symmetrisch risico te confronteren. Toen bleek dat de centrale banken de manoeuvreerruimte, die hen in principe door het systeem werd geboden, niet gebruikten om rentetarieven te verlagen of de munt de facto te laten depreciëren, kenden de verwachtingen opnieuw een kering, ditmaal ten goede. Op het einde van het jaar kwamen de wisselkoersen weer dichterbij de buurt van hun spilkoersen te liggen.

In België werd op de uitdagingen van de marktoperaties sereen gereageerd. Vanaf juli 1993 werd het monetaire beleid strak aangespannen. Het centraal tarief van de NBB werd opgetrokken van 6,70 begin juli 1993 tot 10,50 begin september 1993 terwijl het effect van de deviezenverkopen op de geldmarktliqui-

diteit niet volledig werd gecompenseerd; tijdens het 3e kwartaal werden de financiële instellingen aldus verplicht gemiddeld 20 miljard BEF einddagvoorschotten op te nemen - en voor de maand juli alleen meer dan gemiddeld 30 miljard BEF - tegen tarieven die het sterk gestegen centraal tarief zelfs met 2% overschreden. Dit kon niet beletten dat de BEF in waarde bleef verminderen, weliswaar ten dele omwille van een kortstondige koersstijging van de DEM ten opzichte van de meeste valuta's. Op 14 oktober 1993 bereikte de BEF zijn grootste afwijking nl. 6,5% ten opzichte van zijn spilkoers tegenover de DEM.

Het globaal plan

Ook de regering had de boodschap van de markten begrepen en beseftte dat de onzekerheid diende te worden opgeheven inzake loonkostenverloop en beheersing van de overheidsfinanciën in het algemeen en het verloop van de schuldratio in het bijzonder. Een werkgroep deskundigen³ werd om advies gevraagd.

Naarmate de werkzaamheden in de adviesgroep vorderden, kondigde de regering maatregelen aan enerzijds ter bevordering van de werkgelegenheid hetgeen na de vermelde loonsverhogingen tijdens de periode 1989-1993 een nieuwe inkomensmatiging inhield, en anderzijds ter sanering van de overheidsfinanciën o.m. door het verzekeren van het financiële evenwicht van de sociale zekerheid bij ongewijzigde subsidie van de federale overheid. Uiteindelijk werd aldus in november 1994 het globaal plan voor de werkgelegenheid, het concurrentievermogen en de sociale zekerheid goedgekeurd. Dit plan behelsde een inkomensmatiging. Enerzijds werd een nieuw referentie-indexcijfer ingevoerd dat in januari 1994, 1,4 punt lager lag dan het algemene indexcijfer. Het zogenaamde gezondheidsindexcijfer had 1988 als basisjaar. Het stemde overeen met het algemene indexcijfer van de consumptieprijzen na eliminatie uit de korf van goederen en diensten van alcohol, tabac, benzine en drank, goederen waarvan de prijzen o.a. ingevolge de verzwaring van indirecte belastingen, sneller waren gestegen dan de algemene indexcijfers. De invoering van dit gezondheidscijfer, dat ook in de toekomst voor een goed deel soelaas zou bieden aan de eventuele stijgingen van de prijzen van de olieproducten, betekende een eenmalige vermindering van de loonstijging, die voor 1994 op 1,1% werd geraamd en voor 1995 op 0,3%. Anderzijds werden voor de periode 1995-1996 alle reële loonsverhogingen, andere dan uit hoofde van "wage drift", gebannen. Inzake overheidsfinanciën kan de weerslag van de besliste maatregelen op ongeveer 2% BBP worden geraamd; de helft betrof aanvullende ontvangsten (uitsluitend fiscale want de parafiscale druk verminderde met 0,3% BBP⁴) en de andere helft minder primaire uitgaven.

³ Deze deskundigen waren ongetwijfeld met de problematiek vertrouwd, doch handelden strikt ten persoonlijke titel. Het waren onder mijn voorzitterschap, de heren R. Tollet, Voorzitter van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, H. Bogaert, Voorzitter van het Planbureau, M. Jadot, Secretaris-generaal van het Ministerie van Arbeid en Tewerkstelling en Voorzitter van het Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering (RIZIV), alsook P. Van Rompuy en H. Verwilt, twee academische experts die ook een voet hadden in het extra-academische professionele leven. De coördinatie en de redactie werden waargenomen door mevrouw M. De Wachter, woordvoester van de Nationale Bank van België.

⁴ De vermindering van sociale bijdragen van de werkgevers ten belope van 0,3% BBP behelst een verlichting van de loonkosten van de bedrijven met 0,7%.

De laatste maanden schonken de markten opnieuw vertrouwen aan de sociaal economische ontwikkelingen in België. Einde januari 1994 klom de BEF opnieuw naar zijn spilkoers met de DEM en het renteverskil met de DEM op 3 maand was einde februari 1994 teruggebracht tot 0,2% punt. De speculatieve beweging kostte het geheel van de betrokken operatoren een verlies van 5 miljard BEF. Het was de laatste crisis waaraan de nationale munt zou blootgesteld zijn.

Monetaire strategie

De monetaire autoriteiten konden rustig hun monetaire strategie uitvoeren tot op het ogenblik dat per 1 januari 1999 de BEF in de euro zou opgaan en dit tegen de wisselpariteiten ten opzichte van de DEM en NLG vastgelegd te Ootmarsum (Nederland) in januari 1987.

Deze implementatie vertoonde 3 verschilpunten met menig ander land: de NBB deed meer beroep op fine-tuning-verrichtingen, legde geen monetaire reserves op en verzilverde een deel van haar goudvoorraad.

In de al bij al beperkte tamelijk eenvoudige en transparante Belgische geldmarkt, waarvan de saldi elke dag tamelijk juist kunnen worden voorzien, was er plaats voor bijna permanente fine-tuning-verrichtingen en was er geen behoefte aan een monetaire reserve, waarvan het beheer aanleiding geeft tot aanzienlijk administratief meerwerk en die normaal leidt tot inkomensverlies voor de kredietinstellingen. De steriliserende rol van het monetaire reserve-instrument, die zich opdrong als de boni op de betalingsbalans tot een te grote liquiditeitsverruiming aanleiding gaven (wat dikwijls het geval was), werd overgenomen door traditionele verrichtingen op geld- en wisselmarkt. De NBB verkocht aan de financiële instellingen op korte termijn en tegen marktvoorwaarden de excedentaire deviezen, hetgeen een liquiditeitsverkrapping tot gevolg had, en kocht deze terug op termijn. Door een juiste dosering van bedragen en vervaldagen werd het gewenste uitstaande bedrag eerder gemakkelijk verwezenlijkt. Deze verrichtingen bereikten een piek van 580 miljard BEF in mei 1996.

Traditioneel vertegenwoordigde de goudvoorraad van de NBB een relatief belangrijk deel van haar externe tegoeden. Tijdens de jaren 1989-1998 stemde de NBB de samenstelling van haar deviezenreserves meer af op deze van de meeste buurlanden en arbitreerde een deel van haar renteloze (goud)tegoeden op het buitenland tegen rente-opbrengende deviezen⁵. De Belgische geldmarkt werd tegen de liquiditeitsverruimende weerslag van deze verrichtingen geïmmuniiseerd door de creatie van de reeds vermelde passiefrekening "Onbeschikbare reserves meerwaarde op goud". Om de internationale goudmarkt niet te verstoren werden per dag zeer beperkte hoeveelheden aangeboden en kreeg de verrichting een vertrouwelijk karakter. In de periode 1989-1998 werd op deze wijze 1.005 ton goud gearbitreerd op een goudvoorraad van 1.309 ton per 31 december 1988. De gerealiseerde meerwaarde bedroeg in totaal ca. 330 miljard BEF, hetzij praktisch 327.000 BEF per kilogram.

⁵ Het gemiddelde rendement van de aldus verkregen en belegde deviezen bedroeg bijna 6% per jaar.

De bekroning: de euro

In de loop van de jaren 90 kwam het sociaal-economische beleid in België meer en meer in het teken te staan van de Economische en Monetaire Unie. Het tot stand komen van deze unie met onmiddellijk volwaardig Belgisch lidmaatschap kon de bekroning worden van het herstelbeleid ingeleid begin 1982, maar die een zekere pauze kende tijdens de periode 1987-1993.

In december 1991 legden de betrokken regeringsleiders en staatshoofden de grote lijnen vast van de EMU en werden de fasen beter afgelijnd. De eerste fase ging onmiddellijk in en bestond er in feite in beter te implementeren hetgeen men normaal geacht was te verwezenlijken. De tweede fase zou ingaan per 1 januari 1994. Voor die datum dienden de nog resterende beperkingen op het kapitaalverkeer te worden opgeheven terwijl de landen waar moeilijkheden werden onderkend in verband met de vereiste convergentie, een veeljarenplan tot aanpassing dienden goed te keuren. Tijdens de tweede fase dienden de bepalingen die monetaire financiering van de overheid verbieden, effectief van toepassing te worden en het proces tot onafhankelijkheid van de nationale centrale bank werd voltooid. Tenslotte zou het Europees Monetair Instituut, met de voorgeschreven taken, in de plaats treden van het Comité van Presidenten en het Europees Fonds voor Monetaire Samenwerking. De derde fase tenslotte zou ingaan uiterlijk op 1 januari 1999, terwijl een paar maand vroeger de Europese Centrale Bank, die in de plaats kwam van het EMI en de nationale centrale banken, werd opgericht. Dit onafhankelijk stelsel heeft als belangrijkste taak het bepalen en het ten uitvoer leggen van het monetaire beleid, het beheer van de goud- en deviezenreserves en het verrichten van valutatransacties. Hoofddoel ervan is het behoud van de prijsstabiliteit. Deze derde fase kent de onherroepelijke vastlegging van de wisselkoersen, de invoering van de euro als enige munt en een verstrakking van het toezicht op de toestand van de overheidsfinanciën. De toegang tot de eindfase werd afhankelijk gemaakt van het bereiken van een voldoende graad van economische convergentie die zou worden geëvalueerd op basis van 4 goed gekende en dikwijls beschreven en gepreciseerde criteria:

- prijsstabiliteit
- wisselkoersstabiliteit
- beoordeling van de duurzaamheid van de bereikte convergentie op basis van het lange termijn rentepeil
- bevredigde toestand van de overheidsfinanciën gemeten aan de hand van 2 parameters:
 - een jaarlijks overheidstekort dat in beginsel niet meer dan 3% bedraagt
 - een overheidsschuld die 60% van het BBP niet te boven gaat of op zijn minst in voldoende mate afneemt om die referentiewaarde in bevredigend tempo te benaderen.

Uit hetgeen hiervoor werd gesteld blijkt duidelijk dat België slechts problemen kon hebben met de vereisten inzake overheidsfinanciën. In 1993 bedroeg het overheidstekort nog 7,2% BBP en de bruto geconsolideerde overheidsschuld 135% BBP. In 1997, laatste jaar waarvoor voldoende betrouwbare gegevens beschikbaar waren op het ogenblik van de convergentie-evaluatie, was het overheidstekort teruggebracht tot 1,9% BBP en de bedoelde overheidsschuld ratio tot 121,9% zijnde echter nog steeds het tweevoudige van de referentiewaarde van 60%.

Voor het terugdringen van het overheidstekort tot 3% waren de kiemen gelegd in het globaal plan van einde 1993. De vermindering tussen 1993 en 1997 met 5,3% BBP mag voor de ruime helft toegeschreven worden aan de vermindering van de interestlasten en voor het saldo aan de verbetering van het zogenaamde primaire surplus (ontvangsten en uitgaven andere dan rentelasten). Dit primair saldo bereikte een gemiddelde van 3,6% in het begin van de jaren 90 maar werd opgetrokken tot 5,2% in 1994 om tenslotte 6% te bereiken in 1997. In dit proces viel het aandeel van de relatief verminderde primaire uitgaven iets hoger uit dan dat van de relatief gestegen ontvangsten. De evaluatie van de overheids-schuldcriteria was veel ingewikkelder. Inderdaad, de ontwikkeling van de overheidsschuld is ongetwijfeld vooral functie van de evolutie van de nettofinancieringsbehoefte maar ook van andere elementen. Het gaat hier eerst en vooral om de zogenaamde transacties in de vermogenssfeer, in tegenstelling met de verrichtingen in de inkomens- en bestedingssfeer; de laatste beïnvloeden het financieel overheidssaldo van elk jaar (en aldus op indirecte wijze de overheidsschuld) terwijl de eerste, bij conventie, geen weerslag hebben op de nettofinancieringsbehoefte of het nettofinancieringsvermogen, maar inderdaad de schuld (negatief vermogen) beïnvloeden. Als voorbeeld kunnen we vermelden de kredieten en participaties van de overheid (in het verleden gemiddeld 0,4% BBP en in het ESER-1985 scenario gemiddeld 0,2% BBP) die de schuld bezwaren, en de affectatie tot schuldvermindering van de opbrengst van activa die uiteindelijk aan de overheid toebehoren (privatiseringen, meerwaarde goudarbitrages). Het gaat hier ook desgevallend om de weerslag van wisselkoersschommelingen op de schuld aangegaan in vreemde valuta, doch die uiteindelijk uitgedrukt wordt in de nationale munt. Tenslotte gaat het om het zogenaamde sneeuwbaaleffect van de schulden op de overheidsschuld. De eerste twee elementen geven aanleiding tot een exogene wijziging van de schuld terwijl het sneeuwbaaleffect een endogene factor is. Met sneeuwbaaleffect van de rentelasten op de overheidsschuld bedoelt men het proces waarbij de overheidsschuld haar eigen aangroei in stand houdt louter door de interesten die op die schuld betaald moeten worden.

Dit endogene effect heeft in het verleden in België een belangrijke rol gespeeld. Er kan worden aangetoond dat er geen sneeuwbaaleffect is als de nominale economische groei hoger uitvalt dan de impliciete nominale rente van de overheidsschuld. Tot in 1977 was dit het geval maar helaas sedertdien niet meer⁶. Gelukkig speelt er ook geen sneeuwbaaleffect, zelfs als de impliciete rente hoger uitvalt dan de nominale groei, zoals sinds 1978 het geval is, voor zover althans het primaire overheidssaldo voldoende groot is. Hoe groot het primair saldo moet zijn, hangt af van het verschil tussen de impliciete rente en de economische groei enerzijds en de relatieve hoogte van de overheidsschuld anderzijds. Welnu, tot in 1983 was dit primaire saldo in ons land negatief en van 1984 tot en met 1987 onvoldoende positief. De schuldratio nam dan ook toe. Van 1987 tot 1992 verschilde het primaire saldo dat nodig is om het zogenaamde sneeuwbaaleffect te doorbreken, weinig van het primaire saldo dat effectief werd geteld en de schuldratio onderging amper verandering. Tijdens het recessiejaar van 1993 kende de schuldratio een laatste opstoot en liep op tot 135%. Het in 1994 fors verhoogde primaire saldo zette de teruggang van de schuldratio definitief in. De schuldratio liep terug van 135% BBP in 1993 tot 116% in 1998; van deze vermindering wordt praktisch 60% verklaard door het terugdraaien van het sneeuwbal-

6 Het jaar 1989 was een randgeval; zowel de exceptioneel hoge nominale groei als de impliciete rente verschilden weinig van 8,6%.

effect, terwijl het saldo toe te schrijven is aan exogene elementen zoals de aanwending voor schuldvermindering van de meerwaarde voortvloeiend uit de arbitrages van goud tegen deviezen door de NBB en van de opbrengst van zogenaamde privatiseringsverrichtingen, die de weerslag van de traditionele kredieten en participaties meer dan compenseerden. Aanvankelijk was de bijdrage van de exogene factoren het belangrijkste in de vermindering van de schuldratio terwijl de jongste tijd de endogene verminderingen meer en meer aan bod zijn ($\frac{3}{4}$ in 1998).

Ongeveer de helft van de exogene schuldvermindering komt voor rekening van de aanwending van de meerwaarde uit goudarbitrages van de NBB. De vermelde arbitrages van goud tegen deviezen zorgden in de beschouwde periode voor een meerwaarde van bijna 330 miljard BEF die werd gesteriliseerd in een onbeschikbare rekening van de Staat bij de NBB op basis van artikel 20bis van haar statuten. Deze statutaire beschikking werd tweemaal gewijzigd (de wet van 26 juli 1996 en de wet van 18 december 1998) om deze meerwaarde praktisch uitsluitend ⁷ aan te wenden - op het deel dat toekomt aan het Groothertogdom Luxemburg na - voor de terugbetaling van de overheidsschuld in deviezen. Zoals trouwens blijkt uit de adviezen terzake uitgebracht door het EMI en de ECB konden de monetaire autoriteiten geen bezwaar opperen; integendeel het droeg bij tot de ook door de monetaire overheid sterk gewenste schuldvermindering; in monetair opzicht was de operatie volledig neutraal en het beïnvloedde geenszins de globale nettofinancieringsbehoefte van de overheid. Inderdaad, de vermindering van de rentelasten van de overheid waartoe de schuldvermindering aanleiding gaf, ging gepaard met een vermindering van haar fiscale ontvangsten (rente-opbrengsten overgeheveld door de NBB); of anders uitgedrukt tegenover een vermindering van de interestlasten van de overheid kwam een vermindering van haar primair surplus te staan.

In maart 1998 legden zowel de Europese Commissie als het Europees Monetair Instituut hun verslag neer met een evaluatie van de graad van juridische en economische convergentie die door de verschillende landen bereikt was. België voldeed ruimschoots aan de juridische criteria en alle economische criteria op één na nl. het probleem van de schuldratio. Uiteindelijk werd de convergentie van België ook op dit punt voldoende geacht mits het aangaan van de verplichting het primaire saldo op minimum 6% BBP te handhaven. Dit was het peil bereikt einde 1997 en werd geacht een voldoende waarborg te zijn om de teruggang van de schuldratio ingezet met een primair saldo van 5,2% BBP in 1994, op bevredigende wijze verder te zetten.

Steunend op de twee vermelde adviezen alsmede op het advies van het Europees Parlement, maakte de Ecofinraad de aanbeveling 11 landen waaronder België tot lidmaatschap toe te laten. Deze aanbeveling werd op 2 mei 1998 aange-

⁷ Het aandeel van Luxemburg in de twee verrichtingen beliep 13 miljard BEF, het saldo zijnde 316 miljard BEF werd op 5 miljard BEF na aangewend voor de vermindering van de Belgische overheidsschuld in deviezen. De 5 miljard BEF waarvan sprake werd aangewend door de staat voor aflossing van - meestal reeds lang bestaande - verplichtingen bij de NBB (staatsgarantie voor uitvoering van het betalingsakkoord met Afrikaanse Staten en minderwaarde voor de Schatkist van externe activa als gevolg van de monetaire aanpassing van 1972).

nomen door de Europese Raad van Staats- en Regeringshoofden. Dezelfde dag werden de wisselkoersen ten opzichte van de euro onherroepelijk vastgelegd.

In de laatste helft van 1998 gaven de ontwikkeling van de rentetarieven en noteringen op de wisselmarkt geen aanleiding tot noemenswaardige moeilijkheden. Ter illustratie: in de laatste dagen van 1998 waren er minder dan 1 miljard BEF interventies nodig om op de wisselmarkt twee vroeger aangegane beslissingen precies waar te maken. Het betrof enerzijds de koers van de euro ten opzichte van de Ecu, nl. 1 euro = 1 Ecu (beslissing van juni 1997) en anderzijds de handhaving van de verhouding tussen de spilkoersen van de munten van Euroland (beslissing van 2 mei 1998)⁸. Wel dienden de Belgische monetaire overheden nog een laatste bijdrage tot harmonisering te leveren, nl. de financiële instellingen in België enerzijds technische ervaring laten opdoen in het beheer van een monetaire reserve vastgesteld als een gemiddelde per maand en anderzijds aan de financiële instellingen in België de nodige middelen verschaffen om aan de verwachte 280 miljard BEF euroreserveverplichting te voldoen. De technische voorbereiding berustte op een gentleman's agreement afgesloten tussen de NBB en de financiële instellingen. Vanaf september 1998 zou bij de NBB een monetaire reserve van gemiddeld ca. 28 miljard BEF worden gevormd volgens de modaliteiten die het ESCB zou opleggen inclusief de vergoeding tegen het centraal tarief. Dat bedrag vertegenwoordigde slechts 1/10 van de reserveverplichting die het ESCB begin januari 1999 zou in voege brengen maar voor het verwerven van technische know-how was de relatieve hoegrootheid van de reserve van ondergeschikt belang. Dit vrijwillig stelsel kwam te vervallen op 30 december 1998 samen met de 230 miljard BEF bankcertificaten die de NBB uitgaf tijdens de laatste weken van 1996 bij het afwikkelen van de eerste terugbetaling van overheids-schuld dankzij deblokkering van de gevormde onbeschikbare reserve. Aldus hadden per 31 december 1998 de financiële instellingen 258 miljard BEF vrije middelen tot hun beschikking voor het vormen van begin januari van de ESCB-monetaire reserve ten belope van ca. 280 miljard BEF. Het saldo werd verstrekt via een speciale aangepaste tenderverrichting.

Op 31 december 1998 om 12.00 uur kreeg President Duisenberg van de Europese Centrale Bank, vertoevend in de lokalen van de NBB, per teleconferentie het jawoord van alle gouverneurs voor de zoëven genoteerde bilaterale concertatiokoersen. Het was een plechtig, groot en sterk emotioneel ogenblik. Deze bilaterale wisselkoersen lieten toe de conversiekoers van elke nationale munt ten opzichte van de Ecu en dus de euro te berekenen. Een paar uur later werden op basis van de voorstellen de omrekeningskoersen voor de euro door de Raad van Europa onherroepelijk vastgesteld; ze werden 's anderendaags van kracht.

Het was meteen de laatste daad van souverain nationaal monetair beleid. Vanaf 1 januari 1999 is er geen nationale geldmarkt meer, noch een nationale wisselmarkt, de natuurlijke domeinen waar het geldbeleid zich afspeelt. Ze ruimden de plaats voor een Europese geld- en wisselmarkt onder de bevoegdheid van het ESCB, waarin bij beslissingen de gouverneur van de NBB over één stem beschikt. De nationale munt, met beperkte verspreiding, en met een vaste pariteit - voor het behoud waarvan meermaals sterk werd gestreden - is opgegaan in een nieu-

⁸ Omdat de Ecuoers per 31 december 1988 ook bepaald werd door munten van niet-leden van Euroland kon per 2 mei 1998 de koers van de munt van elke lidstaat ten opzichte van de euro niet precies bepaald worden.

we, ruim verspreide munt, die de facto is gaan zweven op de grote internationale markten.

Summary: From Devaluation to Euro: The Economic and Monetary Policy of Belgium 1980-2000

This article on the evolution of economic and monetary policy in Belgium, which turned the "sick man of Europe" into one of the stronger European economies and allowed it to enter into EMU, stresses the role of the monetary authorities as a stabilising force in Belgium. It gives a detailed analysis of how these changes have allowed Belgium to regain the confidence of both monetary authorities and international investors after the devaluation of 1982.

The policy responses to the oil shock at the beginning of the seventies broke with the policy mix which had until then been practised. Both the wage formation process and fiscal policy clearly spiralled out of control, the chief result of which was a drastic loss in international competitiveness. As a consequence, the current account showed a large deficit, the traditional level at which public deficit had stood rose dramatically, unemployment exploded and the financial structure of most corporations became fragile.

A drastic realignment of economic policy started with the devaluation of the Belgian franc in 1982. This devaluation was accompanied by a series of measures aimed at preventing the inflationary pressures from triggering further devaluations, and hence at restoring credibility. These measures included restrictive fiscal policies (tax increases and cuts in public spending) and real wage cuts. By 1987 this recovery policy had successfully restored Belgian competitiveness, reduced the government deficit and restored the balance of payments equilibrium.

Although public policies became less restrictive during the period 1988-1993, the central bank continued to gain international credibility. Significant steps in this process were the abolition of the dual exchange rate system, the decision to peg the Belgian franc to the most stable currency in the ERM (i.e. the German mark) and the reform of the money markets in Belgium. The latter in particular helped to increase the central bank's independence, since this reform implied total control by the central bank over short term interest rates, it reduced significantly the automatic credit lines of the fiscal authorities with the central bank and it stipulated that revaluations of gold reserves should no longer be used to finance government budget deficits. By 1992 international credibility had been restored to such a degree that the Belgian franc became a strong currency during the 1992 crisis, obliging the central bank to come to the rescue of the weaker currencies under attack in September 1992 with a speculative inflow of capital of about 200 billion BEF. However this restored credibility continued to be

fragile, as became evident during the 1993 exchange rate crisis when the Belgian franc was vigorously attacked by international speculation.

The insufficient alignment of public and monetary policies proved to be at the heart of the financial problems of the 1993 crises. The Belgian government relaunched its policies of budgetary restriction and wage moderation, brought together in what was called the 'Global Plan'. This realignment of public policies to monetary policy swiftly restored the credibility of the Belgian franc, so that as early as January 1994 the Belgian franc converged to its central parity with an interest differential vis-à-vis the German mark of only about 2%. This differential declined progressively. Indeed the global plan restored the confidence of the investors in Belgian economic policy. Financial markets now fully believed in the entry of Belgium into EMU and from then on no major difficulties were to arise.

De (on)macht van de Eerste Minister. Een a-wetenschappelijke ervaringsbenadering

Jean-Luc DEHAENE

Minister van Staat

Hoewel de functie van Eerste Minister in de Belgische politiek algemeen beschouwd wordt als centraal en beleidsbepalend is deze functie in het Belgische institutionele kader niet duidelijk omschreven.

Het is niet de lectuur van de grondwet of van de basiswetgeving die de burger veel wijzer zal maken. Lange tijd had de functie van Eerste Minister trouwens geen 'grondwettelijke' basis. De Grondwet kende enkel de Koning en zijn Ministers. Dit was in den beginne ook letterlijk zo. De Koning zat geregeld zelf de ministerraad voor. De rol van de ministerraad was ook veel bescheidener: veel beslissingen nam de minister rechtstreeks in overleg of zelfs in opdracht van de Koning. Geleidelijk ging één van de ministers optreden als primus inter pares; in afwezigheid van de Koning moest toch iemand de ministerraad voorzitten. Meestal cumuleerde hij deze opdracht met de verantwoordelijkheid voor een departement.

In de grondwet wordt de functie van Eerste Minister pas voor het eerst vermeld in 1970, met name in art. 99 van de GW dat zegt dat de ministerraad paritair is samengesteld 'de eerste minister eventueel uitgezonderd'. "De functie wordt sinds 1992 een tweede maal in de grondwet vermeld, met name in art 96 in de zg 'constructieve wantrouwenstem'. En dan nog: er is enkel sprake van 'de opvolger van de Eerste Minister' gezien art. 96 van de GW het heeft over het aannemen van een 'motie van wantrouwen' door de Kamer die een opvolger voor de Eerste Minister voor benoeming aan de Koning voordraagt'

De Eerste Minister put dus uit de grondwet geen eigenstandige bevoegdheden. Voor de Grondwet is hij een minister van de koning. Het feit dat hij de ministerraad voorziet maakt hem hoogstens een primus inter pares. Te meer daar de Ministerraad bij consensus beslist. De Eerste Minister, die in de ministerraad 'Minister President' is, heeft er zelfs geen doorslaggevende stem. Het equivalente van wat de Duitsers noemen 'Richtlinien Kompetenz' bestaat bij ons niet. Dat principe betekent dat de Duitse bondskanselier in bepaalde dossiers kan trancheren en dat de andere leden van de regering zich daarbij neerleggen of ontslag nemen.

De Eerste Minister put zijn macht grotendeels uit het gewoonterecht. Her en der, maar al bij al slechts zeer sporadisch, werd dit in wetteksten en reglementen (zoals dat van Kamer en Senaat) omgezet.

Hoewel dit niet uit de teksten blijkt is de functie van Eerste Minister sinds 1830 sterk geëvolueerd. Geleidelijk is de rol van de Eerste Minister belangrijker geworden; dit gebeurde echter de facto, zonder noemenswaardige wijzigingen aan de basisteksten.

Zo werd de functie van Eerste Minister belangrijker naarmate deze van de koning formeler werd. De teksten van de Grondwet zijn dezelfde gebleven. Het principe was en is nog steeds dat 'Le Roi règne mais ne gouverne pas'. Wie echter zijn geschiedenis kent weet dat onze eerste koningen aan dit principe een gans andere invulling gaven dan wat vandaag het geval was. ¹ Leopold I en Leopold II gaven expliciet leiding aan hun regering. Vandaag berust deze leiding duidelijk bij de Eerste Minister. Zelfs een dispuut tussen de Koning en zijn ministers over de leiding van het leger, zoals tijdens zowel de Eerste ² als de Tweede Wereldoorlog ³, is vandaag moeilijk denkbaar. Met Jean Strengers kunnen we vaststellen dat 'le chef du gouvernement, le Premier Ministre, joue des lors un rôle grandissant; des lors aussi par un mouvement presque irréversible, il tend à attirer vers lui des prérogatives qui étaient autrefois celles du Roi' ⁴

Ook het feit dat België in deze eeuw nagenoeg steeds coalitieregeringen heeft gekend vergroot de facto de rol van de Eerste Minister. Na in de beginjaren van de onafhankelijkheid 'unionistische' regeringen en daarna absolute meerderheden gekend te hebben, zijn, vooral na de Eerste Wereldoorlog, coalitieregeringen in België de regel geworden. Na de opsplitsing van de partijen volgens een communautaire scheidingslijn telt een Belgische regering minstens 4 partijen. De atomisering van het politieke landschap maakt het zelfs niet denkbeeldig dat dit er in de toekomst minstens zes zullen zijn. Onrechtstreeks versterkt dit de rol van de eerste minister. Hij is immers de coördinator, en waar nodig de arbiter. Daarenboven leidt het wantrouwen tussen de partners er vaak toe dat besluiten 'in ministerraad overlegd' moeten worden. Dit vermindert vanzelfsprekend de autonomie van de individuele ministers en vergroot de rol van de eerste minister, gezien hij de ministerraad voorziet.

Ook de omvorming van België tot een federale staat heeft de functie van eerste minister een andere invulling gegeven. Zo heeft de Eerste minister als voorzitter van het Overlegcomité tussen gewesten en gemeenschappen een belangrijke brugfunctie tussen de verschillende geledingen van de federale staat. De afwezigheid van elke normenhiërarchie in onze grondwet maakt deze brugfunctie des te belangrijker.

De grootste verandering vind zijn oorsprong in de Europese integratie. Door de voortschrijdende Europese integratie wordt het Europese beleid de facto steeds meer binnenlands beleid. Oorspronkelijk lag het zwaartepunt van het Europese beleid bij de Minister van Buitenlandse Zaken. De Algemene raad van de Europese gemeenschap, later de Unie, die officieel instaat voor de coördinatie van het Europese beleid is immers samengesteld uit de ministers van Buitenlandse Zaken. Drie feiten hebben deze rol de facto ondermijnd. Er is vooreerst de vermenigvuldiging van het aantal ministerraden, waardoor coördinatie onmogelijk

1 J. STRENGERS, *L'Action du Roi en Belgique depuis 1831-Pouvoir et Influence*. -Paris-Louvain-la-Neuve, Document Duculot, 1992

2 H. HAAG, *Le Compte Charles de Broqueville: Ministre d'état et les luttes pour la pouvoir (1910-1940)*. Bruxelles, Editions Nauwelaerts-Bruxelles, 1990.

3 J. VELAERS, H. VAN GOETHEM, *Leopold III De Koning, het land, de oorlog*. Lannoo, Tielt, 1994.

4 J. STRENGERS, *op.cit.*, p. 306

wordt ⁵. Verder is er de toenemende rol van de Europese Raad van staatshoofden en regeringsleiders, die gedeeltelijk de coördinerende taak hebben overgenomen, omdat de Europese opties meer en meer impact hebben op het binnenlands beleid; en ook wel omdat de ministers van buitenlandse zaken het inzake coördinatie hebben laten afweten. En dat heeft ten dele ook te maken met het derde feit, met name het toenemend belang van het gemeenschappelijk buitenlands beleid van het EU, wat van de ministers van buitenlandse zaken steeds meer tijd vergt. Met de aanstelling van Javier Solana als 'Mister Pesc' zal dat nog in toenemende mate het geval zijn. Daarom ben ik het eens met diegenen die pleiten voor een opsplitsing van de raad Algemene zaken en de raad Buitenlandse zaken. In de raad Algemene zaken zou ieder land moeten vertegenwoordigd zijn door hetzij een staatsecretaris gebonden aan de Eerste Minister of door een Vice Eerste minister gelast met de coördinatie van het Europese interne beleid. Ondertussen is het zo dat de toenemende rol van de Europese Raad maakt dat de Eerste Minister een spilfiguur van het Europese beleid geworden is en er ook steeds meer van zijn tijd moet aan besteden. Op het einde van mijn mandaat hadden we minstens 4 Europese Raden per jaar, telkens voorafgegaan door een top Beneluxoverleg.

Formeel heeft de Eerste Minister dus niet veel macht. Hij put uit het formele wettelijke kader waarbinnen hij moet werken en heeft ook weinig of geen juridische instrumenten om zijn gezag te doen gelden. Is de Eerste Minister derhalve machteloos? Geenszins maar de functie als dusdanig geeft hem minder macht dan velen denken. Zijn gezag en zijn macht moet hij voor een groot deel uit zichzelf putten.

Vanzelfsprekend geeft de functie alsdusdanig aan de persoon die ze bekleedt een zeker functioneel gezag. Bij hem komen immers de facto vele touwtjes samen en hij is derhalve ook in de mogelijkheid aan deze touwtjes te trekken (of niet). Men weet dat en men aanvaardt dat.

De macht van de functie vloeit dus gedeeltelijk voort uit een zeker natuurlijk ontzag voor de functie, waardoor aan de persoon die ze bekleedt meer macht wordt toegeschreven dan zij er in rechte heeft. Maar deze houding werkt als een 'self-fulfilling attribution'. Met andere woorden: de functie krijgt hierdoor macht. Hoe functioneler en onpersoonlijker de contacten hoe sterker dat dit fenomeen speelt. Ik heb vaak gesteld dat protocol tot op zeker hoogte dient om die afstandelijkheid in stand te houden om aldus aan personen die van nature uit geen gezag uitstralen door ontzag toch een zeker gezag te geven.

Maar die afstandelijkheid, dat ontzag houdt ook gevaren in. Met name dat men rondom u een scherm optrekt waardoor uw antennes geen raakpunten meer hebben met de werkelijkheid. Maar het is niet gemakkelijk aan dat gevaar te ontsnappen. Een eerste vereiste hiertoe is u niet met de functie te vereenzelvigen en uzelf te blijven.

Een klein voorbeeld uit eigen ervaring: als beginnend minister was ik in mijn kabinet omringd door vroegere collega's. Ik kwam immers zelf uit de kabinetten. Het ging er heel gemoedelijk aan toe; we bleven elkaar bij de voornaam noemen,

⁵ Deze vermenigvuldiging is op zich een slechte zaak. In het kader van de noodzakelijke institutionele hervormingen zou men best het aantal raden beperken

we bleven als het ware collega's. Zo wilde ik het ook houden. Je moet echter je medewerkers ook geregeld kansen geven om op een ander verder hun eigen weg te gaan (zo creëer je ook een netwerk!). Het is trouwens stimulerend geregeld nieuw bloed in je ploeg te krijgen. Maar na enige jaren stelde ik vast dat het steeds moeilijker werd er de zelfde spirit in te houden. Ik bleef steeds zeggen dat we in een horizontale ploeg werkten, dat ze mij bij de voornaam mochten noemen en dat ze mij vooral moesten tegenspreken als ze dachten dat ik ongelijk had. Maar na een aantal jaren werd ik gewaar dat nieuwe medewerkers daar moeite mee hadden. Zij kenden mij immers enkel als minister. Het werd derhalve een belangrijk criterium in de recruiteringsgesprekken: Wie van meetaf de lef had mij tegen te spreken had meteen iets voor. Dit was voor mij ook een vorm van autoprotectie, want aan een hofhouding van 'u steeds gelijkgevende' ja-knikkers heb je niets. Ze zijn zelfs gevaarlijk want ze snijden u van de werkelijkheid af.

Het voornaamste instrument dat de Eerste Minister in handen heeft is de bepaling van de agenda en de timing. Wie dat uit handen geeft, of wie zich een agenda of een timing laat opleggen komt in de problemen. Vandaar dat ik mij nooit op een timing liet vastpinnen (tenzij het in mijn kraam paste maar dat was zelden het geval). Als je je laat vastpinnen wacht men je op de fatale datum op en als de klus tegen dan niet geklaard is ben je mislukt. Voor de oppositie wordt het meteen een tactische doelstelling van je op die timing vast te pinnen en terzelfdertijd alles in het werk te stellen opdat deze niet gehaald zou worden. Bij de media is de timing vraag meestal de eerste vraag (het is ook de gemakkelijkste; ze kan zelfs gesteld worden door iemand die er niets van kent). Ook zij pinnen er u op vast als je er op ingaat.

Het gevaarlijkste is echter als men dan in functie van het halen van die datum handelt. Sommige beslissingen moeten rijpen. Er is ook vaak tijd nodig voor overleg om het draagvlak van een beslissing te vergroten. 'Laisser le temps au temps': de tijd zijn werk laten doen. Dat is een basisprincipe, zeker in de politieke besluitvorming. Een timing vastleggen is daar vaak mee in tegenspraak, want je weet nooit op voorhand hoeveel tijd je zult nodig hebben.

Een Eerste Minister moet voor zich zelf het recht voorbehouden om de timing en de daaraan gekoppelde agenda zelf vast te leggen. Hij moet 'naar eigen goeddunken' maar ook op eigen risico kunnen vertragen of versnellen, een punt van de agenda afvoeren of er een nieuw aan toevoegen. Hij is baas in de regeringskeuken: hij bepaalt het menu, hij beslist wat in de frigo gaat, hij zet de potten in de oven en bepaalt de baktijd. Hij heeft ook het recht pottenkijkers uit zijn keuken te houden (zoals hij ook kan beslissen met open keuken te werken). Vanzelfsprekend houdt hij best rekening met de mening van zijn medewerkers, zoals elke goede manager; maar uiteindelijk beslist hij over timing en agenda. En nogmaals dat is zijn stuurmiddel bij uitstek.

Het meest sprekende voorbeeld van hoe ik timing heb aangewend zijn wellicht de '100 dagen'⁶. Niet dat ik effectief 100 dagen heb gevraagd. Die uitdrukking is een 'dichterlijke' vertaling van de auteur. Maar het is wel juist dat ik van meetaf aan de Koning gezegd heb dat ik zijn opdracht maar kon aanvaarden als hij mij tijd gaf en aan geen timing bond. Gelukkig heeft Koning Boudewijn ingezien dat de politieke toestand dusdanig vast zat dat er inderdaad tijd nodig was.

⁶ H. DE RIDDER, *Sire, geef mij honderd dagen*. Davidsfonds, Leuven, 1989.

En hoewel hij op sommige ogenblikken wellicht ook vond dat het lang duurde, heeft hij mij nooit onder druk gezet of vervaldagen opgelegd.

Het meest extreme voorbeeld van timing is ongetwijfeld de beslissing tot ontbinding van het parlement in mei 1995. Ik was tot de overtuiging gekomen dat we die ontbinding moesten anticiperen. De normale datum was immers december 1995. Het gevaar was echter groot dat we dan in de electorale sfeer geen serieuze begroting voor 1996 zouden kunnen maken. Ik was derhalve in bilaterale gesprekken met de partijvoorzitters van de meerderheid begonnen het terrein af te tasten. Het was immers essentieel dat deze anticipatie in consensus kon gebeuren. Een vervroegde ontbinding in gevolge geruzie onder de regeringspartners valt electoraal meestal slecht uit. De meeste voorzitters hadden wel oren naar een vervroegde ontbinding. De laatste waarmee ik sprak was Louis Tobback... We hadden met de vier voorzitters een gezamenlijk gesprek gepland voor een week later. De avond van mijn lunchgesprek met Tobback krijg ik telefoon om de toelating te vragen om, overeenkomstig de akkoorden tussen de EU en België, aan Santer mede te delen dat het parket, in het kader van het Agusta dossier, een huiszoeking wil doen in de burelen van een Belgische Eu-ambtenaar, genaamd Wallyn. Mijn geluk is geweest dat ik vanuit mijn CVP-jongeren tijd onmiddellijk Wallyn wist te situeren.⁷ Ik vermoedde dus dat de SP in zware moeilijkheden zou komen. Intuïtief voelde ik aan dat als die bom barstte er van vervroegde ontbinding geen sprake meer zou zijn. Men zou het immers als "voetje leggen" vanwege de CVP interpreteren. Terzelfdertijd was het mijn overtuiging dat het nu meer dan ooit in het voordeel was van alle coalitiepartners om de ontbinding te vervroegen. Tijdens een kiescampagne is de verhouding tussen de partijen immers totaal verschillend (ook tussen de meerderheidspartijen) vergeleken met het debat in het parlement met een meerderheid en een oppositie. Ik wist echter ook a) dat ik weinig tijd had voor dit alles zou uitlekken (het geheim van het onderzoek weet je wel!!!) b) dat ik dit niet met de partijen kon bespreken. Dan zou ik immers wellicht zelf aan de basis gelegen hebben van de lekken. Daarenboven kun je moeilijk aan vier partijvoorzitters vragen dit in koele bloede te bespreken en te beslissen. Na overleg met Herman Van Rompuy⁸, heb ik dan beslist, zonder verder overleg noch met de ministers noch met de partijvoorzitters, om op de persconferentie na de ministerraad de ontbinding aan te kondigen. Gelukkig is het nieuws van de huiszoeking maar 's anderendaags 's morgensvroeg uitgelekt en had de aankondiging van de ontbinding haar effect niet gemist. Enkele dagen later waren de vier partijvoorzitters unaniem om te stellen dat ik de juiste beslissing had genomen. Dit is natuurlijk een extreem voorbeeld. Maar het illustreert goed wat het belang is van een juiste timing, maar ook dat er iemand baas moet zijn over die timing. Die prerogatieven moet de eerste minister voor zichzelf opeisen en hij mag die niet door anderen laten opdringen.

⁷ Op het einde van de jaren 60 was Wallyn actief binnen de SP-jongeren waarmee de CVP-jongeren in het kader van de progressieve frontvorming hee wat te doen hadden. Ik was onrechtstreeks met hem in contact gekomen als arrondissementvoorzitter. Wallyn was een actief oppositielid in Roosdaal, waar de CVP interne moeilijkheden had. Tenslotte wist ik ook dat hij met Van Miert was blijven werken wanneer die partijvoorzitter was geworden. Sindsdien was ik hem uit het oog verloren.

⁸ Ik heb 's morgens voor de ministerraad ontbeten met Herman Van Rompuy. Ik heb geen melding gemaakt van de vraag tot huiszoeking bij de EU. Wel heb ik hem in algemene bewoordingen gezegd dat nieuwe schandalen ons boven het hoofd hingen.

De timing van de uitvoering van een beslissing is soms ook vitaal, denken we maar aan de beslissing van Wilfried Martens om na de beslissing over de plaatsing van de kruisraketten, deze onmiddellijk te laten overvliegen, zonder het parlementair debat af te wachten. Zo hebben we ooit de gouverneur van Limburg en de nieuwe burgemeester van Voeren in het holst van de nacht naar Hertoginnedal doen komen voor de eedaflegging. Het was immers van kapitaal belang dat de beslissing uitgevoerd was op het ogenblik dat ze bekend gemaakt werd. Ze is dan immers een feit.

Timing betekent ook dat men een legislatuur-visie heeft en weet waar men wil uitmonden. Men moet ook tijd laten opdat maatregelen effect zouden ressorteren. Men moet niet na de stemming van een belangrijke etappe in de staatshervorming onmiddellijk aan een nieuwe fase beginnen werken, maar integendeel tijd geven voor implementatie en daarna evaluatie en daaruit dan conclusies trekken. Ik heb mij ook vaak blauw geërgerd aan de plannenmakerij inzake tewerkstelling. Het ene plan was nog maar gepubliceerd of men eiste al een nieuw. Het is natuurlijk zo dat er in de machinerie van het sociaal overleg mensen zijn wiens tewerkstelling er in bestaat plannen te maken. Voor de tewerkstelling was het echter vaak belangrijker de plannen te laten doorsijpelen naar de basis in de ondernemingen opdat ze daar toepassing zouden vinden. Maar daar had men geen tijd voor!!! Daar moet juist tijd voor gemaakt worden!

Een goed voorbeeld van lange termijn planning, goed wetende waar men wil uit monden, is vanzelfsprekend de Monetaire Unie. We moeten toegeven dat de Europese convergentiepolitiek en de criteria plus timing van het verdrag van Maastricht ons daar sterk bij geholpen hebben. Het is echter de verdienste van de regering dat ze nooit van de lijn is afgeweken en planmatig volgens een ingebouwde timing te werk is gegaan. Het is dus belangrijk te weten wat men wil, waar men wil uitmonden en van dan de koers aan te houden en zich niet te laten afleiden.

Het is zonder meer duidelijk dat dossierkennis de positie van de Eerste Minister versterkt. Een goede dossierkennis laat toe tijdens het debat sneller de openingen te zien die tot een compromis kunnen leiden. Goede dossierkennis betekent niet dat je alle details moet kennen. Wel de essentie. Het helpt als je het probleem in zijn algemene context weet te plaatsen.

Op dat vlak heeft mijn curriculum mij veel geholpen. Zowel op de studiedienst van het ACW als in de verschillende kabinetten was ik steeds in de mogelijkheid heel veel dossiers te volgen. Zo word je natuurlijk nooit een specialist - iemand die alles weet van een beperkt domein - maar wel een goede generalist - iemand die iets weet van vele domeinen. Ik denk in de regel niet dat specialisten de beste (eerste)ministers zijn.

De dossierkennis steunt ook op de aanbreng van een ploeg goede medewerkers, die dan wel vaak, maar niet altijd, specialisten zijn. Ik heb steeds gezegd dat goede medewerkers van een middelmatige minister een goede kunnen maken, terwijl een goede minister met een slecht kabinet er niet veel van zal terechtbrengen. Ik heb het geluk gehad steeds op uitstekende medewerkers te kunnen rekenen. Essentieel is dat je ze zelf kiest. Ik heb mij nooit stafmedewerkers laten opleggen door de partij noch door enig andere organisatie.

Ik heb ook geleerd dat je van goede medewerkers heel veel kan vragen. Ik heb trouwens altijd liever gewerkt met een beperkte ploeg overwerkte medewerkers liever dan met een grote groep, die niets te doen heeft en dan onvermijdelijk begint te intrigeren.

Belangrijk is dat je je medewerkers weet te motiveren. Essentieel hiertoe is dat je ze verantwoordelijkheid en vertrouwen geeft. Elk probleem dat de medewerkers oplossen is er een minder dat je zelf moet oplossen! Maar deze medewerkers moeten ook weten dat ze rugdekking hebben. De deur van de minister moet permanent voor hen openstaan voor de nodige feed back; op hun vragen moeten snel een antwoord komen. Als het dan toch verkeerd loopt moeten ze weten dat ze gedekt zijn. Zij hebben hun best gedaan en hebben in uw opdracht gewerkt. Een minister die zich verschuilt achter zijn medewerkers of die tav zijn medewerkers zijn handen in onschuld wast, zal nooit honderd procent op zijn medewerkers kunnen rekenen. Zij kunnen immers ook niet op hem rekenen. Delegeren en vertrouwen geven (maar ook de nodige feedbacks en checks inbouwen) zijn de fundamenten waarop je een sterke ploeg kunt bouwen.

Daarbij heb ik er steeds naar gestreefd zelf als ploegleider van mijn medewerkers op te treden. Ik wist immers uit ervaring dat een kabinet ook een scherm kan zijn en een autonoom bestaan kan gaan leiden waar de minister als het ware buiten staat. Je hebt natuurlijk een minimum aan interne organisatie en procedures nodig. Maar er is even zeer nood aan rechtstreekse kanalen en contacten. Gelukkig komt de techniek hier ook ter hulp. Ik heb ervaren dat de communicatie beter en sneller ging nadat we beschikten over een kabinets-intranet; zeker in vergelijking met de beruchte 'gele briefjes' die Jos De Saeger nog had ingevoerd. Zij waren de artisanale voorloper van het netwerk. Want ook voor de 'gele briefjes' gold dat ze zoveel mogelijk de kortste weg moesten volgen.

Uiteindelijk hangt de invloed van de Eerste Minister ook sterk af van de ploeggeest die hij in de regering kan scheppen en van de individuele vertrouwensband die hij met elke van zijn ministers kan tot stand brengen.

Moelijkheid is dat de Eerste Minister niet zelf zijn ploeg samenstelt. Na de onderhandeling met de partijvoorzitters, waarbij de invloedssferen tussen de partijen worden vastgelegd, dicteren de partijvoorzitters meestal de invulling van de namen aan de Eerste Minister die dan 'pro forma' kandidaten opbelt. Dat neemt niet weg dat als de formateur echt wil hij een en ander kan beïnvloeden. Een paar voorbeelden:

- Toen ik in 1992 Eerste Minister werd, heb ik uitdrukkelijk geëist dat Philippe Moureaux in de regering kwam, niettegenstaande mijn partij een veto had uitgesproken (na de institutionele atoombom) en hij zelf uitdrukkelijk naar Molenbeek wou gaan. Ik wist echter dat ik in de regering vanuit de PS een sterke figuur nodig had nadat Spitaels zich terug getrokken had in Namen. Met Moureaux had ik reeds meer dan tien jaar een zeer nauwe samenwerking.
- Na het ontslag van Coeme heb ik uitdrukkelijk aan Busquin gevraagd van de regeringswissel gebruik te maken om ook de minister van Sociale zaken (Anselme) te vervangen; Hij was op dat departement duidelijk een te zwak figuur. Busquin ging er op in en plaatste Magda De Galan op Sociale zaken.
- Na de benoeming van Willy Claes als minister van Buitenlandse zaken heb ik druk uitgeoefend op de SP om een zwaar gewicht naar de regering te sturen, wat mee Frank Vandenbroucke heeft overtuigd om in de regering te stappen.

Hetzelfde gebeurde bij het ontslag van Johan Vandelanotte na de ontsnapping van Dutroux. Ik drong toen zeer sterk aan opdat Louis Tobback in de regering zou stappen.

Natuurlijk heb je meer invloed binnen je eigen partij; maar toch minder dan velen denken omwille van alle geografische en maatschappelijke evenwichten binnen de CVP.

Gelukkig heb ik in de loop der jaren zeer goede relaties kunnen opbouwen met de meeste leidinggevende figuren in de verschillende partijen. Bij de socialisten ken ik de meeste actoren van mijn generaties reeds van toen ik bij de CVP-jongeren werkte. Met velen, zowel liberalen als socialisten, heb ik samengewerkt toen ik in de kabinetten werkzaam was, vooral als kabinetchef van Wilfried Martens. Dit schept vertrouwensbanden en maakt het gemakkelijker ook een ploeggeest te vormen.

In 1992 heb ik van meetaf drie beslissingen genomen die in de buitenwacht en meer bepaald bij de pers wat kwaad bloed hebben gezet, maar die uiteindelijk een grote rol gespeeld hebben in de teambuilding:

- Niet langer in de Wetstraat vergaderen dwz een veel aangenamer kader zowel binnen als buiten; en niet belaagd worden door journalisten bij het binnenkomen of het buiten gaan.

Hertoginnedal bood ook de mogelijkheden de ministers na de Raad uit te nodigen op een lunch. Dit gaf de mogelijkheid tot informele contacten en zelfs ontspannende momenten waar men elkaar anders en beter leerde kennen dan in formele contacten

- De opsplitsing van de agenda in A en B-punten. A-punten zijnde punten die normaal geen discussie vragen, tenzij iemand op voorhand gevraagd heeft het punt in B-punt om te zetten. Zo hadden we vaak van bij het begin van de Raad de helft van de agenda afgewerkt, terwijl vroeger minuten lang kon worden gepalaverd over punten die eigenlijk geen discussie vroegen. Zo kwam meer tijd vrij voor de punten die echt om discussie vroegen.

- Afschaffen van allerlei ministercomités zodat de ministers meer tijd hadden voor hun werk in hun departement.

Het is dus belangrijk aan teambuilding te doen. Het is even belangrijk je pappenheimers te kennen zodat je kunt anticiperen door in voorafgaande contacten zaken te ontwijpen. Ook hier is het vertrouwen belangrijk. Men moet weten dat wat wordt gezegd in bilaterale contacten niet zal worden misbruikt maar integendeel gebruikt om tot een oplossing te komen. Naast vertrouwen is ook nood aan discretie, weten wat je aan wie kunt zeggen. Omdat ik in de loop der jaren sterke vertrouwensrelaties had opgebouwd kon ik tijdens onderhandelingen als draaischijf en verkeerswisselaar optreden om uit de impasse te geraken of beter nog om te vermijden er in te geraken.

Uit dit alles moge blijken dat het mijn ervaring is dat de macht zowel als de onmacht van de Eerste Minister in de belangrijke mate door hem zelf bepaald wordt en functie is van zijn aanpak en van zijn persoonlijkheid.

Wel is hij in belangrijke mate afhankelijk van de machtsverhoudingen tussen de partijen. Hij moet echter vermijden te sterk afhankelijk te zijn van de politieke partijen. Daarom is het essentieel er op te waken dat bij de start van een

regering de sterke figuren van de politieke partijen in de regering zitten. Een regering die van buitenuit getelegeideerd wordt (met ministers die voor iedere beslissing eerst met de partijvoorzitter moeten bellen) zal altijd een zwakke ploeg zijn.

Het is ook best over een klaar 'regeringscontract' te beschikken; een goed regeerakkoord. Met de wetenschap dat dit akkoord ook een carcan kan worden en enorm verlamdend kan werken. Zo is het duidelijk dat we in het regeerakkoord van 1988 een te zwakke begrotingsnorm hadden, rekening houdende met de zeer positieve conjunctuur. Een bij oorsprong als streng bedoelde norm (wat ze ook was in laag conjunctuur) werd plots laxistisch. Toen we dit door hadden en een strenger beleid wilden voeren, pinden de socialisten ons vast op het regeerakkoord. Hetzelfde gebeurde met de loonkosten. Het regeerakkoord moet dus duidelijk zijn maar ook ruimte laten voor nieuwe feiten en evoluties.

Mij werd gevraagd te handelen over de 'machtsmiddelen' van de Eerste Minister. Wat voorafgaat is zeker geen wetenschappelijk antwoord. Wel een a-wetenschappelijke impressie op basis van zeven jaar ervaring als eerste minister, na gedurende twintig jaar eerst vanuit de kabinetten en daarna als minister onder andere Eerste Ministers gewerkt te hebben. Misschien geeft het sommigen inspiratie voor een meer wetenschappelijke aanpak.

Summary: The Power of the Belgian Prime Minister

The position of the Belgian prime minister (PM) is hardly mentioned in the Belgian Constitution. It was only after almost 140 years, in 1970 he was mentioned for the first time. Its power is rather a matter of common law. Since 1831 through the years, the position and power of the PM changed strongly. This often happened together with changes concerning the power of the King: the weaker the King, the stronger the PM.

The existence of coalition governments puts forward his role as coordinator and even as arbitrator, whereas the federalisation process since the seventies places him as a conciliator between Regions and Communities. The growing importance of the European Council of Head of States have made him the most important decision-maker among the national politicians in the European integration process. The PM's skills concerning timing and agenda setting are very important because it is one of his most important power instruments. Other key skills are his profound knowledge in certain issues but mostly as a generalist, his insisting on good minister nominations by the party leaders, the way he can motivate his cabinet members, a good team spirit among the government members and the existence of a clear government contract. In order to avoid a strong dependency on or tutelage from the political parties of the majority it is important to have their top politicians in the government.

Vice-Premiers en kernkabinetten. Een evaluatie van deze innovaties

Willy CLAES

Minister van Staat

Over Vice-Premiers en kernkabinetten werd er tot op heden zeer weinig gepubliceerd. Hoogst verwonderlijk eigenlijk, als men de belangrijke, soms beslissende rol bedenkt, die dit ministeriële comité in de voorbije decennia gespeeld heeft bij de aanpak, oriëntering en oplossing van structurele problemen, die tot en met de toekomst van België gehypothekeerd hebben. Allicht wordt deze lacune hoofdzakelijk verklaard door het gebrek aan authentieke en andere betrouwbare bronnen. Kandidaat - schrijvers van licenciatthesissen wezen gewaarschuwd: zij zullen zich moeten vergenoegen met persartikelen, flarden uit gedenkschriften en... mondelinge getuigenissen van ministers die aan de officiële, informele en... geheime bijeenkomsten van de "Kern" hebben deelgenomen, uitdrukking die zelfs in het Franstalige landsgedeelte ingeburgerd is.

I. De Vice-Premier

Men mag ervan uitgaan dat in elke coalitieregering er zich naast de Eerste Minister een "nummer 2 in het bevel" opdrong, die behoorde tot de andere politieke partij dan deze van de Premier en die, door de uitgeoefende bevoegdheden in de regering, door de plaats die hij in zijn politieke formatie bekleedde en allicht ook door aangeboren gezag en leiderstalent, politiek evenwicht binnen de regeringsploeg en in het gevoerde beleid trachtte te verzekeren. Daarom echter droeg betrokkene nog niet de titel van Vice- Eerste Minister.

Henri Lemaître publiceert in zijn boek "Les gouvernements belges de 1968 à 1980 - Processus de crise." ¹(annexe IX) volgende lijst van Vice- Eerste Ministers.

Enige verwarring inzake titulatuur dient hier wel vermeld. Noch de kanselarijdiens van de Eerste- Minister, noch Professor Luykx en Marc Platel in hun "Politieke Geschiedenis van België" ² vernoemen Gaston Eyskens (1947 - 1949), Albert Devèze (1949 - 1950), Henri Liebaert (1954 - 1958) als Vice- Premiers. In het Staatsblad is er overigens ook geen spoor van deze titel. Ook Albert Lilar (1958 - 1960) wordt door de kanselarijdiens niet als Vice- Premier, maar wel als "Ondervoorzitter van de kabinetsraad, belast met het Algemeen Bestuur en de Administratieve Hervorming" vermeld. Bij de regeringsaanpassing (3/9/1960) wordt zijn opvolger, René Levèbre, eveneens als *Ondervoorzitter* van het kabinet betiteld.

¹ H. LEMAITRE, *Les gouvernements belges de 1968 à 1980. Processus de crise*. Stavelot, J. Chauveheid, 1982, 391 p.

² T. LUYKX, M. PLATEL, *Politieke geschiedenis van België van 1944 tot 1985*. Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1985, deel 2, 5de herziene uitgave, pp. 419-1011.

TABEL I

Vice-Premiers 1925-1985

Namen van Titularissen	Politieke tendens	Regering	Jaren
Emile Vandervelde	Socialist	Pouillet - Vandervelde	1925 - 1926
Henri De Man	Socialist	H. Pierlot	1939 - 1940
Gaston Eyskens	Christen-Democraat	P.H. Spaak	1947 - 1949
Albert Devèze	Liberaal	G. Eyskens	1949 - 1950
Henri Liebaert	Liberaal	A. Van Acker	1954 - 1958
Albert Lilar (René Lefèvre volgt Lilar op 2/6/1960)	Liberaal	G. Eyskens	1958 - 1960 1960 - 1961
Paul-Henri Spaak	Socialist	Lefèvre - Spaak	1961 - 1965
Antoon Spinoy	Socialist	Harmel - Spinoy	1965 - 1966
Willy De Clercq	Liberaal	Vanden Boeynants - De Clercq	1966 - 1968
Jean-Joseph Merlot / André Cools	Socialist (f)	Eyskens - Merlot I	1968 - 1971
André Cools	Socialist (f)	Eyskens - Cools II	1972
Leo Tindemans	Christen-Democraat (n)	Leburton - Tindemans - De Clercq	1973
Willy De Clercq	Liberaal (n)		1973 - 1974
Léon Hurez	Socialist (f)	Tindemans - Hurez	1977 - 1978
Paul Vanden Boeynants	Christen-Democraat (f)		
Léon Hurez	Socialist (f)	Vanden Boeynants	1978 - 1979
Renaat Van Elslande	Christen-Democraat (n)		
Paul Vanden Boeynants - José Desmaretts (vanaf 15/10/1979)	Christen-Democraat (f)	Martens I en II	1979 - 1980
Willy Claes	Socialist (n)		
Guy Spitaels	Socialist (f)		
Guy Spitaels	Socialist (f)	Martens III	1980
Herman Vanderpoorten	Liberaal (n)		
Guy Spitaels / Guy Mathot (vanaf 26/2/1981)	Socialist (f)	Martens IV	1980 - 1981
Willy Claes	Socialist (n)		
José Desmaretts	Christen-Democraat (f)		
Guy Mathot	Socialist (f)	M. Eyskens	1981
Willy Claes	Socialist (n)		
José Desmaretts	Christen-Democraat (f)		
Jean Gol	Liberaal (f)	Martens V	1981 - 1985
Willy De Clercq (Frans Grootjans vanaf 6/1/1985)	Liberaal (n)		
Charles-Ferdinand Nothomb (Jean-Luc Dehaene)	Christen-Democraat (f) Christen-Democraat(n)	(In feite -zonder titel)	

De titel is al bij al bijkomstig. Het gaat duidelijk om de nummer twee in de regeringshierarchy, met dewelke de Eerste Minister bestendig in contact is met

het doel het regeringsschip in goede vaart te houden.

Zonder aarzeling onderschrijven wij de bevoegdheidsomschrijving van de Vice-Premier die de reeds eerder geciteerde Henri Lemaître noteert, althans wat de jaren zestig en zeventig betreft: "C'est depuis 1961 que le titulaire de la fonction porte le nom de "vice-premier ministre". Les caractéristiques de ce poste gouvernemental sont les suivantes:

- il ne s'agit pas d'une fonction purement honorifique puisqu'elle a été parfois exercée sans que celui qui l'assumait en portât le titre;
- outre le rôle spécifique que le vice-Premier ministre joue au sein du gouvernement, il garde une seconde fonction: chef d'un département (défense nationale, affaires étrangères, finances, intérieur,...) ou chargé d'une mission spéciale (réforme administrative, coordination économique);
- le vice-Premier ministre joue au sein du gouvernement le deuxième rôle, immédiatement après le Premier ministre et contribue, à ce titre, à déterminer la politique générale du ministère;
- en général, il a participé à la formation du gouvernement;
- il aide le Premier ministre dans sa tâche de maintenir la cohésion entre les différentes ailes du gouvernement;
- il appartient à un autre parti que le Premier ministre. »

Vanaf 25 april 1961 (vorming van de regering Lefèvre - Spaak) zal elke regering, met uitzondering van Tindemans I (1974 - 1977) één of meerdere Vice-premiers tellen. Deze vaststelling vertaalt vooreerst de groeiende invloed van de politieke partijen in en op de regering. De Vice-premier wordt als woordvoerder van zijn partij binnen de regering en als verbindingsman tussen regering en zijn partij beschouwd. Van hem wordt inderdaad ook verwacht dat hij de regeringsbeslissingen - veelal compromissen - verdedigt bij zijn bevoegde partij-instanties en bij zijn parlamentsfracties. Meestal is de Vice-premier titularis van één of zelfs meerdere departementen. In deze hypothese beschikt hij over minstens twee ministeriële kabinetten: een eerste dat zich bezig houdt met de politiek van het departement in kwestie; een tweede - kleiner in omvang - dat de algemene politiek voor de Vice-premier volgt en uitstippelt. Niet zelden wordt een belangrijk deel van het werk van het kabinet "Vice-premier" besteed aan het "schaduw" van de ministers, behorend tot andere regeringspartijen en van het "coachen" van de elgen parlamentsfracties.

De aanstelling van Vice-premiers moet eveneens in verband gebracht worden met de steeds moeilijker wordende regeerbaarheid van het land, veroorzaakt door de steeds scherper wordende budgettaire, economische en communautaire problemen, die zich bijzonder vanaf het begin der jaren zestig laten gelden. Door de stijging van de communautaire koorts zijn niet enkel communautaire partijen, zoals de Volksunie (VU), het Rassemblement Wallon (RW) en het Front des Francophones (FDF) op het politieke toneel verschenen. De klassieke partijen zijn één voor één bezwaken voor de communautaire druk en zijn uiteen gevallen in van elkaar onafhankelijk agerende Nederlandstalige en Franstalige partijen. Het gevolg op regeringsvlak laat zich gemakkelijk raden. Niet enkel het aantal ministers en staatssecretarissen stijgt in vrij belangrijke mate, waardoor bespreking en besluitvorming bemoeilijkt worden. De klassieke tweepartijencoalitie veronderstelt nu consensus met vier partijen. De klassieke "tripartite" vereist nu overeenkomst tussen 6 partijen. Dit verklaart ook de stijging van het aantal Vice-premiers in de jaren tachtig en negentig. De deelneming aan de regering van communautaire of zogeheten taalpartijen en/of van "groene partijen" vereist blijk-

baar nog meer "voermanskunst". Dit laatste heeft overigens aanleiding gegeven tot de benoeming van ministers, die de bevoegdheden, met name de volwaardige vertegenwoordiging in het kernkabinet, en de normen, qua samenstelling van ministeriële kabinetten, van de Vice-Eerste Minister bezitten, zonder echter de titel te dragen. Vrees voor een inflatie van Vice-premiers, met daaraan gebonden gevaar voor kritiek vanwege parlement, media en publieke opinie, verklaren allicht deze operatie sui generis. Aldus is blijkbaar in de regering Verhofstadt een status, gelijk aan deze van de Vice-premiers mevr. Onkelinx en Durant, de heren Michel en Vande Lanotte, toegekend aan mevr. Aelvoet en mijnheer Daems. Zij fungeren duidelijk als woordvoerders binnen de regering en de "kern" van respectievelijk de Nederlandstalige groenen en de VLD.

Het gaat hier duidelijk niet om een nieuwe spitsvondigheid. Naarmate de rol van de kernkabinetten is toegenomen, moest niet enkel de vertegenwoordiging van elk der participerende partijen in dit ministeriële comité worden verzekerd. De fictie van de "neutraliteit" van de Eerste Minister, die ook daarom niet in aanmerking werd genomen voor de berekening van de taalkundige pariteit tussen de ministers in de regering, verantwoordt blijkbaar de aanwezigheid van een minister, behorende tot de partij van de Eerste Minister, in de regering in het algemeen en meer specifiek in het kernkabinet, met de bevoegdheid en feitelijke status van een Vice-premier. Aldus was de heer Dehaene in de regeringen Martens van de jaren tachtig de "Vice-premier voor de CVP". Nadien zal terzake elke schroom wegvallen. Aldus draagt Jean-Luc Dehaene officieel de titel van Vice-Eerste Minister in de regeringen Martens VII (1988 - 1991) en VIII (1991 - 1992).³ Ook de regeringen Dehaene I (1992 - 1995) en Dehaene II (1995 - 1999) zullen vier Vice-premiers tellen, waaronder een CVP'er, nl. mijnheer Herman Van Rompuy. Hierbij volgt ter vervollediging van de reeds overgenomen publicatie van Henri Lemaître de geactualiseerde lijst van Vice-Eerste Ministers.

Het kan moeilijk ontkend worden dat de proliferatie van de Vice-Eerste Ministers geleid heeft tot een zekere erosie van de titel en van de functie, zowel ten aanzien van parlement, media als publieke opinie.

II. Van "Kabinet voor Algemeen Beleid" tot "Kernkabinet"

Het Staatsblad van 27/4/1961 bevat een organiek Koninklijk Besluit van 25 april 1961 "houdende instelling van een Kabinet voor Algemeen Beleid", dat naast het Koninklijke handteken, dit draagt van de Premier Théo Lefèvre en de Vice-Premier Paul Henri Spaak. Artikel 1 geeft de samenstelling weer: 10 ministers, waaronder de Eerste Minister en de (enige) Vice-premier. Bij nader toezien blijkt dat er scrupuleus gewaakt werd over de politieke en taalkundige evenwichten: 5 Christen-democraten en 5 Socialisten; 5 Nederlandstaligen en 5 Franstaligen. Zeker, artikel 1 laat de Eerste Minister toe, voorzitter zijnde van bedoeld kabinet die in geval van afwezigheid vervangen wordt door de Vice-Eerste Minister, andere ministers uit te nodigen om deel te nemen aan "de besprekingen betreffende de vraagstukken welke hen inzonderheid aanbelangen.". De secretaris van het kabinet wordt aangeduid door de Eerste Minister (artikel 2). Het is opvallend dat geen enkele nadere bevoegdheidsomschrijving in het K.B. is weer te vinden. Aangezien de uitdrukking "Algemeen Beleid" een vlag is die zowat alle ladingen dekt, mag geconcludeerd worden dat Eerste Minister en Vice-Eerste Minister alle mo-

³ Naargelang de interpretatie van de auteurs worden aan de naam Wilfried Martens acht of negen regeringen verbonden.

TABEL II

De Vice-Premiers na 1985

Namen van de Titularissen	Politieke Tendens	Regering	Jaren
Jean Gol Charles-Ferdinand Nothomb (Philippe Maystadt vanaf 18/10/1986) Guy Verhofstadt (Jean-Luc Dehaene)	Liberaal (f) Christen-Democraat (f) Liberaal (n) Christen-Democraat (n)	Martens VI (In feite - zonder titel)	1985 - 1988
Philippe Moureaux Willy Claes Jean-Luc Dehaene Melchior Wathelet Hugo Schiltz	Socialist (f) Socialist (n) Christen-Democraat (n) Christen-Democraat (f) Volksunie (n)	Martens VII	1988 - 1991
Philippe Moureaux Willy Claes Jean-Luc Dehaene Melchior Wathelet	Socialist (f) Socialist (n) Christen-Democraat (n) Christen-Democraat (f)	Martens VIII	1991 - 1992
Guy Coëme (Vervangen door Elio di Rupo vanaf 23/01/1994) Willy Claes (Vervangen door Frank Van- denbroucke op 10/10/1994, die op zijn beurt vervangen wordt door Johan Vande La- notte op 22/3/1995) Herman Van Rompuy	Socialist (f) Socialist (n) Christen-Democraat (n)	Dehaene I	1992 - 1995 Vanaf 5/9/1993
Elio di Rupo Johan Vande Lanotte (opgevolgd door Louis Tob- back op 24/4/1998, die op zijn beurt vervangen wordt door L. Van Den Bossche op 26/6/ 1998) Melchior Wathelet (opgevolgd door J.P. Ponce- let op 3/9/1995) Herman Van Rompuy	Socialist (f) Socialist (n) Christen-Democraat (f) Christen-Democraat (n)	Dehaene II	1995 - 1999
Laurette Onkelinx Louis Michel Johan Vande Lanotte Isabelle Durant (Magda Aelvoet) (Rik Daems)	Socialist (f) Liberaal (f) Socialist (n) Ecolo (f) Groenen (n) Liberaal (n)	Verhofstadt (In feite -zonder titel) (In feite -zonder titel)	1999 - heden

gelijke regeringsinitiatieven en problemen konden agenderen voor dit Kabinet voor Algemeen Beleid.

Dit Koninklijk Besluit werd opgeheven door het organiek Koninklijk Besluit van 25/8/1965 "houdende instelling van een Comité voor Politieke Coördinatie" (Staatsblad 1/9/1965), dat benevens het Koninklijke handteken, door Eerste Minister Pierre Harmel en Vice-Eerste Minister Antoon Spinoy werd ondertekend. De samenstelling (artikel 1) werd beperkt tot 6 leden, hetgeen ongetwijfeld verband hield met de uitzonderlijke structuur van de regering waarin, benevens de Eerste Minister, de Vice-Eerste Minister en de Minister van Buitenlandse Zaken, nog 2 Ministers - Ondervoorzitter van de raad, bevoegd werden voor de coördinatie van het beleid in specifieke domeinen, zoals sociaal -, infrastructuur-, economisch-, buitenlands- en wetenschapsbeleid. Ook in dit geval was gewaakt over politieke en taalkundige evenwichten: 3 Christen-democraten en 3 Socialisten, 3 Nederlandstaligen en 3 Franstaligen. Zelfs in het secretariaat (artikel 2), werd een evenwicht ingebouwd. Benevens de secretaris van de Ministerraad werd een adjunct-secretaris aangeduid op voordracht van de Vice-Eerste Minister. Het Voorzitterschap (artikel 2) werd op identieke wijze geregeld als in het K.B. van 1961. Net zoals toen voorzien, kon de Premier niet-leden uitnodigen om deel te nemen aan "besprekingen betreffende vraagstukken welke hen speciaal aanbelangen". Dit maal werd in artikel 3 de bevoegdheid van het Comité wel omschreven. Het "ontwerpt voor de Ministerraad het algemeen beleid van de regering. Het doet namelijk aan de Ministerraad voorstellen in verband met de grote richtlijnen van de begrotingspolitiek in de verschillende sectoren van het regeringsbeleid." Deze omschrijving laat een zeer brede actieradius toe. Het "Algemeen Beleid" omvat immers alle mogelijke domeinen. Het gebruik in de tweede zin van het woord "namelijk" ("notamment") laat het Comité toe buiten het begrotingsdomein te treden.

Het is de regering Vanden Boeynants - De Clercq die de inmiddels gepopulariseerde uitdrukking "kernkabinet" zal lanceren. In het Staatsblad van 21/4/1966 wordt immers het K.B. van 12/4/1966 "houdende oprichting van een Kernkabinet" ("Cabinet restreint") gepubliceerd. In de schoot van de ministerraad wordt een Kernkabinet opgericht, samengesteld uit de Eerste Minister en 6 leden. Ditmaal is er taalpariteit, de Eerste Minister uitgezonderd. Het telt 4 Christen-democraten en 3 liberalen. Zoals in vorige voormelde besluiten kan de Eerste Minister andere ministers - niet-leden uitnodigen. Hij organiseert het secretariaat. Artikel 3 bepaalt de bevoegdheden van het Kernkabinet: het "bereidt de beraadslagingen voor van de Ministerraad" en "stelt hem inzonderheid ("notamment") de grote richtlijnen voor van de begrotingspolitiek in elk van de sectoren van het regeringsbeleid. Inhoudelijk is er in praktijk weinig verschil te bespeuren met de bevoegdheidsomschrijving van het K.B. dd. 12/8/1965, dat opgeheven wordt door dit nieuwe besluit.

Door de regering G. Eyskens - A. Cools II (20/1/1972 - 22/11/1972) wordt een "organiek koninklijk besluit van de Ministeriële Comités" van 1/3/1972 (Staatsblad 7/3/1972) goedgekeurd. Het artikel 1 luidt als volgt:

"In de schoot van de Regering worden opgericht:

- een Ministerieel Comité voor economische en sociale coördinatie;
- een Ministerieel Comité voor buitenlands beleid;
- een Ministerieel Comité voor institutionele problemen;
- een Ministerieel Comité voor leefmilieu;
- een Ministerieel Comité voor begroting;
- een Ministerieel Comité voor openbare investeringen."

Er is geen spoor van een Kernkabinet te bekennen.

Nochtans wordt het KB van 12/4/1966 "houdende oprichting van een Kernkabinet" niet opgeheven. Dit blijkt duidelijk uit de lectuur van artikel 14 van het organiek K.B. van Gaston Eyskens, in hetwelke enkel de organieke Koninklijke Besluiten, die eerder werden genomen en die verband houden met de in artikel 1 opgerichte Comit es, opgeheven worden. Overigens, het zal de regering Leburton zijn die het K.B. dd. 12/04/1966 inzake oprichting van een Kernkabinet opheft (zie verder). Er mag verondersteld worden dat onder Eyskens - Cools II het kernkabinet "en vieilleuse" werd geplaatst. De samenstelling van een "Kern" in 1972 op basis van artikel 2 van het K.B. dd. 12/4/1966 zou oninendkbare politieke en communautaire onevenwichten veroorzaakt hebben: 2 christen-democraten en 5 socialisten; 3 Nederlandstaligen en 4 Franstaligen. Als er toch al zou "gekernd" zijn tijdens deze regering, dan zal het gebeurd zijn op uitgesproken informele basis, zeer waarschijnlijk met respect voor politieke en taalkundige evenwichten.

Onder de regering Leburton wordt een "organiek Koninklijk Besluit van het Ministerieel Comité voor het Algemeen Beleid" dd. 29/10/1973 gepubliceerd in het Staatsblad van 7/11/1973. Artikel 1 stelt dat bedoeld Comité de "grote richtlijnen van het regeringsbeleid" moet bepalen "door, inzonderheid, de oriëntaties ervan vast te stellen wanneer zij fundamentele beleidskeuzen omvatten". Met dergelijke vage bepalingen kan men alle kanten uit: in feite kan dit Comité, net als de vorige, zowat alle punten agenderen. Het Comité telt 9 leden, maar ook nu kan de Premier niet-leden voor specifieke aangelegenheden uitnodigen. In feite is er taalpariteit, de Eerste Minister uitgezonderd. Het Comité telt 4 Christen-democraten, 3 Socialisten en 2 Liberalen. Inzake voorzitterschap en secretariaat zijn de regelingen gelijklopend met de vorige besluiten. Het K.B. dd. 12/4/1966 houdende oprichting van een Kernkabinet werd opgeheven.

Met Tindemans I verandert de aanpak opnieuw. Met  en organiek Koninklijk Besluit worden de Ministeriële Comit es met nationale bevoegdheid opgericht. Het K.B. van 30 mei 1974 (Staatsblad 12/6/1974), dat de organieke besluiten van 1 maart 1972 en 29 oktober 1973 opheft, voorziet in artikel 1 de oprichting in de schoot van de regering van:

- 1) "een Kernkabinet voor algemeen beleid;
- 2) een Ministerieel Comité voor economische en sociale coördinatie;
- 3) een Ministerieel Comité voor begroting;
- 4) een Ministerieel Comité voor institutionele hervormingen;
- 5) een Ministerieel Comité voor leefmilieu;
- 6) een Ministerieel Comité voor wetenschapsbeleid.

Zij bereiden de beraadslagen voor van de Ministerraad onverminderd de bevoegdheden tot advies op akkoordverlening, die hen specifiek worden toegekend door wettelijke of reglementaire bepalingen."

Alleszins verschijnt het "Kernkabinet voor algemeen beleid" opnieuw. Artikel 2 bepaalt dat het zich uitspreekt "over de grote oriëntaties en de fundamentele opties van het regeringsbeleid, met inbegrip van de internationale politiek en de politiek van ontwikkelingssamenwerking."

Ditmaal wordt de samenstelling niet vastgelegd. De samenstelling wordt bepaald door de Eerste Minister, die het voorzitterschap verzekert (artikel 8), het secretariaat organiseert (artikel 10) en ministers - niet-leden kan uitnodigen "deel

te nemen aan het onderzoek van de zaken die hen speciaal aanbelangen" (artikel 8).

In een eerste fase zal het kernkabinet slechts 7 leden tellen: 2 CVP, de Premier inbegrepen, 2 PSC, 1 PVV, 1 PRL en 1 RW. Aldus wordt, hoogst uitzonderlijk een Franstalige meerderheid aanvaard. Bij de herschikking van de regering - waar RW'er Perin en volgelingen overstappen naar de PLP, die zich tot PRLW herdoopt - zal het Kernkabinet 8 leden tellen waarin 4 Nederlandstaligen en 4 Franstaligen zeten (3 CVP, 1 PVV, 2 PSC, 1 PRLW, 1 RW).

Het Kernkabinet in de regering Tindemans - Hurez (juni 1977 - oktober 1978) telt 11 leden (CVP 2 + Eerste Minister, 2 PSC, 4 BSP - PSB, 1 VU, 1 FDF). Er is taalpariteit, de Eerste Minister uitgezonderd. Ook in de regering Vanden Boeynants (oktober 1978 - april 1979) telt het Kernkabinet 11 leden (CVP 3, PSC 1 + Premier, BSP - PSB 4, 1 VU, 1 FDF). Het telt 6 Nederlandstaligen en 5 Franstaligen, de Eerste Minister inbegrepen. In de regeringen Martens I, II, III, zullen de Kernkabinetten eveneens 11 leden tellen, de Eerste Minister inbegrepen. Er bestaat telkens taalpariteit, de Eerste Minister uitgezonderd. Onder Martens IV (oktober 1980 - maart 1981) en Marc Eyskens (april 1981 - september 1981) zal het Kernkabinet 9 leden tellen, de Premier inbegrepen: 2 CVP + Eerste Minister, 2 PSC, 2 PS en 2 SP. Hieruit blijkt opnieuw taalkundige en politieke pariteit, de Eerste Minister uitgezonderd.

Belangrijker is, dat vanaf de tweede helft van de jaren zeventig - de communautaire spanningen gaan geleidelijk aan al de andere problemen domineren - de rol van de Kernkabinetten gestadig gaat toenemen. Dit Ministeriële topcomité groeit geleidelijk uit tot een quasi - beslissingsorgaan, dat meerdere malen per week bijeenkomt en in feite de beslissingen neemt, waardoor in heel wat gevallen de Ministerraad tot ratificatiemachine wordt gedegradeerd. Het wordt de Ministers, niet-leden van het Kernkabinet, die al dan niet volledig en objectief door hun partijgenoten, leden van de "Kern", geïnformeerd werden, soms kwalijk genomen een discussie in de Raad uit te lokken over punten waarvoor in de "Kern" een compromisplossing was bereikt. Het getuigt niet van tactisch doorzicht, het resultaat van moeilijke en delicate evenwichtsoefeningen terug in gedrang te brengen door het uitlokken van nieuwe beraadslagingen!

Men kan eindeloos debatteren over de ethische, institutionele en politieke aspecten van deze evolutie. De verzwakking van de Ministerraad heeft de geloofwaardigheid van de politiek en de institutionele transparantie zeker niet gediend. Anderzijds werden in de Kern oplossingen voor complexe en delicate problemen uitgedokterd, die allicht in een Ministerraad, veel ruimer in getal en beheerst door meer afstandse, conventionele banden tussen de leden, nooit enige kans op welslagen zouden gekend hebben. Zeker, de uitgewerkte formules "à la Belge" waren niet steeds een toonbeeld van efficiëntie, logica en transparantie. Zeker, dikwijls moest de verwenste en verguisde techniek van de koppeling van meerder dossiers de uiteindelijke "redding" brengen.

Alles welbeschouwd, zouden de zogeheten oplossingen, gesuggereerd door de betere stuurlui, die minachtend vanaf de wal het "loodgieterswerk" met vernietigende quoteringen bedachten, nooit een schijn van een kans gekregen hebben in een Minister- of Regeringsraad, die uiteindelijk de weerspiegeling was van een land dat historisch gebouwd is op een stel vrij labiele evenwichten van ideologische, religieuze en communautaire aard. Een democratie hoeft zich boven-

dien niet te schamen voor een compromis, voor zover dit niet verwordt tot een "compromission".

Een inhoudelijk bilan met bijbehorende resultaatsbeoordeling over 40 jaar Kernkabinetten opmaken, is een haast onmogelijke opdracht. In tegenstelling tot de ministerraden, werden er nooit verslagen opgesteld nopens de werkzaamheden van kernkabinetten. Men mag veronderstellen dat bij gelegenheid mondelinge verslagen door de Eerste Minister werden uitgebracht bij het Staatshoofd alsook door de Vice-Eerste Ministers bij hun hoogste partij-instanties. Terzake ontbreekt het ons echter aan enig authentiek bronnenmateriaal. Het staat boven elke kijf verheven dat in de "Kern" de meest uiteenlopende dossiers zijn besproken: van benoeming van hoge ambtenaren over budgettaire problemen, belangrijke sociale, economische, fiscale, juridische, communautaire wetsontwerpen, volmachtbesluiten, sociaal overleg, Europese, Afrikaanse en andere internationale dossiers tot grondwetsherzieningen toe. En deze opsomming is ver van volledig. Komt daarbij dat in momenten van politieke hoogspanning, informele bijeenkomsten werden belegd, die men - gewoonlijk zonder succes - poogde geheim te houden voor de media. In dergelijke gevallen werd de "Kern" herleid tot zijn meest eenvoudige dimensie: Eerste Minister en Vice-Eerste Ministers. In andere gevallen werden er partijvoorzitters mee betrokken. Met zekerheid kan gesteld worden dat de Kernkabinetten bij momenten een haast overmatige rol hebben gespeeld ten nadele van Ministerraad en andere instellingen, waardoor grondwetspecialisten publiek kritiek formuleerden op de gevolgde werkmethode. Maar nogmaals, bestond er een transparanter alternatief dat dezelfde kansen op efficiëntie en succes bood?

Het organiek Koninklijk Besluit van 30 mei 1974 zal een achttal wijzigingen ondergaan ⁴, hetgeen overigens zal aanleiding geven tot een coördinatie (1/7/1988). Aldus komen nieuwe Ministeriële Comité's tot stand zoals bijvoorbeeld het Comité voor de programmatie van de overheidsinstellingen, voor buitenlandse betrekkingen, voor de status van de vrouw. Dat de vermenigvuldiging van het aantal comité's het regeringswerk veelal bemoeilijkt, eerder dan vergemakkelijkt heeft, wordt bevestigd door vele Ministers, die gedurende bedoelde periode actief waren. Ook worden voor meerdere comité's bevoegdheidswijzigingen doorgevoerd. Het Kernkabinet blijft echter onaangeroerd, althans in theorie.

De aanzwellende kritiek op de "almacht" van het Kernkabinet en de "particratie" heeft ervoor gezorgd dat vanaf 1981 geen kernkabinet meer werd samengesteld, hetgeen niet betekent dat de "regeringstop"-bijeenkomsten verdwenen. De praktijk van de "Kern" werd op intensieve, maar informele wijze verder beoefend. Over de samenstelling van deze groep bestaat geen officiële aanwijzing.

4 Opgave der wijzigende besluiten

- 1) K.B. van 25/5/1976 (B.S. van 16/6/1976)
- 2) K.B. van 30/11/1976 (B.S. van 11/12/1976)
- 3) K.B. van 4/2/1980 (B.S. van 15/3/1980)
- 4) K.B. van 18/11/1980 (B.S. van 28/11/1980)
- 5) K.B. van 15/4/1981 (B.S. van 1/5/1981)
- 6) K.B. van 11/2/1982 (B.S. van 16/2/1982)
- 7) K.B. van 18/5/1984 (B.S. van 29/5/1984)
- 8) K.B. van 10/2/1986 (B.S. van 12/2/1986)

Andere Ministeriële Comités, zoals het M.C.E.S.C, Institutionele Hervormingen, Buitenlandse Betrekkingen (en Landsverdediging), Europese Aangelegenheden, Buitenlandse Economische Betrekkingen, Wetenschapsbeleid, Leefmilieu, Status van de Vrouw, Veiligheid... zullen wel officieel blijven functioneren.

Premier Jean Luc Dehaene zal echter officieel afrekenen met het bestaan van Kernkabinetten en de andere Ministeriële Comité's. Met het Koninklijk Besluit van 16/3/1992 (Staatsblad 21/3/1992) werd niet enkel het K.B. dd. 4/10/1961 betreffende de modaliteiten van de beraadslaging van de Ministerraad opgeheven⁵. Het organiek Koninklijk Besluit van 30 mei 1974 van de Ministeriële Comité met nationale bevoegdheid, onderging hetzelfde lot. De Ministerraad was dus gerehabiliteerd, hoewel...

Ook tijdens de regeringen Dehaene I en II is er veelvuldig "gekernd", waarbij de meest uiteenlopende problemen en ontwerpen aan bod kwamen. Voor specifieke ontwerpen en problemen, werden bovendien werkgroepen gevormd, meestal gevormd uit kabinetsmedewerkers van Premier, Vice- Eerste Ministers en betrokken Ministers. Werd een akkoord over een bepaald punt bereikt, dan prijkte dit later als een "A-punt" aan de dagorde van de Ministerraad. Zulks betekende, net als in de Europese Ministerraden, dat dit soort punten zonder verdere discussie door de Raad kon worden goedgekeurd. De "B-punten" daarentegen vereisten verdere beraadslagingen in de Raad. Tevens vermeldde de wekelijkse agenda van de Ministerraad het punt "Mededelingen", hetgeen de Ministers, en niet in het minst de Minister van Buitenlandse Zaken, moest toelaten specifieke beleidspunten toe te lichten en, zo nodig, te onderwerpen aan debat. Ook de regering Verhofstadt werkt met een type Kernkabinet, een forum, waarin de verschillende regeringspartijen door hun Minister "number one" vertegenwoordigd zijn. Ook hier gaat het om informele bijeenkomsten, zonder formele agenda.

Nu steeds meer bevoegdheden naar Europees niveau getransfereerd worden, nu belangrijke competentiepakketten naar Gemeenschappen en Gewesten werden overgeheveld, nu de samenstelling van de Ministerraad grondwettelijk beperkt werd, nu de roep tot afslanking van Ministeriële kabinetten steeds luider klinkt, zou logischerwijze de rol van het Kernkabinet, alsook van andere Ministeriële Comités en werkgroepen moeten afslanken. Dit soort logica is in de politiek echter soms ver te zoeken. De verdere versnippering van het politieke landschap, gekoppeld aan een ogenschijnlijk voortschrijdend federaliseringsproces, maken regelmatige concertatie tussen een beperkt aantal bewindslieden binnen de regering blijkbaar nog steeds noodzakelijk om potentiële politieke crisissen in de kiem te smoren. Met ander woorden, de "Kern" is waarschijnlijk nog niet aan de laatste levensjaren toe.

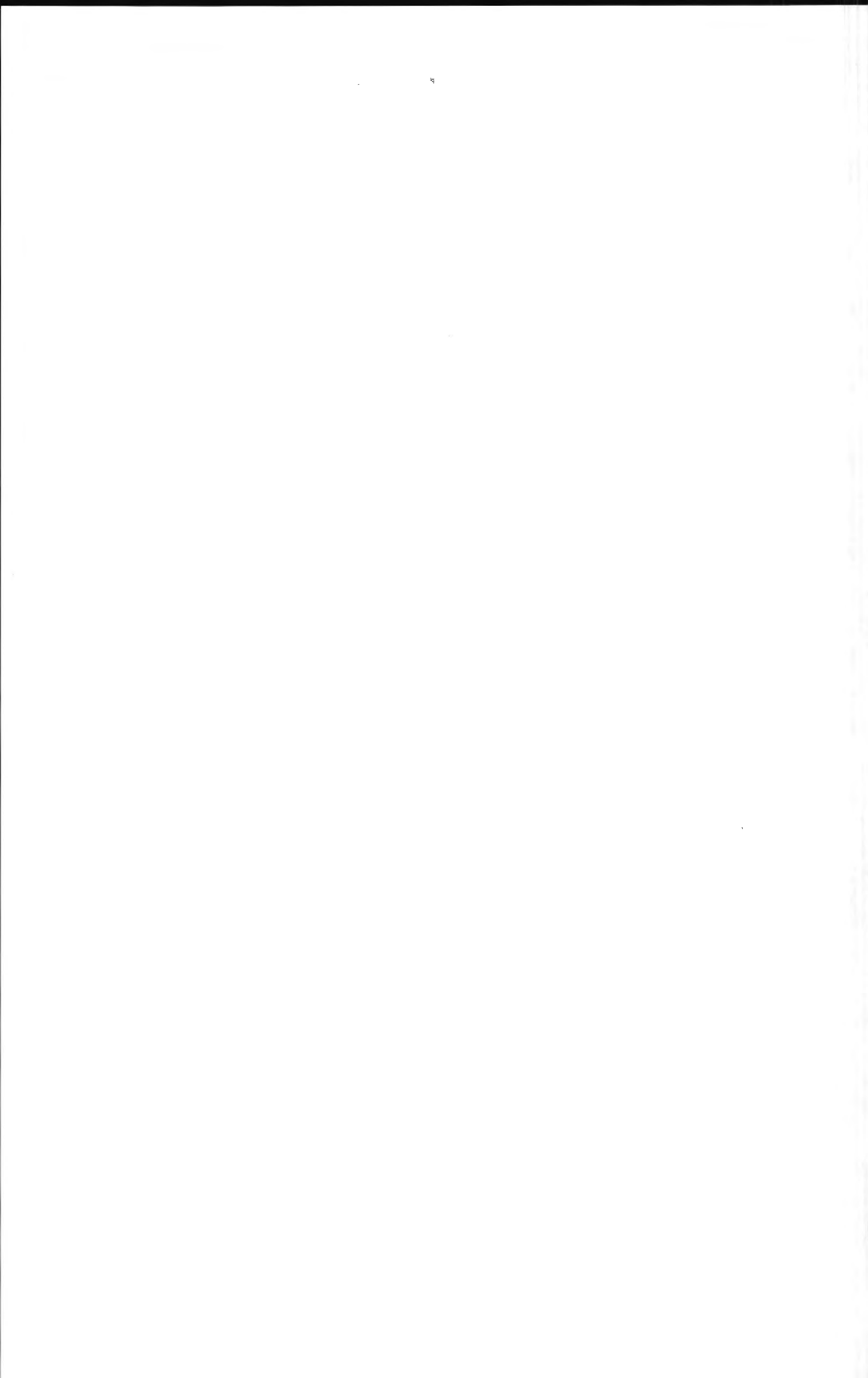
⁵ Artikel 1 van het K.B. dd. 1961 luidde:

"In de gevallen waarin ze vereist wordt door een Koninklijk Besluit, waarvan de wijziging niet bij de wet moet geschieden, mag de beraadslaging van de Ministerraad vervangen worden door de beraadslaging van het Kabinet voor Algemeen Beleid of van het Ministerieel Comité voor economische en sociale coördinatie."

Summary: An Evaluation of the Role of Deputy Prime Ministers and of the 'Kernkabinet'

The function of Deputy Prime Minister is not specified in the Belgian Constitution, nevertheless it is imposed by force of custom. Since 1961, there have been in each government one or more Deputy Prime Ministers whether or not carrying the formal title. The Deputy Prime Minister was originally the number two in the government, behind the Prime Minister. Usually, he belongs to another party. Thanks to the competences attributed to him in the government, his position in his party and his natural authority and leadership, he tries, together with the prime minister, to manage the government in the right direction and to maintain the cohesion in the coalition. The Deputy Prime Minister is at the same time also in charge of a given ministry. The function of Deputy Prime Minister has become more important due to the increased influence of political parties within and upon the government. The Deputy Prime Minister acts now explicitly as spokesperson of his party within the government and defends the decisions of the government within his party. After the split of the national parties in a Flemish and a Walloon party and as consequence, the increase of parties in government, the number of Deputy Prime Ministers also increased. It became usual that each party in government had his own Deputy Prime Minister, even the party of the Prime Minister since the latter is considered to be politically neutral.

Under the name of 'Cabinet for general affairs', the 'kernkabinet' raised in 1961 to handle all major problems and initiatives of the government. The 'kernkabinet' interpreted this rather vague description of its competences in a broad way. Its members were the Prime Minister, the Deputy Prime Minister and some other senior ministers. Usually, an equilibrium on the basis of party- and language-affiliations was installed. In the second half of the 1970s, the role and the impact of the 'kernkabinet' increased gradually. The 'kernkabinet' had become a real decision-making institution, gathering several times a week. As a consequence, the role of the Council of Ministers on certain issues was degraded to merely ratify decisions taken by the 'kernkabinet'. Much critique was voiced on this evolution, especially upon the lack of transparency and efficiency. Although heavily criticized, the 'kernkabinet' has proved to be a very helpful instrument to take decisions on complex and delicate problems. In 1981, the 'kernkabinet' was formally abolished and in 1992, the Debaene-government abolished all ministerial committees. Despite these abolitions, there was and still is nowadays the tendency to gather with the senior ministers to solve complex problems. De facto the kernkabinet holds strong.

Hoe machtig is een minister? De politicus in de netwerkmaatschappij

Mark Eyskens

Minister van Staat

I. Macht en democratie: het trinoom 'democratie + markteconomie + rechtsstaat'

Met de vraag 'hoe machtig is een minister?', wordt gepeild naar de macht van de politicus in een specifieke situatie: die van zijn deelneming als minister aan een regering. Tevens gaan we uit van de veronderstelling dat het optreden van een minister wordt geanalyseerd in een democratische samenleving. Het machtsfenomeen dient zich uiteraard op een totaal andere wijze aan in totalitaire regimes, die bij bepaling ongecontroleerde machtsregimes zijn. De geschiedenis van de 20ste eeuw - deze meest bloedige en smartelijke eeuw aller eeuwen - heeft ons dit geleerd, zij die gekenmerkt werd door de meest extreme en ook meest gruwelijke dictaturen aller tijden, met name die van Hitler, Stalin en Mao Zedong.

Van meet af aan moet evenwel onderstreept worden dat bij het analyseren van het machtsfenomeen in een democratie, men geconfronteerd wordt met de meezinnigheid van het begrip democratie. De democratie is immers een dynamisch gegeven dat in feite beantwoordt aan uiteenlopende toestanden en fases in de evolutie van een samenleving. Het aantal democratieën in de wereld is nooit zo groot geweest, sedert de implosie van het communisme en de val van een aantal autoritaire regimes in Zuid-Amerika. Naar schatting kunnen aan het eind van de 20ste eeuw ongeveer 120 landen in de wereld bogen op democratische regimes, die zich evenwel niet in dezelfde ontwikkelingsfase bevinden. In veel landen van de Derde Wereld ontstaan, met vallen en opstaan, jonge democratieën uit politieke hervormingen die in een eerste aanzet beogen het staatshoofd en het parlement te laten verkiezen bij algemeen stemrecht. Een volwaardige democratie vereist uiteraard veel meer dan alleen maar vrije en geheime verkiezingen. Sedert de jaren 70 hebben de neo-liberalen van de school van Chicago, onder leiding van Nobelprijswinnaar Milton Friedman, onderstreept dat de politieke democratie en de markteconomie onlosmakelijk verbonden zijn. Het toekennen van politieke vrijheden aan de burgers leidt onvermijdelijk tot het verlenen van economische vrijheden op het vlak van productie en consumptie, van oprichting en sluiting van ondernemingen, van exporteren en importeren, van sparen en investeren... In de geschiedenis van de 20ste eeuw zijn haast geen voorbeelden voorhanden van politieke democratieën, die gepaard zijn gegaan met autoritaire en gecentraliseerde economieën (tenzij wellicht India gedurende een korte periode na de onafhankelijkheid). Het omgekeerde is evenwel niet waar: het is niet omdat in een land de economie wordt geliberaliseerd en de beginselen van de markt worden ingevoerd, dat meteen ook het politieke regime wordt gedemocratiseerd. China is hiervan een sprekend voorbeeld vermits de politieke dictatuur er wordt gehandhaafd in één omgeving die economisch steeds meer beantwoordt aan de werking van de vrije-markteconomie. De vraag rijst in welke mate dit soort asymmetrie kan worden gehandhaafd. De meeste politologen en eco-

nomen menen dat op termijn de liberalisering van de economie ook moet leiden tot de democratisering van de politiek. Tenzij de economie opnieuw wordt verstaatst, de privé-bedrijven worden genaast en de markt wordt vervangen door een centraal geleid plan. Wat China betreft zal de toekomst dienen uit te wijzen welke richting het uitgaat.

In de landen van West-Europa, maar ook in centraal en Oost-Europa, na de val van het communisme, en in Noord Amerika kan men gewagen van het ontstaan van een 'binoom', bestaande uit de complementaire samenhang van democratie en markteconomie. President Clinton spreekt in dit verband van 'marketdemocracy'. Aan het eind van de 20ste eeuw is evenwel het inzicht gegroeid dat het samengaan van democratie en markteconomie niet volstaat. De overheid dient regulerend op te treden om economische machtsconcentraties te voorkomen of te beletten en om de voordelen van loyale concurrentie, via een doelmatig sociaal beleid, ter beschikking te stellen van een zo groot mogelijk aantal burgers. Aldus wordt het binoom 'democratie + markteconomie' omgeturnd tot een trinoom 'democratie + markteconomie + rechtsstaat', waarvan het laatste element, de rechtsstaat, ook de sociale welvaartsstaat in sluit. Vooral in Europa wordt het belang van de georganiseerde solidariteit in de schoot van de welvaartsstaat onderstreept, in die mate zelfs dat gesproken wordt van een Europees model in tegenstelling tot het Amerikaanse model.

Een bezinning over de macht van de minister moet dus worden geplaatst in boven geschetste context: een pluralistische democratie, die de mensenrechten en de fundamentele vrijheden eerbiedigt, gecombineerd met een markteconomie, die het persoonlijk initiatief aan bod laat komen via economische vrijheden, die zich steeds meer ontwikkelen in een wereld van grensoverschrijdende mededinging en samenwerking. Maar dit alles onder de toepassing van een aantal rechtsregels, die door een hiërarchie van overheden - regionaal, nationaal, Europees supranationaal -, democratisch zijn uitgewerkt en zijn ingebed in een democratisch gecontroleerde rechtsstaat. Een rechtsstaat die tevens een sociale verzorgingsstaat onderbouwt. Al deze componenten zijn bepalend voor het 'bestaan' van een volwaardige democratie. Ze zijn echter niet voldoende voor haar be- en uitoefening.

II. Wat betekent de macht van een minister in het raam van een volwaardige democratie?

Indien gesteld wordt dat politieke macht erin bestaat in volle vrijheid, volkomen zelfstandig beslissingen te treffen, die invloed hebben op de gemeenschap of op de burgers, is het evident dat in een volwaardige democratie dergelijke macht totaal onoorbaar is en neerkomt op totalitair machtsmisbruik. De democratie veronderstelt immers dat elke machts- uitoefening op politiek vlak beantwoordt aan bevoegdheidstoekenning - uiteindelijk vanuit de volkssoevereiniteit - en onderwerping aan democratische controle hierop. Het woord 'macht' is etymologisch verwant met mogen en dus met kunnen. Het democratisch kunnen is toegelaten kunnen, dat stoelt op machtiging. In een democratie is de macht van een beleidspersoon dus altijd gemandateerd en gecontroleerd. Zoniet vervalt men in machtswillekeur en misbruik. '*Il n'y a pas de pouvoir. Il y a abus de pouvoir, rien d'autre*', is de uitspraak die de Franse toneelschrijver Henry de Montherlant in de mond legt van een van zijn personages.

In een parlementaire democratie is de macht van een minister, gedefinieerd als zijn beslissingsautonomie, bepaald en dus geconditioneerd, ex-ante door een

wettelijke machtiging en ex post door parlementaire controle. Dit fundamentele democratische beginsel van de representatieve democratie blijkt evenwel niet zo makkelijk op consistente en continue wijze toegepast te kunnen worden. Tijdens de hele 20ste eeuw heeft zich, in de schoot van de parlementaire democratie, een zeer opvallende machtsverschuiving voorgedaan in het voordeel van de uitvoerende macht en dus van de ministers en ten nadele van de wetgevende machten dus van het parlement. Deze verglijding is aan verscheidene factoren te wijten, zoals onder meer: de toenemende complexiteit van de problemen, de dringendheid waarmee zij moeten worden opgelost, de internationalisering van veel beleidsopties en het gebrek aan cohesie en efficiëntie in het parlement, dat sterk wordt beïnvloed door de media en allerlei drukingsgroepen. Daarbij komt dat de overreglementering van de welvaartsstaat een administratief kluwen in het leven heeft geroepen dat de politicus en dus ook een minister maar al te graag poogt te ontwarren, op verzoek van spoorbijstere burgers, die hij aldus met zijn dienstbetoon pleziert en wellicht electoraal bekoort. En dan zijn er de politieke benoemingen, die een beleidsman het imago vermogen te verschaffen van Jupiter, de almachtige schikgod, die de professionele toekomst van de burgers bepaalt.

De '*managerial revolution*', die ook in het bedrijfsleven de macht van de managers heeft vergroot ten nadele van de aandeelhouders, heeft mutatis mutandis evenzeer in de politiek van de democratische landen voor een grote machtsverschuiving gezorgd. Vreemd genoeg is het juist in de landen met een oude parlementaire traditie zoals Groot-Brittannië en de Verenigde Staten, dat het parlement er in geslaagd is zijn mandaterende en controlerende *counter vailing power* te behouden en zelfs te versterken.

Het grotere gewicht dat aan de uitvoerende macht is toegekend onder de druk van de omstandigheden en de noodzaak van een doelmatig beleid, betekent, paradoxaal genoeg, nog niet dat de democratische regeringen en hun ministers de hen wettelijk en de facto toegekende macht ook efficiënt aanwenden en uitoefenen. Vaak wordt door regeringsleden de indruk gewekt dat men aan politiek doet en zich bezighoudt met het bestuur van de *civitas*. Maar bij nader toezicht blijkt het vaak te gaan om politiek vendelzwaaien en niet om een echt beleid. Op binnenlands vlak komt dit steeds meer voor naarmate de invloed van de Europese Unie toeneemt. Binnenlandse politici doen dus aan politiek zonder beleid. Europese politici doen aan beleid zonder politiek, bij gebrek aan afdoende democratische controle in het Europees Parlement op de beleidsdaden van de Commissie en de Europese ministerraad.

Aan het eind van de 20ste eeuw is het steeds duidelijker geworden dat de uitvoerende macht moeite heeft met die machtsuitoefening omwille van talrijke *checks and balances* en ook omdat het goede bestuur moeilijker wordt in een ongelooftlijk ingewikkelde nationale en internationale samenleving, bewoond door steeds mondiger wordende burgers. Er voltrekt zich derhalve een soort '*Gulliver-effect*'. De staat, de overheid, belichaamd door de regering, is als een reus, vrij machteloos uitgestrekt in een onherbergzaam problemen-landschap, omsingeld door talrijke belagers, die hem knevelen en tot machteloosheid dwingen.

III. Het Gulliver-effect

Ofschoon de burgers in de voldragen democratieën de stellige indruk hebben dat de politiek veel, zoniet alles vermag, behalve een man in vrouw veranderen, blijken de beleidsbepaling en -uitoefening steeds meer onderhevig aan allerlei

hindernissen, hinderpalen, beperkingen en controles, die de beleidsman in grote mate beletten te beslissen en te doen wat hij echt wenst. Vooral de minister biedt alsdan de wat de tragi-komische aanblik van een geknevelde Gulliver, belaagd en omsingeld, gecontroleerd en gecontreerd, besluiteloos en machteloos. Het is alvast kenschetsend dat Robert Vandeputte, minister van financiën in de regering van Mark Eyskens, na een kennelijk frustrerende ministeriële ervaring, een ophefmakend boek heeft geschreven onder de titel *'Een machteloos minister'*.

A. *De sociale partners*

Bij het overlopen van de talrijke *'constraints'*, waaraan een minister onderworpen is, denkt men in eerste instantie aan het optreden van de drukkingsgroepen of zuilen. Deze spontaan opwellende gedachte is echter vandaag de dag in grote mate achterhaald. Er was inderdaad een tijd dat de invloed van de vakbonden en in mindere mate van de patroonsfederatie op de regering in het algemeen en op bepaalde ministers in het bijzonder zeer groot was. Vooral in de jaren 60 en 70, toen de hoogtijd werd gevierd van de zogenaamde 'gemengde economie' en van het permanente overleg met de sociale gesprekspartners, gebeurde het dat in dit raam van beraad en onderhandeling de belangrijkste sociaal-economische beslissingen werden genomen. Ik heb het meegemaakt dat wetsontwerpen door de sociale partners samen met de regering werden besproken, artikel per artikel, en gebeurlijk geamendeerd. Tot op zekere hoogte werd het parlement zodoende kort gesloten door een procedure van beleidsvoering die duidelijker haaks stond op de geest van de grondwet. Het was het tijdperk van een soort geïnstitutionaliseerd corporatisme, waarbij individuele ministers niet zelden optraden als de waterdragers van de drukkingsgroepen, die hun broodheren waren. Het is slechts als gevolg van de grote economische crisis van de jaren 80 en met name vanaf het aantreden van de regering Martens V, dat de sociale partners werden terug gedrongen in hun normale rol van gesprekspartners en niet langer van mede-beleidsmakers. De toenmalige regering Martens V greep bovendien naar 'bijzondere machten', door het parlement toegekend, wat haar meteen in een veel sterker positie bracht ten aanzien van vakbonden en patronaat. Het is opvallend dat in de jaren 80 de opeenvolgende regeringen zich verplicht hebben gezien beroep te doen op volmachten, ten einde hun door de grondwet verleende uitvoerende macht te versterken, niet in eerste instantie ten aanzien van het parlement maar wel ten aanzien van allerlei maatschappelijke geledingen. Het moet gezegd dat de grote werkloosheid, de hoge inflatie, de torenhoge overheidstekorten en openbare schuld bovendien aanzienlijk hebben bijgedragen aan de opmerkelijke vermindering van de invloed van de drukkingsgroepen.

De maatschappelijke evolutie, gekenmerkt door neo-liberalisme en globalisering, deed aan het einde van de 20ste eeuw steeds meer stemmen opgaan, die pleitten voor 'ontzuiling'. Aan het begin van de 21ste eeuw is blijkbaar de primauté van de politiek, van de regering en van de ministers-met-voldoende-ruggengraat hersteld ten aanzien van de drukkingsgroepen, die zelf door de netwerkmaatschappij worden uitgevlakt.

B. *De lobby's*

Naast de sociale partners worden ook vaak allerlei lobby's, met de vinger gewezen wanneer het er op aankomt te bepalen in welke mate een minister beïnvloedbaar is of in een toestand van afhankelijkheid of belangenvermenging kan terecht komen. In dit verband worden meestal bedrijven, financiële instellingen

of industriële groepen in de kijker geplaatst. De schok van de jongste corruptieschandalen en een zeer strenge Belgische wetgeving inzake financiering van kiescampagnes en van politieke partijen hebben de mogelijkheden van grove beïnvloeding, laat staan omkoperij, sterk verminderd. Op dit vlak staat de minister aan het begin van de 21ste eeuw in beginsel sterker dan een paar decennia terug, ook bij ongewijzigde deontologie, vermits een aantal potentieel mogelijke bekeringen structureel is uitgebannen.

C. *De administratie en het kabinet*

Elke minister, die politiek verantwoordelijk is voor een bepaald departement, dient op een of andere manier samen te werken met zijn administratie en in elk geval met zijn hoge ambtenaren. Naarmate de minister een sterke of zwakke persoonlijkheid is, zal de invloed van de hoge ambtenarij op hem en zijn beleid klein of groot zijn. De ambtenaren beseffen uiteraard dat zij 'eeuwig' zijn, terwijl de minister behoort tot het 'tijdelijke kader' en naar alle waarschijnlijkheid de plaats zal ruimen voor zijn opvolger binnen afzienbare tijd. Een nieuwe minister, die aantreedt, heeft de neiging zich te willen profileren door het nemen van allerlei initiatieven. Zwakkere of risicoschuwendende beleidslui geven zich vaak te gemakkelijk gewonnen voor de behoudsgezinde adviezen en aanmaningen tot voorzichtigheid vanwege de ambtelijke leiding van het departement. Topambtenaren komen vaak met het NIH-argument (*not invented here*) aandragen, wat betekent dat de initiatieven en voorstellen, die niet opwellen uit het departement maar uit het avontuurlijke brein van een neofiete minister, ten allen prijze moeten worden bestreden. De onvolprezen Engelse TV-serie *Yes, Prime minister* is hiervan een grandioze illustratie. Als de minister zich laat doen, wordt hij het instrument, zoniet de speelbal van zijn administratie.

Veel ministers koesteren de illusie dat hun kabinet en hun kabinetmedewerkers een soort Palatijnse wacht kunnen vormen, van aard om hen te beschermen tegen de overdreven invloed van de ambtenaren. Maar meestal lopen deze ministeriële strevingen slecht af, als blijkt dat ook ervaren kabinetmedewerkers zich laten manipuleren door gehaaide ambtenaren of dat zij meer begaan zijn met hun persoonlijke loopbaanplanning dan met de successen van hun minister. Het is juist dat een bekwaam minister, die ook toegewijd en dynamische is, niet veel kan verrichten zonder eveneens bekwame en toegewijde medewerkers. Cynisch wordt wel eens beweerd dat goede medewerkers van een half slechte minister een half goede minister vermogen te maken. Maar met slechte medewerkers maakt een goed minister nooit enige kans. Hij is dus wel erg afhankelijk van en schatplichtig aan zijn toegewijde directe medewerkers in kabinet en administratie.

D. *De partij*

De politieke partij, waartoe de minister behoort, oefent meestal op hem een uitermate grote invloed uit en brengt hem niet zelden in een toestand van serfiele afhankelijkheid. Vooral de partijvoorzitters, die betrokken zijn geweest bij de regeringsvorming en die bij de verdeling van de ministeriële portefeuilles, hun kandidaten hebben doorgedrukt, gedragen zich als *king maker* - de Grondwet zegt het wel enigszins anders, want die bedoelt de koning als staatshoofd -, zodat 'hun' ministers worden weg gedrukt in de rol van soms schimmige vazallen, wat niet zelden ook de bedoeling was. De belanghebbenden weten immers dat hun politieke toekomst in grote mate in handen is van de partijvoorzitter. Meteen ontstaat een van de meest opvallende uitstulpingen van de participatie. Ministers dur-

ven aldus geen of nauwelijks beslissingen te nemen zonder het fiat van hun partijvoorzitter. Zij overlopen met de voorzitter de wekelijkse agenda's van de ministerraad en het is de partijvoorzitter die bepaalt welke houding inzake elk agendapunt dient te worden aangenomen. Niet zelden verlaten ministers belangrijke kabinetsraden om via de telefoon of hun GSM de orders op te halen. Het spreekt vanzelf dat ministers die zich in zulke een inferieure positie laten manoeuvreren meestal na korte tijd hun gezag, faam en invloed kwijtspelen. Maar de tegendraadse politici, die het wagen op te tornen tegen de participatie, beginnen aan een gevaarlijk pokerspel, dat ze enkel kunnen winnen indien ze kunnen bogen op een sterke steun van buiten de partij en haar leiding. Deze steun kan bestaan in de hoedanigheid van vertrouwensman of -vrouw van een machtige drukkingsgroep of belangengemeenschap. Wat ook kan helpen is een aantrekkelijk media-imago of de faam een superieur onderhandelaar te zijn. Of een vindingrijk en creatief oplossingen-smeder, die in een regering steeds zeer bruikbaar is, voor zover hij de partij kan behoeden voor smadelijk gezichtsverlies bij het in mekaar knutselen van allerlei compromissen. Maar bovenal is het de persoonlijke uitslag bij de verkiezingen die de politicus en meer bepaald een minister brandbestendig en vuurvast maakt en behoedt tegen allerlei kuiperijen, als maar blijkt dat hij electoraal ijzersterk is.

E. De regeringscoalitie

Een minister, die lid wordt van een regering, is verondersteld het regeerakkoord loyaal uit te voeren. In België bestaat elk federale kabinet uit tenminste vier partijen. Dit is het politieke *minimum minimumorum*, waarbij het moeizaam onderhandelde regeerprogramma een bijbeldijk compromis is tussen de programma's en eisen van de vier regeringspartners. Tot op zekere hoogte houdt dit in dat de politicus die minister wordt, zijn beginselen en persoonlijke politieke agenda door vier dient te delen, wat alvast zijn politieke en intellectuele autonomie ten zeerste insnoert en zijn geestelijke lenigheid op de proef stelt. Soms bestaan de kabinetten uit zes verschillende partijen - zoals de regering Verhofstadt - zodat de coalitie van gemeenschappelijke doelstellingen niet zelden ontaardt in een verkaveling van belangen. Beslissingen rond de tafel van de ministerraad worden bij consensus genomen, wat betekent dat, althans in theorie, elke minister beschikt over een vetorecht. Een ongeschreven stelregel luidt echter dat een minister, die niet akkoord gaat met een beslissing van de kabinetsraad, zich ofwel onderwerpt en de genomen maatregelen dan ook loyaal verdedigt tegenover het parlement en de publieke opinie, ofwel aftreedt en de regering verlaat. Dit laatste gebeurt eerder zelden omdat regeringen kaartenhuizen zijn, die gemakkelijk ineenstorten, en bovendien omdat de grondwet in het federale kabinet de pariteit oplegt tussen Nederlandstalige en Franstalige ministers. De politieke stabiliteit vereist derhalve dat ministers aanblijven en vrede nemen met wat binnen het kabinet wordt bekosttoofd. Het is evident dat aldus de onafhankelijkheid, de manoeuvreerruimte en de macht van de minister aanzienlijk worden gereduceerd.

De rol en de invloed van de eerste minister zijn vaak determinerend. Sommige premiers gedragen zich als kanseliers en getuigen van groot leiderschap. Zij fungeren als de minister-president, die zijn stempel drukt op het beleid en op de uitgedokterde compromissen. Het ligt voor de hand dat een eerste minister van dit type de invloed en de macht van zijn ministers weet in toom te houden en te beteugelen, ook al loopt hij hierbij het risico in aanvaring te komen met de partij van de betrokkenen. Politieke waarnemers stellen dat Jean-Luc Dehaene beantwoordde aan dit soort profiel. Daarnaast zijn er eerste ministers die zich veeleer

gedragen als de voorzitter van de ministerraad - *the chairman, not the president* - en een meer passieve rol spelen, wachtend tot uit de discussies een gemeenschappelijk standpunt ontstaat. In dit model spelen de ministers en vooral de vice-eerste ministers een veel belangrijker rol. Een eerste minister, die zich beperkt tot een voorzittersrol in de kabinetsraad is niet noodzakelijkerwijze minder goed dan een premier, die als een voortvarende leider optreedt. In de politiek tellen immers uiteindelijk enkel de resultaten. De hierbij gevolgde methode is niet relevant, een benadering die wel eens ethische vragen doet rijzen.

De macht van een minister en zijn invloed binnen en buiten het kabinet hangen natuurlijk ook in grote mate af van het departement dat hij leidt. Een minister van financiën, van buitenlandse zaken, van economische zaken (althans voor de jongste staatshervorming), en in bepaalde omstandigheden van binnenlandse zaken, zijn belangrijke figuren. En dit geldt uiteraard ook voor de minister van begroting, zeker in tijden waarin het bestrijden van het overheidstekort prioritaair is. Men heeft trouwens vanaf de jaren 70 de taak van minister van begroting afgesplitst van die van financiën, teneinde te grote machtsconcentraties te vermijden en de invloeden te spreiden over de verschillende politieke partijen binnen eenzelfde regering. Er zijn regeringen geweest waarin de taak van minister van begroting werd toevertrouwd aan een simpele staatssecretaris, toegevoegd aan de eerste minister. Dan kon het gebeuren dat deze staatssecretaris, meestal een jonge, aankomende politicus, een onevenredige macht verwierf, wat aanleiding kon geven tot allerlei problemen in de schoot van het kabinet. Sedert jaren is het derhalve de geploegenheid dat de minister van begroting tevens vice-eerste minister is. Crisissituaties kunnen ministers, die in normale omstandigheden een rustig leven leiden, plots in het oog van de orkaan projecteren, zoals dit in België het geval is geweest met de minister van justitie en die van landbouw.

F. *Het parlement*

In een normaal werkende democratie is het parlement de natuurlijke tegenpool van de regering en haar ministers, een toepassing van het beginsel van de scheiding van de machten. Maar zoals hierboven reeds uiteengezet heeft zich een belangrijke machtsverschuiving voorgedaan in het voordeel van de uitvoerende macht. Daarbij komt dat regeringen soms grijpen naar een verregaande bevoegdheidsdelegatie in het de raam van kaderwetten of volmachten. Dit wil nochtans niet zeggen dat ministers ongestraft het parlement met willekeur of arrogantie kunnen behandelen. Dergelijke houdingen worden vroeg of laat gewroken. De parlementairen oordelen en beoordelen vrij snel een minister, niet enkel op zijn deskundigheid maar ook op zijn bereidwilligheid, handigheid, inzicht, pedagogisch talent, loyaliteit en openheid van geest. Daarbij komt dat het parlement ook het ontmoetingsforum is van de schrijvende en sprekende media, zodat de reputatie van een minister er heel snel kan worden gemaakt en gekraakt en wereldkundig gemaakt. Een ambitieus minister die hoopt het ver te schoppen zal dus het parlement met grote omzichtigheid benaderen, ook al is hij er intiem van overtuigd dat het parlement hem nodeloos heel veel tijd kost. Soms zijn ministers niet in staat vlot met het parlement en de parlementairen om te gaan, om karakteriele redenen of omdat zij geen enkele zin hebben voor communicatie. Er zijn slechts heel weinig gevallen bekend van ministers of eerste ministers die het zich konden veroorloven - en dan nog gedurende korte tijd- honds en bot met de parlementairen om te springen. Zulke ministers hadden dan andere compenserende kwaliteiten die hun humeurigheid in de schaduw stelden. Het is in het parlement dat heel snel het onderscheid wordt gemaakt tussen macht, gezag, invloed

en verantwoordelijkheidszin. Kortom, in het parlement staan veel ministers zwak maar de regering staat er sterk. De meerderheid denkt tweemaal na vooraleer ze een crisis uitlokt of laat gebeuren.

Sedert de staatshervorming van 1995 kunnen ministers niet langer lid zijn van het parlement. Zodra zij tot een kabinet toetreden geven zij ontslag uit de wetgevende vergadering en wordt hun plaats ingenomen door een opvolger. Deze regel is niet onlogisch aangezien hij een einde maakt aan een verwarrende vermenigving van belangen, waarbij de minister, indien hij zelf een parlementair is, goedkeuring moet verlenen aan zijn eigen daden. Het gevolg van de ingevoerde onverenigbaarheid is dat het ontslag van een minister, die terug parlementair wordt, een ramp is voor zijn opvolger, die gedwongen wordt zijn zetel af te staan en het parlement te verlaten. Elke federale regering telt vijftien ministers en een aantal staatssecretarissen, wat betekent dat evenveel opvolgers lid worden van het parlement. Zij hebben er alle belang bij dat de regering niet uit het zadel zou vallen. Deze hervorming inzake onverenigbaarheid van een parlementair mandaat en een ministerambt, hoe logisch ook, heeft als neveneffect dat het eveneens de regerende coalitie stabiliseert, en wellicht niet de macht maar alvast de politieke levensduur van ministers vergroot..

G. *De media*

Vaak wordt gezegd dat de media zijn uitgegroeid tot de vierde macht, naast de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht. Met dit beding evenwel dat de mediamaakt niet onderworpen is aan enige grondwettelijke omkadering. De technologische evolutie van de jongste decennia heeft zeer sterk bijgedragen tot een spectaculaire, extensieve en intensieve mediatisering van het maatschappelijke gebeuren, inclusief van het politieke bedrijf. De audio-visuele media bepalen de bekendheid van de politicus. In de populariteitspeilingen, door de kranten georganiseerd, wordt trouwens meestal bekendheid verward met goede reputatie. Een 'onbekende Vlaming' maakt weinig kans om door te breken in de politiek, wat dus een groot probleem doet rijzen in hoofde van een jong politicus of een kandidaat parlementair. De vraag rijst hoe dit soort vicieuze cirkel kan worden doorbroken. De vedettencultus neemt niet zelden extreme en wansmakelijke vormen aan, waarbij van een bekende Vlaming-in-de-politiek zeker niet in eerste instantie wordt vereist dat hij ook een bekende Vlaming zou zijn. Veel politici prostitueren zich met de media en de journalisten. Zij organiseren schaamteloos allerlei lekken in ruil voor mediatieke belangstelling. Politieke debatten voor de televisiecamera's hebben veel meer invloed dan de beste toespraak gehouden in het parlement. De beeldbuis is een dwangbuis geworden. Zodra in het parlementaire halfroond de tv-camera's beginnen te zoemen en te zoomen, wijzigen veel parlementairen hun gedragswijze, worden ze heftiger in woord en gebaar en verdampt elke redelijkheid. Dit gebeurt ook met ministers, die er zorg voor dragen dat zij hun toespraken in de kamer of de senaat kunnen houden op een tijdstip, vroeg genoeg opdat hun interventie nog diezelfde avond het Tv-nieuws zou kunnen halen. Daarbuiten houden ze lange en wollige uiteenzettingen tijdens dewelke ze ten hoogste een of tweemaal betraapt worden op het gebruik van een rationeel argument.

De schrijvende pers heeft wellicht minder uitstralende invloed, maar ze heeft veel grotere macht op de politicus en meer bepaald op de minister. Beleidslui kunnen door de media worden gemaakt en vernietigd. Ongetwijfeld is de rol van de media essentieel in een democratie, binnen dewelke transparantie, openheid en kritiek fundamentele functioneringselementen zijn. Maar niet zelden worden

felle perscampagnes opgezet, gesteund op halve waarheden en soms hele leugens, waartegen de bewindsman zich nauwelijks kan verdedigen. Waar rook is, is vuur, zegt de volksmond met grote overtuiging. Hoe grover de leugen, hoe meer die geloofwaardig is. Geruchten worden vaak in koeien van letters afgedrukt als definitieve berichten. Er bestaat zoiets als mediatieke lynching. En het is dan ook niet verwonderlijk dat vooral ministers erg beducht zijn voor de media, zich in een inferieure positie voelen en bevinden en ten aanzien van de journalisten, die ze wel eens in intieme kring 'inktsecten' durven te noemen, een grote aaibaarheidsfactor ten toon spreiden.

Daarbij komt dat de media ook zeer sterk bijdragen aan de vorming van de openbare opinie, aan de populariteit en de onpopulariteit van de bewindslui. Met een wordt de teeltbodem open geploegd, waarop het demagogische populisme woekert. Allerlei peilingen oefenen een steeds grotere invloed uit en dwingen de ministers hun koers continu aan te passen. Aldus ontstaat *gouvernement by opinion poll*, wat natuurlijk het omgekeerde is van een beleid, afgestemd op het algemeen belang en de oplossing van de echte maatschappelijke problemen. Zo wordt de minister de gegijzelde van de media en via de media van een zeer wispelturige publieke opinie.

IV. De minister gesandwicht tussen het regionale en het supranationale niveau

In een wereld van internationalisering en globalisering en in een continent van Europeanisering kan men stellen dat nationale regeringen te klein zijn geworden voor de grote aangelegenheden. Maar tegelijkertijd is er ook het fenomeen van de regionalisering en de subsidiariteit, waardoor de bevoegdheden worden toevertrouwd aan lagere beleidsniveaus, dichter bij de burger. Want nationale regeringen zijn ook te groot geworden voor de kleine aangelegenheden. Aldus ontstaat een soort *sandwich*-effect, dat de federale minister knelt tussen *upstairs and downstairs* en met name zijn beleidsautonomie en dus zijn macht zeer aanzienlijk beperkt. Vooral de Europese besluitvorming en regelgeving zijn in steeds meer domeinen determinerend geworden. Voor zeer veel problemen is de oplossing Europees, ook al beweren de nationale politici dat zij de zaak onder controle hebben. De dioxinecrisis van juni 1999 is hiervan een zeer mooi voorbeeld. Nationale politici sloofden zich toen uit om afdoende maatregelen te treffen, maar het bleek dat elke regerings- of ministeriële beslissing voor goedkeuring aan de Europese Commissie diende te worden voorgelegd. Belgische ministers nemen weliswaar deel aan alle Europese ministerraden maar voor steeds meer materies geldt de regel van de gekwalificeerde meerderheid, wat betekent dat de Belgische minister in de minderheid kan worden gesteld. En in de domeinen waar eenparigheid is vereist, is het uitermate zelden dat een Belgisch minister - vertegenwoordiger van een kleinere lidstaat - zal gebruik maken van zijn vetorecht. Want dergelijke houding zou hem vrij snel in de schoot van de ministerraad isoleren en in andere dossiers zuur opbreken. De Europese Unie schreeft de nationale soevereiniteit terug, wat ook de bedoeling is van elke integratie, en vermindert daardoor de macht van de nationale regeringen en hun ministers. Het gaat hier om een fundamentele en onomkeerbare evolutie, die geleidelijk Europa zal omturnen tot een federatieve confederatie of een confederale federatie. Ook de uitbreiding van de Europese unie met een dozijn nieuwe leden is van aard om de macht, het gewicht en de invloed van nationale regeringen nog meer af te bouwen. De invoering van de Euro en de rol gespeeld door de Europese Centrale Bank inzake monetair beleid maken het fenomeen van soevereiniteits-

overdracht des te duidelijker. In het Europa van vijftien lidstaten is België goed voor ongeveer 3,5% van het Europese nationaal product, maar dit percentage - de maatstaf van België's soortelijk gewicht - zal verder slinken naarmate nieuwe landen toetreden.

Als tegengewicht tegen de grensoverschrijdende supra-nationalisering van veel bevoegdheden, die onvermijdelijk op vrij technocratische wijze worden uitgeoefend, is er alom nood aan een beleid dat, daar waar dit verantwoord is, wordt toevertrouwd aan lagere besturen. Dit verklaart de tendens van decentralisering en regionalisering (subsidiariteit) in veel Europese landen. Die evolueren naar federale structuren. In België komt daar nog bij dat de federalisering van de Belgische staat bijdraagt aan de oplossing van de communautaire problemen. Het gevolg van dit alles is dat heel wat nationale ministeries en dus federale ministers overbodig zijn geworden - zoals die van onderwijs, cultuur, economie, ruimtelijke ordening, en dat voor veel andere domeinen gedeelde bevoegdheden zijn doorgevoerd. Zulke beleid munt niet steeds uit door grote coherentie en doelmatigheid, maar het is alvast van aard om de macht van de federale ministers sterk te verminderen. Ook dient opgemerkt dat de jongste herziening van de grondwet de residuaire bevoegdheden heeft toegekend aan de gewesten en de gemeenschappen, wat in de toekomst de macht van de nationale regering nog meer zal reduceren. Deze evolutie staat trouwens haaks op de logica van het Belgische middelpuntvliedende federalisme, waarbij bevoegdheden van de centrale staat worden overgeheveld naar de deelstaten. Dat zou immers veronderstellen dat de residuaire bevoegdheden in principe blijven behoren tot de centrale overheid in afwachting van hun eventuele overdracht naar de deelstaten. In federale staten, zoals de Verenigde Staten van Amerika, berusten residuaire bevoegdheden weliswaar bij de deelstaten, die zelf beslissen welke materies ze afstaan aan de federale overheid. Maar dit is logisch, aangezien de VS een typisch geval zijn van middelpuntzoekend federalisme.

Psychologen leggen uit dat macht enerzijds en de beeldvorming inzake macht anderzijds, zoals die in de maatschappij leeft, elkander onderling beïnvloeden als gevolg van een ingewikkelde wisselwerking. Macht en illusie van macht kunnen aldus elkander ondersteunen maar ook tegenwerken. In zijn boek *'Besluitvorming in politiek België'* onderstreept Prof. Wilfried Dewachter hoezeer de grondwettelijke machtsstructuren en de opvattingen van de bevolking over de feitelijke machtsuitoefening onderling afwijken. W. Dewachter spreekt van 'incongruentie' tussen de grondwettelijk-institutionele toestand en de perceptie hiervan bij de burgers. Immers, uit allerlei peilingen blijkt dat het publiek de macht, uitgeoefend door het parlement - volgens de grondwet nochtans de supreme expressie van de volkswil - heel laag scoort. De eerste minister staat aan de top maar onmiddellijk gevolgd door de sociaal-economische de leiders en de managers van grote ondernemingen. De leden van de Europese Commissie, waarvan sommigen nochtans over een enorme macht beschikken, staan onderaan op de lijst, wellicht omdat zij weinig bekend zijn en de Europese instellingen zeer ondoorzichtig blijven in de ogen van de bevolking. Kerkelijke gezagsdragers wordt heel weinig macht toegekend. De mediameden daarentegen zien, in de opvatting van de openbare opinie, hun invloed groeien. Veel mensen denken ook nog steeds dat de koning - nochtans een extreem grondwettelijk staatshoofd - over een zeer grote macht beschikt, wat te maken heeft met een taaie mythe.

De waarheid is dat deze beeldvorming inzake maatschappelijke machtsuitoefening, onderhevig aan volkse verdraaiingen, bijna steeds en onvermijdelijk achterna hinkt ten opzichte van de feitelijke evolutie. Aan het eind van de 20ste eeuw

kan evenwel nog nauwelijks gesproken worden over evolutie. Wat zich in werkelijkheid voordoet is een wervelende revolutie die, ingevolge de nieuwe informatietechnologieën en het ontstaan van de netwerkmaatschappij, bezig is ongeveer alle maatschappelijke structuren grondig te beïnvloeden en te veranderen. Met een enorme impact op politiek en politici.

V. Macht en onmacht in de netwerkmaatschappij

De politiek, opgevat als bestuurskunde van de georganiseerde samenleving, ondergaat steeds meer de omwentelende invloed van de om zich heen grijpende informatie- en communicatierevolutie (ICR), die zich over alle domeinen van het maatschappelijk leven uitstrekt. Macht bestaat steeds minder uit de controle over een territorium en steeds meer uit de beschikking over kennis en informatie en de toegang tot de daarvoor geëigende netwerken. Een van de belangrijkste gevolgen van deze evolutie is de toenemende internationalisering en het ontstaan van wereldwijde concurrentie. De ICR verheft bovendien de geïnformeerde kennis tot belangrijkste productiefactor, waardoor de *geography of power* heel andere contouren krijgt. Een bijzonder complexe maar onomkeerbare gang van zaken leidt tot uitholling van de traditionele politieke macht, en dus ook van de invloed van regeringen en ministers.

Volgende aspecten zijn het meest in het oog springend:

5.1. De nationale soevereiniteit lekt weg als gevolg van de globalisering. Veel problemen en fenomenen kunnen slechts in grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden worden opgelost, zoals de strijd tegen de criminaliteit, de bescherming van het leefmilieu, veiligheid en verdediging, economische groei, monetairre aangelegenheden, bescherming van mensenrechten... Nationale ministers kunnen enkel meezingen in een koor van buitenlandse, vooral Europese, ministers.

5.2. Het groeiende succes van internet heeft eveneens verreikende gevolgen voor de traditionele staatsmacht. De ontwikkeling van de elektronische handel is van aard om de nationale fiscaliteit, meer bepaald op het stuk van de BTW en de vennootschapsbelasting, ernstig aan te tasten. Men gewaagt hier van 'fiscale erosie', dit wil zeggen de afkalving van de fiscale ontvangsten. De internetisering dwingt tot internationale harmonisering van de belastingen en van de stelsels van sociale zekerheid. Daardoor vermindert drastisch de nationale manoeuvreerruimte van ministers en regeringen.

5.3. Het ontstaan van de netwerkmaatschappij bevordert aanzienlijk de wereldwijde verspreiding van de markteconomie en begunstigt, via fusie en overname, de ontwikkeling van grote multinationale ondernemingen. Deze bedrijven zijn vaak machtiger dan nationale regeringen; hun omzetcijfers overschrijden niet zelden het nationaal product van de landen waarin zij opereren. Deze bedrijven 'delocaliseren' gemakkelijk. Hun verankering in de nationale economieën blijkt een illusie. Regeringen bevinden zich steeds meer in een inferieure positie tegenover deze nieuwe en enorme machtsconcentraties. De geo-politiek ruimt de plaats voor de geo-economie. Het is juist omwille van de evidente verzwakking van de nationale soevereiniteitsmacht dat, met name in Europa, geijverd wordt voor vormen van verregaande politieke integratie, als tegengewicht. Het Europese concurrentiebeleid is hiervan een voorbeeld.

5.4. De postindustriële samenleving, steeds meer door de computer geprogrammeerd en door de netwerken beheerst, geeft de indruk een reusachtig rader-

werk te zijn geworden, waarop de burger geen vat meer heeft. Angst voor de toekomst en onwennigheid met de complexiteit van de maatschappij overtuigen hem van zijn onmacht in de 'cyberwereld'. De industrie is gerobotiseerd, de markteconomie is gecyberniseerd en de politiek staat machteloos tegenover onafwendbare, internationale zwaartekrachten. De burger heeft derhalve steeds meer de indruk dat de politiek een soort illusorische woorddienst is geworden met veel verbale gesticulatie, maar zonder greep op de gebeurtenissen. 'Waartoe dient een politicus, a fortiori een minister, als hij toch niets kan veranderen?', luidt de verwijfelde vraag van veel goed menende democraten.

5.5. Daarbij komt dat de mededeelbaarheid van de maatschappelijke problemen bijzonder moeizaam verloopt. Aan de bevolking uitleggen wat de problemen zijn van de sociale zekerheid, wat de inhoud is van de verdragen van Maastricht en Amsterdam, wat de implicaties zijn van een hervorming van de fiscaliteit, wat het belang is van de Europese Monetaire Unie, zijn slechts enkele voorbeelden van materies die een college-met-cursus vereisen, gedoceerd aan studenten met een relatief hoog IQ, wil men hen tot enig inzicht brengen. De politicus en derhalve de minister zijn verplicht over te gaan tot een sterke vereenvoudiging van de problemen door ze slogansesk te vertalen, met als gevolg dat ook veel misverstanden ontstaan en de kloof tussen woord en daad steeds groter dreigt te worden. Voor het publiek wordt de bewindsman of -vrouw een klungelende en onbetrouwbare amateur.

5.6. De ondoorzichtigheid van de maatschappelijke problemen gaat gepaard met een fenomeen dat ik in talrijke geschriften de 'vermenning' heb genoemd. Het beleid komt over als een onpersoonlijk, onbegrijpelijk en haast abstract bewind, technocratisch en bureaucratisch, zonder gezicht, zonder gelaat, zonder profiel, ook al zijn de ministers elke avond te zien op TV. Reeds Friedrich Nietzsche zei dat de overheid het meest koude monster aller monsters is. De heerschappij van 'men' veroorzaakt nieuwe vormen van aliënatie en een gezags- en geloofwaardigheids crisis in zeer vele instellingen, gaande van de regering en het parlement over de vakbonden en de katholieke kerk tot de universiteit, de school, het ziekenhuis. De politicus voelt zichzelf ook slachtoffer van 'vermenning', want ook hij, gedwongen tot specialisatie, ervaart zichzelf als een vakidoot die in alle andere domeinen van het maatschappelijke reilen en zeilen ondeskundig is. Het geeft hem een gevoel van onmacht en maakt hem in feite onmachtig.

5.7. De aliënatie, die we 'vermenning' noemen, wordt nog aangescherpt door de 'wet van de afnemende relatieve kennis'. Deze maatschappelijke wet houdt in dat, ofschoon de huidige generatie veel meer kent dan de vorige als gevolg van de informatierevolutie, ze de facto minder kent in verhouding tot wat zou moeten gekend zijn. Het gekende volgt een lineaire functie, om een beeld te gebruiken, terwijl het kenbare exponentieel toeneemt. Tussen het gekende en het kenbare groeit een kloof, die zich uit in de wet van de afnemende relatieve kennis. Het is een paradoxale waarheid dat de zo geroemde kennismaatschappij ook veel onwetendheid produceert. Sedert Francis Bacon is het voldoende bekend dat kennis macht met zich brengt en bijgevolg gebrek aan kennis onmacht verwerkt. Ook de politicus en nog meer de minister, geconfronteerd met de noodzaak om ingewikkelde dossiers snel te assimileren en te synthetiseren, voelt zich vaak bij gebrek aan kennis, inzicht en creativiteit onmachtig en onzeker. Des te meer omdat jonge mensen een scholing hebben meegemaakt in het onderwijssysteem, dat opleidt tot analytisch denken, maar het vermogen tot synthetisch denken meestal niet ontwikkelt.

5.8. Bij dit alles moet worden rekening gehouden met de verwarrende informatie-inflatie. Overinformatie leidt tot desinformatie. Het essentiële wordt continu verward met het bijkomstige, in de media maar ook in de politiek en in de politieke verwoording van de maatschappelijke problemen. Wetgeving en regelgeving, omwille van de ingewikkeldheid van veel problemen maar ook als gevolg van de wat wanhopige dadendrang van wetgever en regeerder, zijn uitgegroeid tot een onontwarbaar kluwen, waarin de burger en de bewindslui verstrikt geraaken. Deze gang van zaken draagt bij aan een uitgesproken maatschappelijke malaise, vooral in de westerse landen, waarvan de meeste burgers, opmerkelijk genoeg, het nochtans nooit zo goed hebben gehad. De democratie is nog nooit zo populair geweest in zoveel landen ter wereld. Maar het functioneren van de democratische instellingen laat zeer veel te wensen over en de frustraties in dit verband, niet zelden aangedikt door ultra mediatisering, leiden tot een latente crisis van de representatieve democratie. De burger erkent zich niet meer of nauwelijks in zijn politieke vertegenwoordigers. De democratie is, - om een beeld te gebruiken - onderworpen aan de 'wet van de entropie', dit is de wet van het verlies aan energie, van het verval, van de chaos.

5.9. Bij gebrek aan geloofwaardig leiderschap, menen veel burgers, althans onbewust, dat zij het beter weten en het ook beter zouden kunnen doen. De politici slagen er immers niet in de problemen op te lossen, als daar zijn: vrede in de wereld, meer gelijkheid maar ook meer welvaart, meer rechtvaardigheid en meer vrijheid, meer werk en meer vrije tijd, minder belastingen en meer sociale voordelen, moderne bedrijven en geen bedrijfssluitingen, geen overvallen, diefstallen en moorden maar ook geen 'big brother'-maatschappij waarin iedereen in het oog wordt gehouden, minder verkeersongevallen maar geen betuttelende snelheidscontroles...De voorkeurschalen van de burgers zijn niet zelden contradictorisch. In een representatieve democratie moeten de politici hieruit nochtans het algemeen belang distilleren.

5.10. Tegen een achtergrond van toenemend individualisme en hang naar zelfbeschikking - op zich geen negatieve waarde - beschouwt de burger zich steeds meer als leider van zijn eigen partij, zijn eigen vakbond, zijn eigen kerk, zijn eigen belangengroep. De moderne communicatie-technologieën verlenen hem grote autonomie. Onvermijdelijk zullen meer volksraadplegingen, menigvuldige opiniepeilingen en allerlei referendaire initiatieven mogelijk worden gemaakt dankzij de technologische hoogstandjes. Meteen worden de burgers niet alleen mondiger maar ook een heuse 'counter vailing power' voor de politici, net zoals de consumenten zich laten horen in hun relatie tot de producenten. Er is 'desintermediatie', wat wil zeggen dat de 'tussenpersonen' wegvallen, - in de handel via internet - maar ook in de politiek door vormen van directe democratie. En dit betekent tot op zekere hoogte in de toekomst een machtsverschuiving in het voordeel van een massale, maar wispelturige en vaak inconsistente openbare opinie.

5.11. Naarmate de informatie- en communicatierevolutie om zich heen grijpt, zal de kiezer steeds meer zijn soevereiniteit en zijn autonomie tegenover de organen van de representatieve democratie bevestigen. Hij wordt de 'kiezer-keizer', liefst zijn eigen volksvertegenwoordiger, die zichzelf tot een door hemzelf verkozen politicus promoveert. Deze evolutie verzwakt uiteraard de participatie. De minister, door zijn partij in de regering afgevaardigd, vindt minder geborgenheid in de schoot van die partij, die meer gecontesteerd en minder machtig kan optreden. Zodra de minister in de media of in de openbare opinie niet langer politiek productief en rendabel is, dreigt hij makkelijk door zijn partij te worden

gedumpt. Deze 'snelle bederfbaarheid' van de minister als bruikbare want consumeerbare pion op het schaakbord van de *power politics*, verhoogt ten eerste de kwetsbaarheid van de bewindsman. Het zal hem ertoe brengen juist steun te gaan zoeken én bij de media én bij de publieke opinie, vaak door een charmerend politiek podiumgedrag aan de dag te leggen dat hem, dankzij spectaculaire initiatieven en soms infantiele stunts, populair maakt en daardoor misschien bij zijn partijpolitieke broodheren momenteel onvervangbaar. De verkleuring van de politiek doet de politieke macht en invloed verdampen tot de druppels die in de jacuzzi achter blijven na wat speels schuim- en stortbaden. Meteen wordt na het volksbad het bed gespreid van het beruchte populisme, met zijn extremistische afwijkingen.

5.12. Meer fundamenteel moet worden onderstreept dat het ontstaan en de snelle verspreiding van de netwerkmaatschappij in het zog van de informatie- en communicatierevolutie, vooral in de westerse samenlevingen de anti-autoritaire mentaliteit stimuleert. Dit is een positieve trend, voor zover de bestuurbaarheid van de gemeenschap niet in het gedrang wordt gebracht en geen weeromstuit ontstaat, die autoritaire politici kansen geeft.

Internet bevordert wereldwijde contacten en uitwisseling van informatie. Het netwerk, via internet en de GSM, is geen door de nationale of supranationale overheden opgelegde structuur, bij wet of grondwet afgekondigd. Het originele en het nieuwe bestaat er juist uit dat het grensoverschrijdende netwerk groeit als een spontaan organisme, haast als een wereldwijde klimop, los van regels en overheidsbepalingen. De netwerkmaatschappij staat derhalve haaks op, want los van, traditionele machtsstructuren en gezagsinstituten. Het is evident dat deze ontwikkelingen vooral in een onrechtstreekse democratie, de machtsuitoefening door de representatieve politici en verkozen vertegenwoordigers ernstig bemoeilijken.

5.13. Er ontstaat aan het begin van de 21ste eeuw, een nieuwe maatschappij, erg gedestructureerd, waarin macht en invloed steunen op kennis en informatie, die continu worden uitgewisseld. Dit fenomeen bevordert wereldwijde concurrentie maar ook de noodzaak van samenwerking. Verticale gezagsstructuren wijken voor een soort horizontaal wij-gevoel. Bovendien blijkt de netwerkmaatschappij minder conflictueel dan de traditionele maatschappij waarin het machtsapparaat, ook al wordt het democratisch gemandateerd en gecontroleerd, dient om conflicten weg te werken en zelfs te onderdrukken. De 'of/of'-logica, zo typisch voor het Westerse dualistische denken, ruimt de plaats voor een conflict reducerende, bemiddelende benadering van de maatschappelijke problemen en uitdagingen. Confrontatie wordt onderhandeling en vergelijk. Het einde van de klasstrijd in de westerse samenlevingen is grotelijks een feit en de dood van de ideologieën luidt het post-moderne tijdvak in. Daardoor wordt een totaal andere rol uitgetekend voor de politieke bewindslui, die meer bruggenbouwers dan dwarsliggers zullen moeten zijn. De publieke opinie in de voldragen democratieën heeft haar bekomst van nodeloos gehakketak en steriel gekissebis. De 'en/en'-logica is bezig de klassieke dialectiek van het politieke bedrijf om te buigen.

Hierbij past nog een beschouwing die voor veel lezers op SF kan lijken. Heel wat maatschappelijke conflicten, zeker in een land als België, hebben te maken met een taai taalstrijd, die overigens door de politici nooit helemaal op bevredigende wijze is beslecht. Dit geldt trouwens ook voor veel andere meertaligen landen. Welnu, de onvoorstelbare vooruitgang van de spraaktechnologie, gevolgd door die van de vertaaltechnologie, effent het pad voor een nationale en inter-

ationale samenleving waarin taalproblemen en -conflicten zeer sterk zullen afnemen, eventueel verdwijnen, omwille van de mogelijkheden van automatische simultaanvertaling. De dag is niet ver af dat taalconflicten zozeer achterhaald zullen lijken als de godsdienstoorlogen van de 16de en de 17de eeuw. Conflictpreventie en-bestrijding via aangepaste technologie behoort steeds meer tot de mogelijkheden van een maatschappij, vooral in de westerse wereld, waarin de politicus veel meer zal optreden als bemiddelaar, makelaar van compromissen, ombudsman en vredestichter dan als Rambo-strijder en politieke oorlogsgod.

5.14. Ofschoon in allerlei middens het herstel van de primauteit van de politiek wordt opgeëist in een 'wereld die ons dorp' is geworden, lijkt de socio-economische en maatschappelijke evolutie een heel andere richting uit te gaan. De feitelijke machtselite, die nog over echte, meestal ongecontroleerde macht beschikt, en die bovendien scherp geprofileerd wordt door de media, behoort niet langer tot het politieke establishment, maar wel tot het sciento-hoog-technologisch-industrieel-en-financieel complex. Het zijn de leiders van de 'nieuwe economie' die de hefboomen van de macht blijken te hanteren, zowel op economisch, financieel, wetenschappelijk en sociaal vlak (tewerkstelling). Wat rest er voor de politiek en de politici in de kleinere natiestaten? En wat weerstaat aan de macht van Billy Gates en de conquistadores van de nieuwe technologieën?

VI. Macht en/of gezag?

A. *De beschaving buigt macht om tot moreel gezag*

Het is enkel in niet-democratische landen dat de leiders - in feite de dictators - nog kunnen worden beschouwd als echte machthebbers. In de grote democratische landen, met name in een land als de Verenigde Staten van Amerika, is het evident dat de president, omwille ook van het grondwettelijke systeem, over grote macht beschikt. Deze macht is evenwel voorwerp van aanzienlijke beperkingen, die te maken hebben met de tegenmacht, uit geoefend door het Amerikaanse Congres, maar ook door de buitengewone invloed van de Amerikaanse media. Het is geen toeval dat president Richard Nixon tot ontslag werd gedwongen naar aanleiding van de Watergate-zaak en dat president B. Clinton slechts op de valreep ontsnapte aan een smadelijke *impeachment*-procedure. Bovendien is het onmiskenbaar dat de netwerkmaatschappij en de 'new economy' bezig zijn ook in het machtigste land ter wereld de machtsopbouw en -uitoefening grondig door elkander te schudden. Ook de VS zijn onderhevig aan grensoverschrijdend soevereiniteitsverlies. In de democratieën, die geen wereldmogendheden zijn, is de macht van de politici zeer sterk afgenomen, a fortiori voor de ministers die geen regeringsleiders zijn. Paradoxaal genoeg kan men nochtans stellen dat het machtsdeficit van veel politici hen evenwel niet verhindert heel wat machtsmisbruik te plegen, voor een deel bij wijze van compensatie en waar het nog kan. Bij voorbeeld inzake benoemingspolitiek.

Tevens moet er rekening worden gehouden met het feit dat, in de schoot van een regering, macht, gezag en invloed sterk worden beïnvloed door de persoonlijkheid van de bewindslui. Zo gebeurt het dat ministers met heel weinig bevoegdheden toch een groot gezag verwerven door hun wijsheid of handigheid of vindingrijkheid, terwijl de titularissen van indrukwekkende departementen tot figuranten worden rond de tafel van de ministerraad, bij gebrek aan deskundigheid en dynamisme. In het verleden gebeurde het weleens dat in de schoot van

kabinetten ministers zonder portefeuille werden benoemd, de zogenaamde 'schoonmoeders'. Zij hadden geen enkele departementele bevoegdheid maar waren vaak senior politici, die met groot gezag het regeringsbeleid konden beïnvloeden en stuwten.

Macht verwijst naar 'mogen, vermogen, kunnen' en ook naar 'maken', in de zin van scheppen. Het woord 'macht' heeft in zijn oorspronkelijke betekenis de 'fysische' inhoud van krachtontwikkeling. In de primitieve samenlevingen was de sterkste ook de machtigste. In de netwerkmaatschappijen van morgen, zullen de democratische politici hun macht - of wat daarvoor doorgaat - moeten inruilen voor invloed en gezag. Gezag is een ethisch gekleurd begrip, dat te maken heeft met het imago, de deskundigheid, de kennis, de toewijding, de moed, de eerlijkheid en de geloofwaardigheid van de man of de vrouw in kwestie. Gezag, vooral in de politiek, moet dagelijks worden verworven. En dit is niet eenvoudig in een ultra-gemediatiseerde maatschappij die vaak erg graag het essentiële verward met het bijkomstige en de conformisten van het non-conformisme promoveert tot de helden van de samenleving. Toch zijn er voorbeelden van politieke leiders, die ondanks hun wettelijk of grondwettelijk beperkte macht, een groot gezag wisten te ontwikkelen. Dit was onder meer het geval met John Kennedy, Nelson Mandela of de voormalige president van de Duitse bondsrepubliek Richard von Weizacker. *Niet de fysisch sterksten of intellectueel meest begaafden, maar de moreel besten, zijn noodzakelijk voor de overleving van de menselijke soort.*

B. Mededinging vermindert macht

De netwerkmaatschappij bevordert en stimuleert op alle domeinen alle mogelijke vormen van mededinging. Hierop wordt veel kritiek geformuleerd, waarbij men stelt dat mededinging strijd betekent en leidt tot veel onmenselijkheid, ook op economisch en sociaal gebied. Hierbij vergeten niet-economen al te makkelijk dat enkel concurrentie - het zoeken van de optimale oplossing, de beste gedragswijze en aanwending van schaarse middelen - de schaarste en dus het existentieel welvaartstekort van de mens kan lenigen. Onder bepaald voorwaarden is concurrentie - en dus ook de markteconomie - een '*plus sum game*', een handelwijze waarbij alle deelnemers winnen. Ethisch gedrag, ook op een concurrentiële markt, blijft echter een belangrijke norm, vooral wanneer de economie ont-aardt in een '*zero sum game*', dit is een spel met winnaars maar ook met verliezers. Desalniettemin dienen in dit verband twee aspecten te worden onderstreept, die vaak te weinig aandacht krijgen:

* Ten eerste: concurrentie is niet onverenigbaar met samenwerking en de huidige fusies en concentraties van bedrijven bevestigen dit. De uitbouw van een geïntegreerde en concurrentiële Europese markt is een ander voorbeeld van complementaire samenwerking, die zich spectaculair heeft voltrokken via het gemeenschappelijk beleid van de lidstaten van de Europese Unie op zoveel domeinen.

* Ten tweede: mededinging verzwakt de macht van actoren en operatoren. Dit geldt uiteraard voor de economie, waar concurrentie monopolies onmogelijk maakt en oligopolies afbouwt of uitschakelt. De economische theorie bewijst dat in een toestand van zuivere mededinging, - weliswaar een grensgeval -, een toestand van zero-macht ontstaat. Op de politiek is dit mechanisme, mutatis mutandis, eveneens toepasselijk. De mededinging tussen partijen en politici zet een heilzame rem op hun machtsopbouw.

C. Macht en verantwoordelijkheid

Macht, gezag en invloed in de politiek kunnen niet worden losgekoppeld van begrippen en normen als verantwoordelijkheid, verantwoordingsplicht, aansprakelijkheid, aanspreekbaarheid en schuld. De ervaring leert dat in dit verband vaak een zeer grote begripsverwarring optreedt. Dit is vooral gebleken naar aanleiding van politieke incidenten, die geleid hebben tot het ontslag van ministers, met name tijdens de regering Dehaene. In een parlementaire democratie zijn ministers verantwoordelijk voor hun persoonlijke en politieke beslissingen, daden en verklaringen. *'On ne peut régner innocemment'*, zei reeds Saint-Juste. Eveneens zijn ze politiek verantwoordelijk voor wat gebeurt in het departement waarvan ze de leiding hebben. Zij zijn medeverantwoordelijk voor de wetgevende initiatieven die ze al dan niet nemen. In gevallen van flagrante wetsovertreding zijn ze gebeurlijk ook burgerrechtelijk en strafrechtelijk aansprakelijk. Voor deze laatste gevallen zijn parlementaire behandelingsprocedures uitgewerkt, die de jongste jaren, naar aanleiding van een aantal corruptieschandalen, het optreden van de gerechtelijke overheden ten aanzien van ministers aanzienlijk hebben vergemakkelijkt. En dit is een gunstige evolutie.

Wat de politieke verantwoordelijkheid van de minister betreft, is het mijn standpunt dat een minister 24 uur op 24 verantwoordelijk is tegenover het parlement en bijgevolg ook verplicht is op elk moment over alle aspecten van zijn beleid in het parlement verantwoording af te leggen. De minister kan op elk ogenblik ondervraagd of geïnterpelleerd worden, waarbij hij vaak onderworpen wordt aan een vertrouwensstemming. Het is duidelijk dat, indien bij dergelijke stemming, de minister het vertrouwen van het parlement niet langer geniet, hij zijn ontslag als minister aan de koning dient aan te bieden. Zo luiden de uit de grondwet voortvloeiende ministeriële verantwoordelijkheidsbeginselen en verantwoordingsregelen.

Het lijkt mij nochtans absoluut noodzakelijk te onderstrepen dat een minister, in een parlementaire democratie, *niet* politiek verantwoordelijk is tegenover de media en evenmin tegenover de publieke opinie. Tenzij in de specifieke omstandigheden van verkiezingen, die de beleidsman dwingen verantwoording af te leggen tegenover zijn potentiële kiezers. In een representatieve democratie wordt verantwoording afgelegd in het parlement, dat oordeelt over de daden van de minister. Dit belet uiteraard niet dat de media kritiek uit zouden oefenen, de minister zouden bekampen of in het gedrang brengen en dat als gevolg hiervan de minister in de openbare opinie heel slecht zou gaan scoren of zou overkomen als een uit de regering te verwijderen boeman. Maar uiteindelijk moet in het parlement worden beslist over het politieke lot van de minister, ook al zullen de partijen en de fracties wel rekening houden met het imago van de minister in de media en de openbare opinie. Het is slechts wanneer een minister kennelijk, op grond van ernstige aanwijzingen, betrokken is in een strafrechtelijke aangelegenheid - corruptie, fraude, onwettige partijfinanciering, zedenfeiten, wangedrag... - dat hij best de eer aan zichzelf houdt en opstapt, vooraleer hij door het parlement of ingevolge gerechtelijke onderzoeksdadens tot ontslag wordt gedrongen. Maar wanneer het om louter politieke kwesties gaat, is het laatste woord aan het parlement om te beslissen over het lot van de minister. Zo ben ik van oordeel dat de jongste jaren erg lichtzinnig is omgesprongen met het 'gedwongen' ontslag van ministers, vooraleer het parlement zich hierover kon uitspreken. Toen Marc Dutroux gedurende een paar uren was ontsnapt uit te gevangenis, hebben de ministers van justitie en van binnenlandse zaken onmiddellijk ontslag genomen, als zoenoffer op het altaar van de publieke opinie. Hadden zij in een wat meer se-

rene atmosfeer de dag nadien aan het parlement uit kunnen leggen wat er juist gebeurd was, hadden zij naar alle waarschijnlijkheid het vertrouwen van de Kamer gekregen. Dezelfde analyse past bij de dioxinecrisis en het 'opofferen' van de toenmalige ministers van landbouw en volksgezondheid.

D. *Macht van mensen en mensen van macht*

Volgens heel wat politologen is de democratisering van de macht begonnen met de Franse Revolutie en de systematische doorvoering van de scheiding van de machten. Weliswaar met veel vallen en opstaan en Bonapartistische verglijdingen. Uiteraard kan men opklimmen tot aan het mirakel van de Atheense democratie, die er in geslaagd was in de 5de eeuw v.C., tijdens een enig *window of opportunity* van de politieke geschiedenis, te experimenteren met een formule van directe democratie, gecombineerd met een sterk leiderschap (met name onder Pericles). Vandaag, onder invloed van de wervelwind van technologische innovaties, lijkt het utopische denken van 'de regering van het volk, door het volk en voor het volk' dichter te naderen tot de verwezenlijking van een oude toekomstdroom: een meer rechtstreekse democratie, die miljoenen burgers, die dit wensen, betreft bij fundamentele beleidskeuzes; een democratie bovendien die gepaard zou gaan met een geloofwaardig, ethisch verantwoord en doelmatig leiderschap, dat de problemen aanpakt en oplost. Daarbij is het steeds duidelijker dat de opeenvolgende technologische revoluties niet alleen de wereld globaliseren, maar de problemen en uitdagingen ook internationaliseren. Door gezag gelegitimeerde macht zal steeds meer in een grensoverschrijdende, internationale context worden uitgeoefend. De Europese Unie is hiervan een voor de hand liggend voorbeeld. Maar er is meer. Zoals in de democratische staten, in de loop van de 19de en de 20ste eeuw werk werd gemaakt van de oprichting en het functioneren van een rechtsstaat, zo zal in de 21ste eeuw moeten geijverd worden voor de uitbouw van een internationale rechtsgemeenschap, waarbij staten niet langer hun 'recht' in eigen handen zullen kunnen nemen. Daardoor zal de aftakeling van de soevereiniteitsmacht, zoals uitgeoefend door regeerders, worden voortgezet en de verantwoordelijkheid van machthebbers door internationale gerechtshoven aantrekbaar en toetsbaar worden gemaakt aan internationale rechtsregels. Vanzelfsprekend veronderstelt dergelijke fundamentele evolutie dat democratische functionering en controle op alle niveau's, en vooral internationaal en nationaal, verder worden uitgewerkt.

Het is mijn grondige overtuiging dat naarmate de democratie meer direct de kiezer betreft bij het beleid onder invloed van de informatie- en communicatie revolutie en door allerlei vormen van volksraadpleging en referenda, de nood aan hoogstaand leiderschap steeds groter zal worden. Zoniet zal de meer rechtstreekse democratie ontaarden in autoritarisme of in anarchie. De democratie, zoals de markteconomie, is immers onderworpen aan de wet van de entropie, die de wet is van het energieverlies en de wanorde. In vorige geschriften heb ik de noodzaak onderstreept van de uitbouw van een 'mandaterende democratie', die de leiders een gecontroleerd mandaat toekent om namens de gemeenschap het algemeen belang te behartigen en de maatschappelijke problemen op te lossen. Dit leiderschap zal, omwille van zijn geloofwaardigheid en dus zijn invloed bij de bevolking, veel meer dienen te steunen op gezag dan op macht. De legitimatie van het leiderschap zal steeds minder berusten op macht en machtsverovering, zelfs indien dit gebeurt volgens formeel een democratische regels. Wat Shakespeare *'the insolence of office'*, noemde, is een bekoring en een perversie

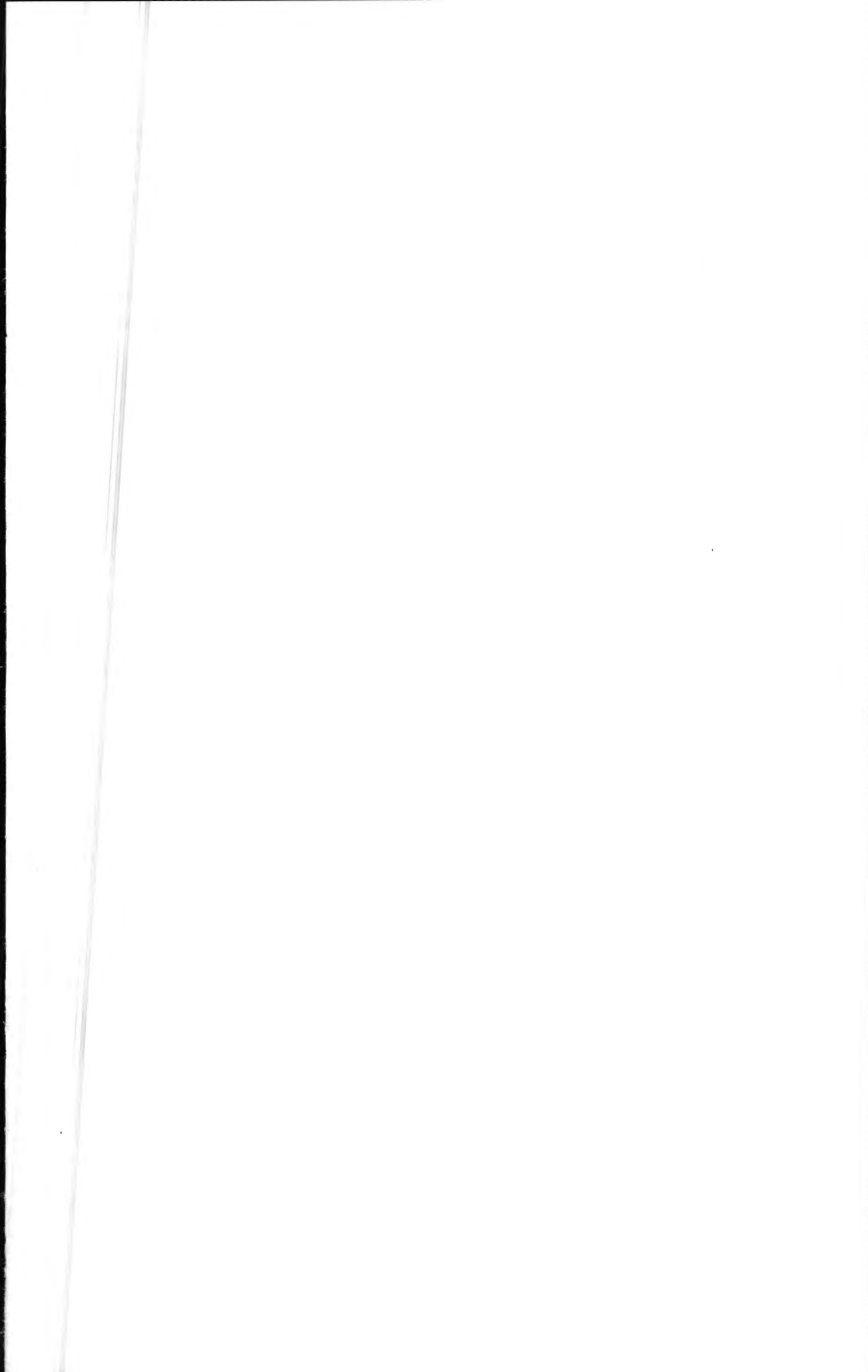
die ook democratisch verkozen regeerders bedreigt. Elke maatschappij moet zich zelf ordenen. Dit geldt trouwens ook voor de markteconomie, die ontaardt als zij aan haar spontane krachten wordt overgelaten. Zonder macht en machtsuitoefening, uiteraard democratisch gecontroleerd, kan een samenleving niet in stand worden gehouden. Maar macht van mensen over mensen is een hachelijke aangelegenheid. Macht van mensen lijkt steeds minder aanvaardbaar, tenzij mensen van macht hun macht stoelen op gezag. Gezag is de resultante van een heel complexe combinatie van kwaliteiten. Om die reden is gezagvol leiderschap zo veeleisend. De leiders van morgen zullen meer pedagogen dan demagogen moeten zijn. Het uitdragen van een ethiek van de verandering wordt een veel belangrijker opgave dan het bepleiten van een verandering van de ethiek. Politiek zal dan meer te maken hebben met meta-politiek, dit wil zeggen het overstijgen van het louter functionele bestuur van de samenleving, door de samenleving op te roepen tot en af te stemmen op de verwezenlijking van gemeenschappelijke waarden. Deze waarden worden juist bedreigd door de functionele moraal, voor dewelke het doel de middelen heiligt en waarbij de mens niet zelden wordt geïnstrumentaliseerd.

Een deontologisch profiel, ethische beginselvastheid, deskundigheid, moed en toewijding worden de ingrediënten, waaruit de gezagdrager zal dienen gekneed en die meer mens zal moeten zijn dan menner. De machthebber wordt dan, in dit verhaal, de antiheld.

Summary: The Power of a Minister at the Dawn of in the Twenty-first Century

Defining a minister's power is not an easy exercise. It has to be put in a broader framework: a pluralistic democracy, that has respect for human rights and basic freedoms and a market economy that is developing towards a national border crossing competition and cooperation. But there are also some basic rules coming from national but also regional and supranational institutions. There nowadays exists a so called 'Gulliver-effect': the state represented by the government is like a giant that is threatened by a lot of surrenders who force him towards a powerless existence. Although citizens often have the impression politics is capable of doing anything it wants to, policy makers more often have to cope with restrictions that obstruct them in their policy aims.

At the beginning of the twenty-first century ministers are heavily counterbalanced by other institutions. Trade unions, big lobby groups, administration, the cabinets, the party executive and party president, parliament and the media: they all threaten a minister's power. Also the rising power of regional and supranational decision levels makes the power of a politician decline. In the future, rising information and communication skills will not only change the character of politics but also that of modern society. The internet, the globalisation of economy and other changes will transform politics in a fundamental way. Leadership, power and authority will change strongly and the relationship between the citizens and their authority will never be the same again.

Het Parlement op het einde van de twintigste eeuw. Mogelijkheden en begrenzingen.

Frank SWAELEN

Minister van Staat

Inleiding

Ons grondwettelijk stelsel is gebaseerd op de aloude *trias politica*, die een zekere scheiding van de machten inhoudt, maar wellicht meer nog de eigen taak en de onderlinge samenwerking van elk der drie machten veronderstelt. Essentieel zijn de *checks and balances*, waarin elk zijn eigen bevoegdheden onafhankelijk en ten volle kan uitoefenen. Op die wijze wordt een evenwichtig democratische samenleving behouden en gewaarborgd.

België heeft de jongste decennia meerdere staats hervormingen meegemaakt, waarvan de meest ingrijpende ongetwijfeld de Grondwetherziening van 1993 is geweest. Ons land evolueerde van een unitaire naar een federale staat en ook het parlementair stelsel werd grondig hervormd. Er werd een ingrijpende nieuwe taak- en bevoegdheidsverdeling tussen Kamer en Senaat ingevoerd, het aantal federale parlementsleden werd drastisch verminderd, de onverenigbaarheid met het ministerambt werd ingesteld, het dubbelmandaat werd grotendeels afgeschaft, procedures ter bevordering van een legislatuurparlement en -regering werden ingevoerd.

In dit artikel wordt nagegaan welke de mogelijkheden en de beperkingen van de Wetgevende Macht (het Parlement) zijn op het ogenblik dat wij met de hervormde instellingen een nieuwe eeuw binnenstappen. Oefent het Parlement zijn taak in het kader van de *trias politica* naar behoren uit? Het onderzoek slaat inzonderheid op het federale Parlement (Kamer en Senaat); de meeste gegevens zijn om praktische redenen geput uit de periode 1968 - 1999, ruwweg de laatste dertig jaar van de twintigste eeuw. Er werd niet gestreefd naar volledigheid, er werd integendeel een keuze gemaakt uit een aantal relevante taken van het Parlement zoals die voortvloeien uit de Grondwet en een aantal wetten. Daarbij wordt hier niet nader ingegaan op het debat over de evoluerende rol van het Parlement in een moderne democratische Staat. Evenmin behandelt dit artikel de problemen van het tweekamerstelsel - ondermeer de uitoefening van het evocatierecht - noch de specifieke problemen van elk der beide Kamers.

II. Activiteiten van Kamer en Senaat in de periode 1968 tot 1999

TABEL I

Activiteiten van de Kamer van Volksvertegenwoordigers van 1968 tot 1999

LEGISLATUUR	AFKORTING	AANTAL PLENAIRE VERGADERINGEN	AANTAL UREN PLENAIRE VERGADERINGEN	AANTAL COMMISSIE- VERGADERINGEN	AANTAL INGEDIENDE VOORSTELLEN *	AANTAL AANGENOMEN VOORSTELLEN	AANTAL AANGENOMEN ONTWERPEN	AANTAL INTERPELLATIES	AANTAL MONDELINGE VRAGEN	AANTAL SCHRIFTELIJKE VRAGEN
B.Z. 68-70-71	L1	289	1.090	992	509	54	624	375	680	6.665
71-72-73-74	L2	151	626	582	1.108	23	291	301	436	4.676
B.Z. 74-76-77	L3	325	1.260	1.201	1.711	39	549	365	753	8.851
B.Z. 77-78-79	L4	130	481	446	658	27	293	127	273	4.904
B.Z. 79-80-81	L5	254	1.072	691	610	46	246	326	672	12.784
81-82-84-85	L6	431	1.912	1.389	945	67	325	546	955	17.288
85-86-87-88	L7	137	537	900	752	37	147	484	332	9.118
B.Z. 88-91-92	L8	265	882	2.156	1.098	88	433	707	701	9.522
B.Z. 91-92-94-95	L9	224	763	2.272	1.156	157	338	1.217	1.136	8.920
B.Z. 95-98-99	L10	343	1.155	3.203	1.308	195	692	1.918	3.933	10.110

Bron: Diensten van de Kamer van Volksvertegenwoordigers

TABEL II

Activiteiten van de Senaat van 1968 tot 1999

LEGISLATUUR	AFKORTING	AANTAL PLENAIRE VERGADERINGEN	AANTAL UREN PLENAIRE VERGADERINGEN	AANTAL COMMISSIE- VERGADERINGEN	AANTAL INGEDIENDE VOORSTELLEN *	AANTAL AANGENOMEN VOORSTELLEN	AANTAL AANGENOMEN ONTWERPEN	AANTAL INTERPELLATIES	AANTAL MONDELINGE VRAGEN	AANTAL SCHRIFTELIJKE VRAGEN
B.Z. 68-70-71	L1	270	1.081	1.187	641	51	568	142	117	8.926
71-72-73-74	L2	152	585	588	488	26	285	125	81	4.682
B.Z. 74-76-77	L3	303	1.064	1.114	618	50	531	150	209	7.624
B.Z. 77-78-79	L4	104	367	424	259	18	247	37	77	3.360
B.Z. 79-80-81	L5	214	939	875	443	37	390	135	255	6.068
81-82-84-85	L6	419	1.551	1.286	542	42	557	344	509	9.205
85-86-87-88	L7	219	726	714	469	18	209	211	389	6.422
B.Z. 88-91-92	L8	349	1.113	1.436	850	55	460	255	516	7.537
B.Z. 91-92-94-95	L9	333	1.093	1.383	694	74	381	535	807	7.359
B.Z. 95-98-99	L10	270	784	2.045	649	130	620	571	1.110	3.612

Bron: Diensten van de Senaat

* Voorstellen van resoluties, voorstellen van verklaring tot herziening van de Grondwet, voorstellen tot instelling van een onderzoekscommissie en voorstellen tot wijziging van het Reglement inbegrepen.

De tabellen I en II geven een overzicht van de voornaamste activiteiten van Kamer en Senaat tijdens de periode van 1968 tot 1999. Om de overzichtelijkheid te bevorderen werden de gegevens gegroepeerd per legislatuur (zittingsperiode).

De gebruikte afkortingen (L1,...) om de opeenvolgende legislaturen aan te duiden, worden ook verder in het artikel gebruikt bij de voorstelling van de verschillende staafdiagrammen.

De bron van al de volgende staafdiagrammen berust bij de Diensten van de Senaat.

Om een juister beeld te krijgen van de realiteit, werden in deze staafdiagrammen de totale aantallen per legislatuur gedeeld door het aantal maanden met plenaire vergaderingen: op die wijze werden gemiddelden per maand bekomen.

TABEL III

Afkortingen en aantal maanden per legislatuur ¹

LEGISLATUUR		AANTAL MAANDEN MET ZITTINGEN
L1 =	B.Z. 68 -70-71	33
L2 =	71-72 - 73-74	32
L3 =	B.Z. 74 - 76-77	29
L4 =	B.Z. 77 - 78-79	24
L5 =	B.Z. 79 - 80-81	27
L6 =	81-82 - 84-85	38
L7 =	85-86 - 87-88	30
L8 =	B.Z. 88 91-92	48
L9 =	B.Z. 91-92 - 94-95	33
L10 =	B.Z. 95 - 98-99	39

¹ De afkorting B.Z. staat voor *Buitengewone Zitting*, d.w.z. een zitting die niet op de tweede dinsdag van oktober begint: buitengewone zittingen komen voor wanneer het Parlement is ontbonden en een volgende zitting nog niet is begonnen. De andere zittingen zijn *Gewone Zittingen*: zij nemen van rechtswege een aanvang op de tweede dinsdag van oktober en moeten ieder jaar ten minste 40 dagen duren.

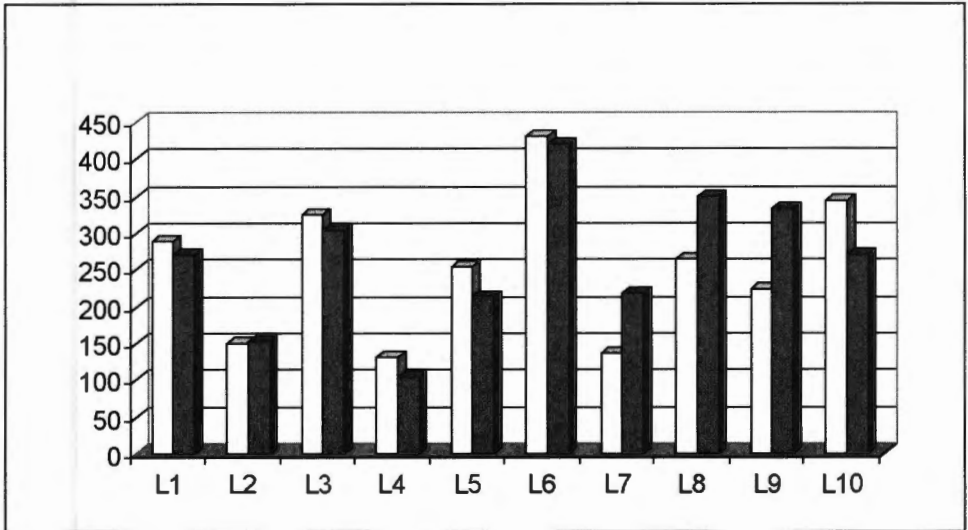
II. Vergaderingen van het parlement

Voor de absolute cijfers per legislatuur, zie nevenstaande tabellen I en II.

□ = Kamer van Volksvertegenwoordigers ■ = Senaat

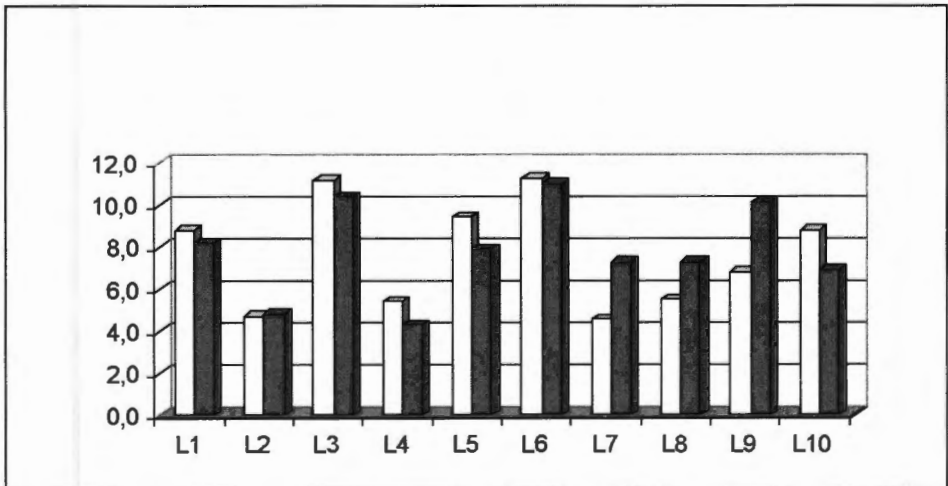
FIGUUR I

Kamer van volksvertegenwoordigers en Senaat. Aantal plenaire vergaderingen

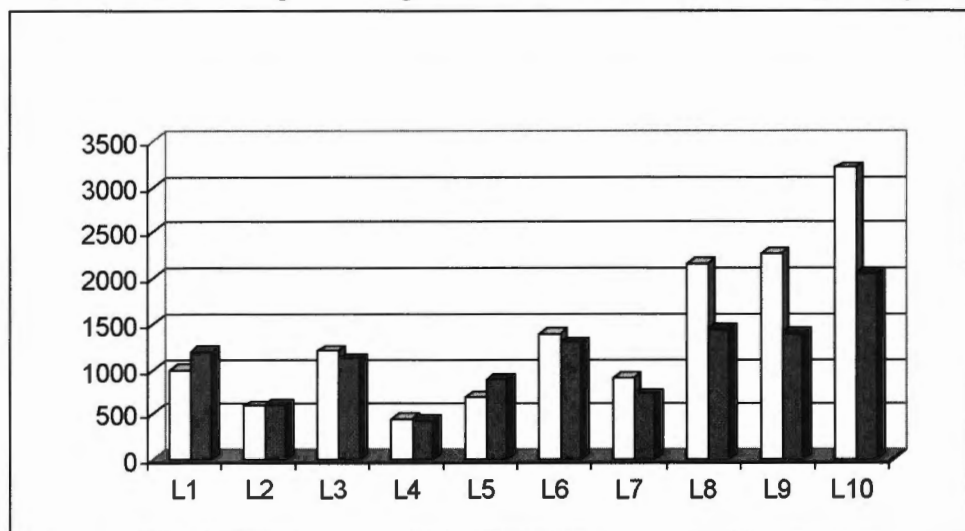
FIGUUR II

Kamer van volksvertegenwoordigers en Senaat. Gemiddeld aantal plenaire vergaderingen per maand

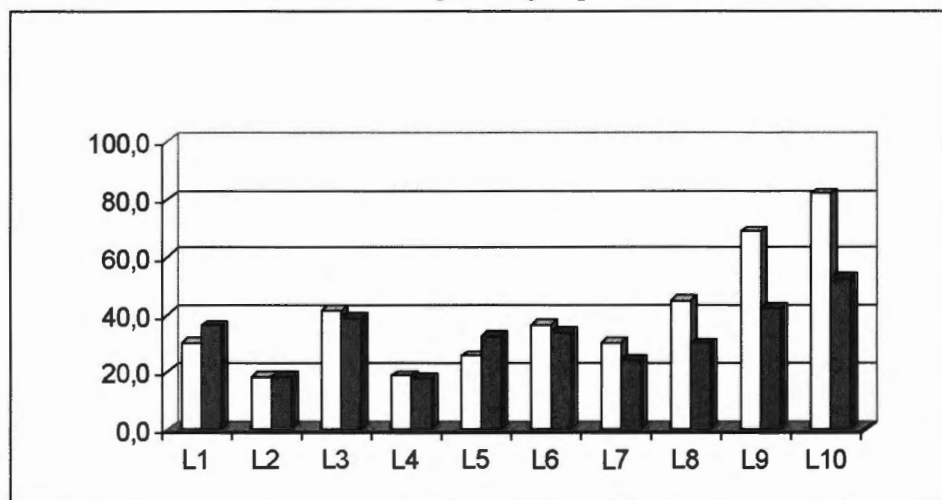
FIGUUR III

Kamer van volksvertegenwoordigers en Senaat. Aantal commissievergaderingen

FIGUUR IV

Kamer van volksvertegenwoordigers en Senaat. Gemiddeld aantal commissievergaderingen per maand

Uit de vergelijking van deze cijfers blijkt dat het gemiddeld aantal plenaire vergaderingen tijdens de jongste legislaturen weliswaar geleidelijk opnieuw is toenomen, maar dat dit aantal aanzienlijk lager ligt dan in de jaren zeventig en tachtig.

Op te merken valt dat het absoluut en gemiddeld aantal plenaire vergaderingen van de Senaat merkkelijk is gedaald sedert de Grondwetsherziening van 1993. Het aantal commissie-vergaderingen daarentegen steeg anderzijds aanzienlijk: van 1.383 in 1991-95 tot 2.045 in 1995-99.

Het aantal commissievergaderingen is zowel in Kamer als Senaat gestaag en gevoelig gestegen (een vermindering in de periode 1985-88 niet te na gesproken). Het bereikte nooit eerder genoteerde gemiddelde aantallen tijdens de jongste twee legislaturen: resp. 68,8 en 82,1 in de Kamer en 41,9 en 52,4 in de Senaat.

De kwantitatieve verschuiving naar de werking in de commissies is duidelijk, vermits de groei van de aantallen aanzienlijker is voor de commissies dan voor de plenaire vergaderingen. Dit is ongetwijfeld een positieve evolutie in de werking van het Parlement.

III. Begrotingsbevoegdheid van het parlement

De begrotingsbevoegdheid dateert van de Magna Charta (1215) en is de oudste van de parlementaire prerogatieven. Het zijn de vertegenwoordigers van het volk die jaarlijks de toelating geven voor de ontvangsten en uitgaven van de Staat. De wijze waarop deze bevoegdheid wordt uitgeoefend onderging een grondige wijziging met de hervorming van 1989. Daarenboven is sedert de Grondwetsherziening van 1993 uitsluitend de Kamer van Volksvertegenwoordigers bevoegd in federale begrotingszaken.

Het moet gezegd dat het Parlement in de periode na de tweede wereldoorlog zijn taak op dit gebied op onbevredigende wijze heeft uitgeoefend. Nog in 1989 noteerde Kamervoorzitter Nothomb dat de begrotingen haast altijd te laat werden gehandeld "pour le 31 mars les meilleures années, le 30 juin les années suivantes, le 31 décembre les mauvaises années et même a posteriori les très mauvaises années." ² En professor L. Huyse geeft een sterk voorbeeld: "De Kamer behandelde het budget voor 1986 op 5 augustus 1988, een vertraging van tweeëndertig maanden. De Volksvertegenwoordigers bekeken de begroting voor 1987 op diezelfde dag in augustus, een vertraging van twintig maanden." ³

Dit alles is radicaal veranderd met de hervorming die geconcretiseerd werd door de wet van 28 juni 1989. Sindsdien worden de Rijksmiddelen en -uitgaven volgens een strakke timing ingediend en door het Parlement behandeld.

Formeel is de orthodoxe parlementaire behandeling van de begroting sedert tien jaar vlekkeloos verlopen. Is hiermee ook *the power of the purse* hersteld? De

2 Ch. F. NOTHOMB, La rénovation du Parlement. *Res Publica*, 1989, p. 176

3 L. HUYSE, *De opmars van de Calimero's, over verantwoordelijkheid in de Politiek*. Leuven, Van Halewyck, 1999, p. 47

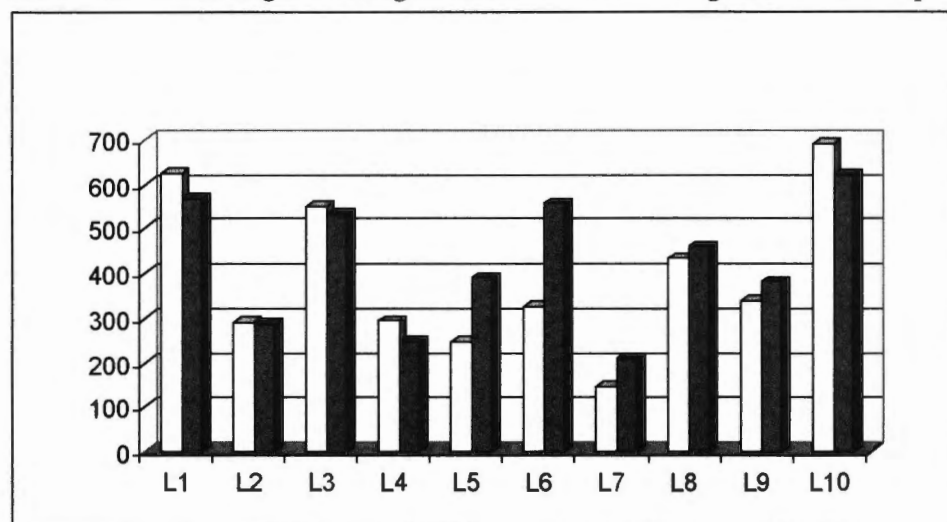
ervaring leert dat de bespreking van de begroting in feite een gedetailleerde bespreking van het algemeen politiek beleid van de Regering is zoals dat blijkt uit de uiteenzetting van de Eerste Minister eind september. (Tijdens de vorige legislatuur werd deze uiteenzetting ook wel "State of the Union" genoemd.) Uitzonderlijk dient de Regering zelf amendementen op haar begrotings-ontwerp in. Een enkele keer wordt ook een amendement van een lid op een minder essentieel punt aangenomen (begrotingen 1999 en 2000).

De behandeling van de jaarlijkse begroting is een algemene politieke evaluatie die besloten wordt met een goedkeuring die a.h.w. de bevestiging is van het vertrouwen dat de meerderheid in de Regering stelt. Zij heeft minder te maken met de begrotingstechnische of zuiver budgettaire aspecten van de voorliggende documenten.

IV. Wetgevende functie van het parlement

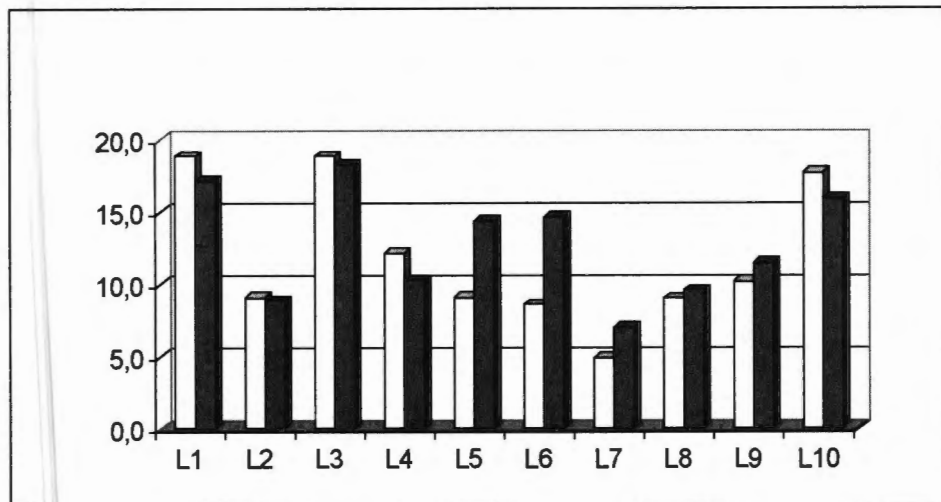
FIGUUR V

Kamer van volksvertegenwoordigers en Senaat. Aantal aangenomen ontwerpen

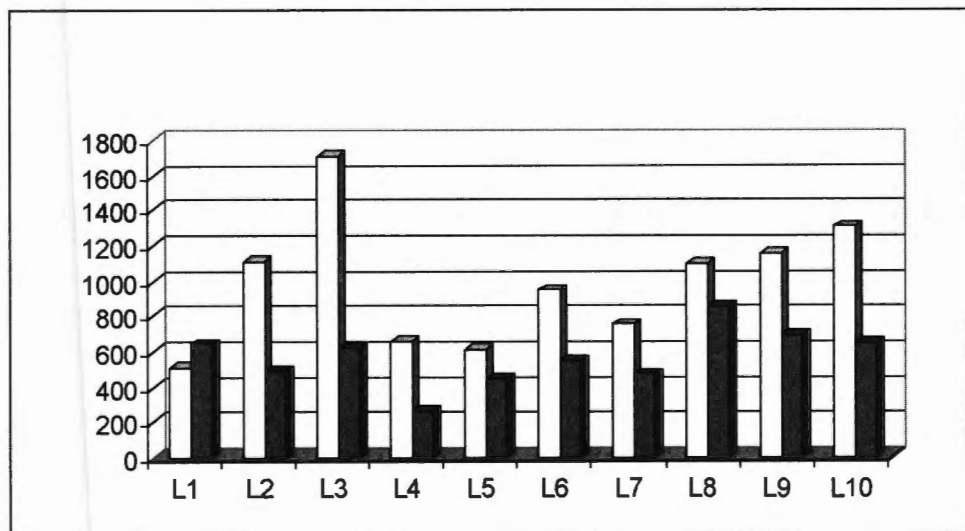
FIGUUR VI

Kamer van volksvertegenwoordigers = □ en Senaat = ■
 Gemiddeld aantal aangenomen ontwerpen per maand

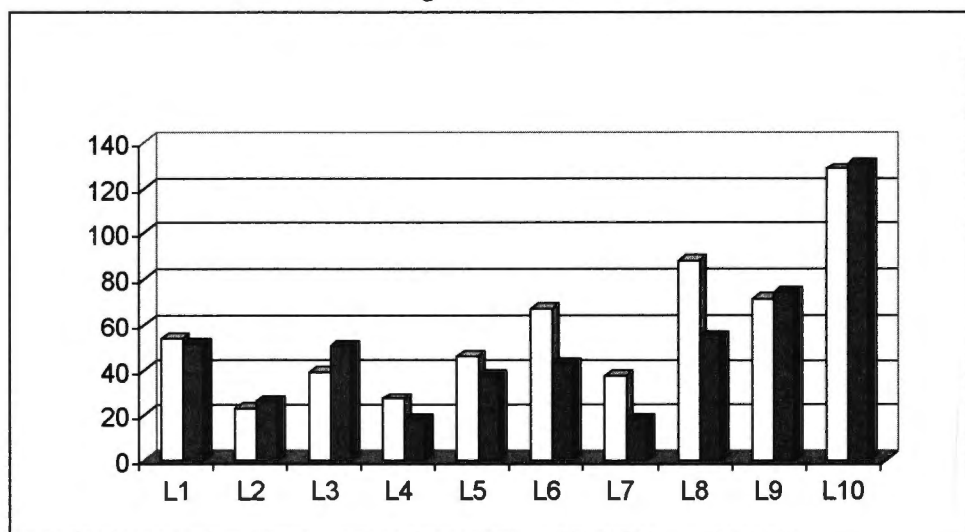
FIGUUR VII

Kamer van volksvertegenwoordigers = □ en Senaat = ■
 Aantal ingediende voorstellen

FIGUUR VIII

Kamer van volksvertegenwoordigers = □ en Senaat = ■
Aantal aangenomen voorstellen

In deze figuren zijn ook alle voorstellen van resoluties, voorstellen van verklaring tot herziening van de Grondwet, voorstellen tot instelling van een onderzoeksc commissie en voorstellen tot wijziging van het Reglement inbegrepen.

Beperken wij de cijfers tot de eigenlijke wetsvoorstellen, dan blijken de volgende gegevens voor de legislatuur 1995-99.

TABEL IV

Aantal wetsvoorstellen 1995-99

	Ingediend	Aangenomen	Procent aangenomen
Kamer	1078	128	12
Senaat	512	95	18,7

TABEL V

Aantal aangenomen wetsontwerpen en wetsvoorstellen 1995-99

	Aangenomen wetsontwerpen	%	Aangenomen wetsvoorstellen	%
Kamer	692	84,4	128	15,6
Senaat	620	86,7	95	13,3

Bron: - Kamer van Volksvertegenwoordigers, Statistieken van de Parlementaire Werkzaamheden Gewone zitting 1998-9 p. 15-16
 - Senaat, Statistieken van de Parlementaire Werkzaamheden, zitting 1998-99 Gedr. Stuk 1 - 824/2, p. 16

Het staat vast dat het aandeel van de Regering in het wetgevend initiatief veel groter is dan het aandeel van de parlementsleden. Dit is op zichzelf geen abnormaal verschijnsel: de Regering zet haar aangekondigd beleid om in ontwerpen van wet waarvoor zij de goedkeuring van het Parlement vraagt. Uit een internationale enquête blijkt trouwens dat het feitelijk overwicht van de Regering ook op wetgevend vlak een algemeen en toenemend fenomeen is.⁴ Hierbij is het van belang te weten of het Parlement zijn eigen rol, inz. via het amenderingsrecht onverkort kan blijven uitoefenen. Juridisch is zulks in ons land - in tegenstelling met talrijke andere nochtans democratische landen - wel degelijk het geval. In de praktijk is het antwoord echter genuanceerd. Enerzijds beperken akkoorden tussen de Regering en de meerderheidsfracties dit recht (voor de parlementsleden van de meerderheid) soms drastisch. Anderzijds is de lijst van de regeringsontwerpen die tijdens de afgelopen legislatuur ingrijpend werden geamendeerd, indrukwekkend.⁵ Belangrijk is anderzijds dat de indieners van een wetsvoorstel die er de behandeling van vragen (hetgeen niet altijd het geval is), een eerlijke kans op bespreking en stemming krijgen.

Tenslotte moet worden onderstreept dat naast de kwantitatieve benadering, ook het maatschappelijk en politiek belang van de resp. ontwerpen en voorstellen moet nagegaan worden. Vele regeringsontwerpen zijn louter routine-initiatieven, terwijl een aantal wetsvoorstellen een bijzonder groot politiek gewicht hebben: bvb. de voorstellen inzake abortus, euthanasie, controle op de financiën van de politieke partijen, wijzigingen van de strafwetgeving, enz.

Cruciaal in de relatie tussen Parlement en Regering is eveneens het feit dat sedert de tweede wereldoorlog tijdens niet minder dan zeven legislaturen met zgn.

⁴ Les rôles respectifs du Gouvernement et du Parlement dans la création des textes de loi, in Informations constitutionnelles et parlementaires, Revue de l'ASGP, n° 170, 2e semestre 1995, pp. 116-156

⁵ Om er enkele te noemen: de ontwerpen betreffende de onbemande camera's, de wet-Franchimont, de fiscale procedure, de voorwaardelijke invrijheidstelling, de verzekeringsbemiddeling, de niet-conventionele geneeswijzen, de herverdeling van de arbeid in de openbare sector, de sociale programmawetten 1997 en 1998, de telefoontap, de V.Z.W.'s, het hypothecair krediet, de uitzetting, de Raad voor Duurzame Ontwikkeling...

"bijzondere machten" werd geregeerd.⁶ Over de noodwendigheid en de grondwettelijkheid van deze praktijk zijn de meningen erg verdeeld. Feit is alleszins dat zij een uitholling van de parlementaire bevoegdheden inhoudt.

Uit bovenstaande statistieken blijkt dat er elke legislatuur vele honderden wetten bijkomen. Volgens gegevens van de Raad van State zouden er op dit ogenblik ruim 45.000 normatieve teksten in België bestaan. De toenemende omvang van de overheidsregulering leidt tot onoverzichtelijke en vaak onaangepaste, zelfs tegenstrijdige normen.

Een belangrijke eigentijdse taak van het Parlement bestaat dan ook in een grondige *wetsevaluatie*, zowel bij de voorbereiding van de wetgeving, als achteraf bij de toepassing ervan. De vorige Regering had een wetsontwerp ingediend waarin een bijzondere taak was weggelegd voor de Senaat bij het constant evalueren van de bestaande wetten en federale reglementen. Dit ontwerp werd echter in extremis niet aangenomen door de Kamer, zodat het werk te hernemen is.

Inmiddels heeft de Senaat beslist, onverwijld een Dienst Wetsevaluatie op te richten met het oog op de kwaliteitsbewaking van de wetgeving. Deze dienst past uiteraard zeer goed in de opdracht van de Senaat als reflexiekamer.⁷

V. De controlerende functie van het parlement

A. Uitoefening van het interpellatierecht

Het belangrijkste instrument van het Parlement (*in casu* de Kamer) om de Regering te controleren, is het interpellatierecht. " Een interpellatie verschilt van een vraag in twee opzichten: de inhoud van een interpellatie betreft doorgaans een *belangrijk actueel politiek probleem, dat de politieke verantwoordelijkheid van de federale Regering in het gedrang kan brengen* en een interpellatie wordt gevolgd door een stemming over een motie".⁸ Deze motie drukt impliciet of expliciet het vertrouwen of wantrouwen in de Regering uit.

In de loop der jaren is het beroep op het interpellatierecht geleidelijk toenomen en groeide het in de meeste gevallen uit tot het stellen van een ietwat uitgebreide mondelinge vraag aan de bevoegde Minister. Tijdens de jongste zittingsperiodes maken wij een ware inflatie van interpellaties mee; veruit de meeste van hen handelen niet over "belangrijke actuele politieke problemen" en brengen evenmin "de politieke verantwoordelijkheid van de Regering in het gedrang." In de zitting 1995-1996 werden in de Kamer niet minder dan 577 interpellaties ontwikkeld; in 1996-1997 waren het er 764.

⁶ De laatste in de reeks, de zgn. "Kaderwetten" van 26 juli 1996 vormen wellicht een meer aanvaardbare toepassing, vermits zij in ruime mate evolueerden naar de formule van de echte kaderwetten waarbij het Parlement de grote objectieven van de wetgeving blijft vastleggen en de concrete uitwerking ervan aan de Regering overlaat.

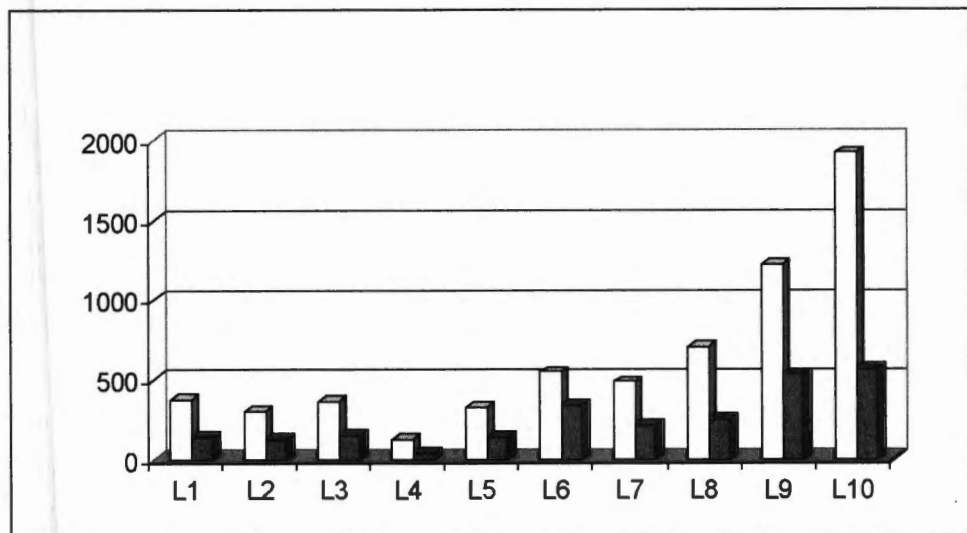
⁷ Verslag namens de Commissie voor de Institutionele Aangelegenheden uitgebracht door de heer Caluwé, Gedr. Stuk Senaat 1 - 955/3, 1998-99

⁸ A. ALEN, *Handboek van het Belgisch Staatsrecht*, Kluwer Rechtswetenschappen, België 1995, nummer 188, p. 172

Sedert de Staatshervorming van 1993 bestaat het interpellatierecht niet meer in de Senaat; het artikel 68 van het Senaatsreglement voorziet thans de mogelijkheid om "vragen om uitleg" aan de Regering te stellen.

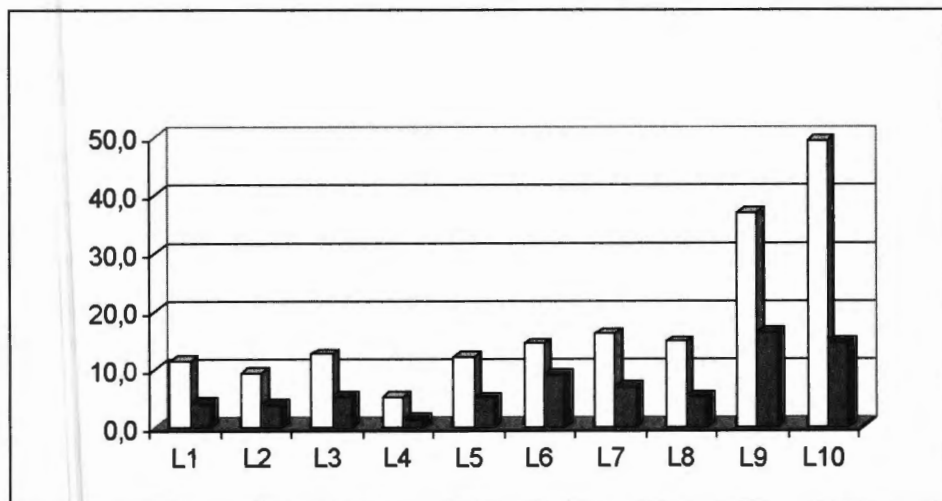
FIGUUR IX

Kamer van volksvertegenwoordigers = □ en Senaat = ■
Aantal interpellaties

FIGUUR X

Kamer van volksvertegenwoordigers = □ en Senaat = ■
Gemiddeld aantal interpellaties per maand

Op te merken valt dat in de Kamer de tendens bestaat om steeds meer interpellaties te laten plaatsvinden in -uiteraard openbare -vergadering van de bevoegde commissie (1716 of 89,4 % van de 1918 interpellaties tijdens de voorbije legislatuur).

De Senaat kent precies de tegenoverstelde tendens (164 of 28,7 % van de vragen om uitleg werden in commissie behandeld op een totaal van 571); deze nog toenemende praktijk gaat op het eerste gezicht in tegen een normale evolutie, maar is in hoofdzaak te wijten aan de overlast van een aantal commissies en aan het te gering aantal senatoren. Op dit ogenblik is het slechts in uitzonderlijke omstandigheden dat een vraag om uitleg in openbare commissievergaderingen wordt gesteld.

Herhaaldelijk werd in parlementaire en academische kringen gewaarschuwd tegen een overmatig gebruik van het interpellatierecht⁹. De vrees is dat de politieke betekenis van dit instrument hierdoor ontkracht wordt. Bovenstaande statistieken illustreren op treffende wijze dat de parlementsleden zelf de devaluatie van dit belangrijk controle-instrument hebben in de hand gewerkt. Zoals de andere mondelinge en schriftelijke vragen behouden de interpellaties hun waarde als nuttig informatie- en controlemiddel, maar behoudens enkele uitzonderingen, hebben zij geleidelijk hun politieke impact op de Regering ingeboet.

B. *Mondelinge en schriftelijke vragen*

Het vragenrecht van de parlementsleden vindt zijn oorsprong in het principe dat de Ministers verantwoording verschuldigd zijn tegenover het Parlement. Globaal genomen neemt het aantal mondelinge vragen voortdurend toe, ook na de vermindering van het aantal federale parlementsleden in 1995. (uitzondering: in de Senaat viel het aantal schriftelijke vragen op de helft terug tijdens de legislatuur 1995-99)

De enorme stijging van het aantal mondelinge vragen in de Kamer tijdens de legislatuur 1995-99 lijkt veroorzaakt te zijn door de nieuwe regeling waarbij mondelinge vragen zeer vaak in de bevoegde commissies kunnen worden gesteld (en door het toenemend aantal wetenschappelijke medewerkers van de fracties?)

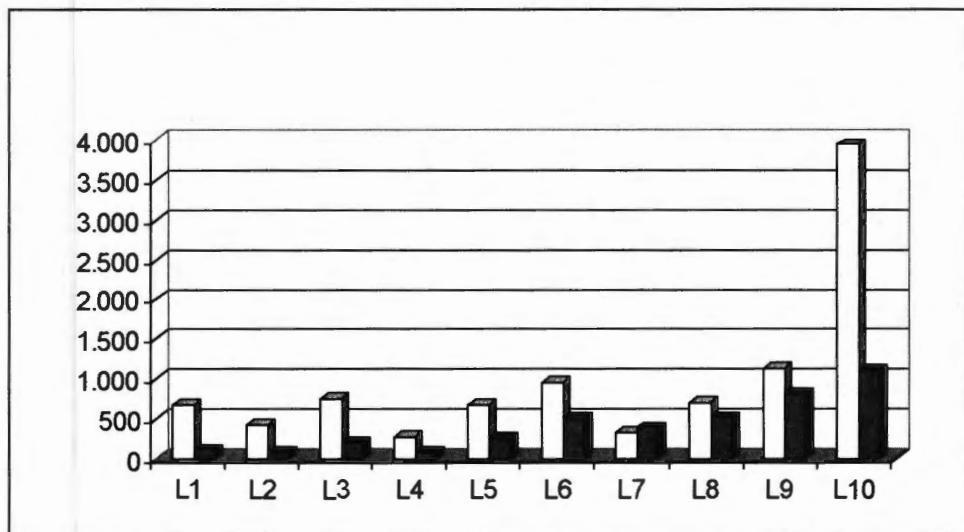
De daling van het aantal schriftelijke vragen in de Senaat is wellicht te wijten aan de vermindering van het aantal senatoren en aan het feit dat 21 Gemeenschapssenatoren hun werk over twee assemblees moeten verdelen.

In verband met de schriftelijke vragen moet worden vastgesteld dat een aantal ministers verzuimen te antwoorden of tijdig te antwoorden. Zo hadden twee Ministers op 26 januari 2000 ongeveer 40% van de vragen van Kamerleden niet tijdig beantwoord; de percentages van de verschillende ministers varieerden die dag van 0 tot 41,9%. De lijst van de niet beantwoorde vragen wordt geregeld gepubliceerd en de beide Parlementsvoorzitters manen de achterblijvers herhaaldelijk in het publiek aan tot grotere stiptheid. In de Senaat bleven op het einde van de vorige legislatuur 495 of 12,7% van de schriftelijke vragen onbeantwoord.

⁹ Toespraak van Kamervoorzitter Dequae, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Handelingen, 14 oktober 1975, p. 460; J. VELU, *Droit public*, Brussel, Bruylant, 1986, pp. 721-727; A. MAST, J. DUJARDIN, *Overzicht van het Belgisch Grondwettelijk Recht*. Gent, Story-Scientia, 1985, pp. 141-142

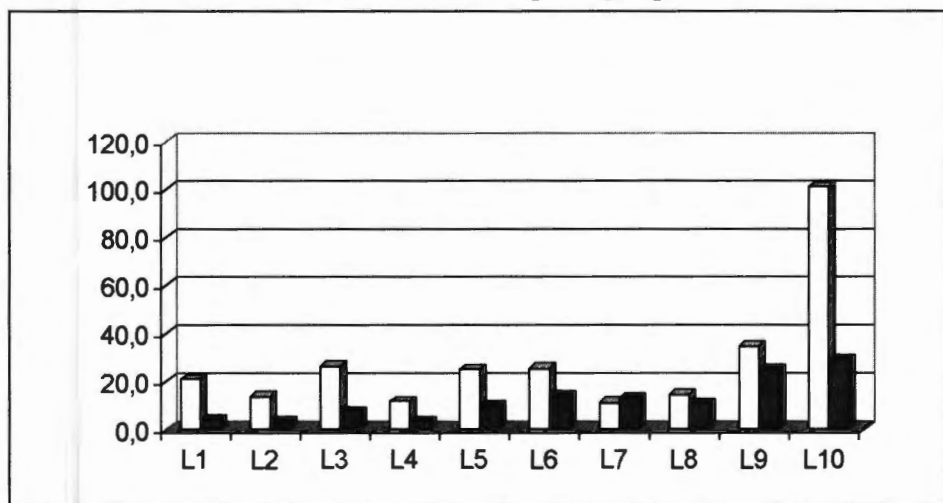
FIGUUR XI

Kamer van volksvertegenwoordigers = □ en Senaat = ■
 Aantal mondelinge vragen

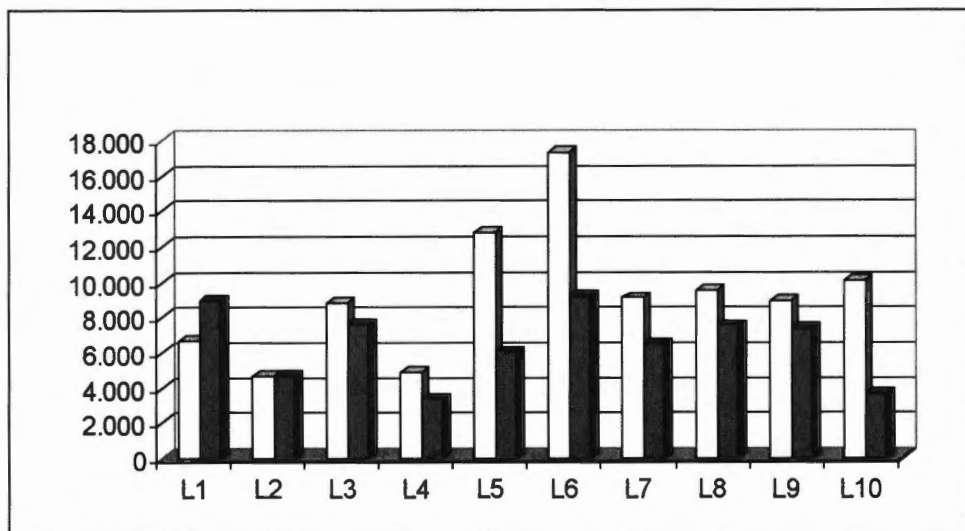
FIGUUR XII

Kamer van volksvertegenwoordigers = □ en Senaat = ■
 Gemiddeld aantal mondelinge vragen per maand

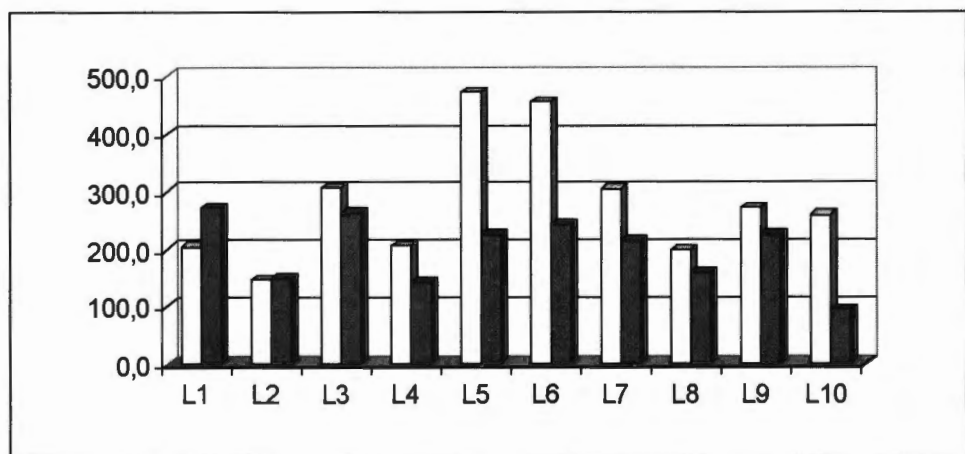
FIGUUR XIII

Kamer van volksvertegenwoordigers = □ en Senaat = ■
Aantal schriftelijke vragen

FIGUUR XIV

Kamer van volksvertegenwoordigers = □ en Senaat = ■
Gemiddeld aantal schriftelijke vragen per maand

Al deze cijfers behoeven nuancering en nadere uitleg, maar wijzen toch op een relatief in gebreke blijven van de Uitvoerende Macht op dit stuk.

C. Commissie belast met de parlementaire begeleiding van de Vaste Comités van toezicht op de politie- en inlichtingendiensten.

Deze commissie, die gewoonlijk samen vergaderde met de overeenstemmende Kamer-commissie, ondervond grote moeilijkheden sedert zij door de wet van 18 juli 1991 werd opgericht. Door het gebrekkig functioneren en de opeenvolgende personeelsproblemen van de Vaste Comités P en I werd de commissie verplicht zich voortdurend bezig te houden met de evaluatie van hun werking en het onderzoeken van voorstellen tot hervorming. De langverwachte hervorming werd ingevoerd door de wet van 1 april 1999, die eveneens de samenstelling en de bevoegdheid van de parlementaire begeleidingscommissies in gunstige zin wijzigt.

Met deze commissies beschikt het Parlement over een geschikt instrument van rechtstreekse controle op de werking van enkele gevoelige onderdelen van de uitvoerende macht.

VI. Parlementaire onderzoekscommissies

Het parlementaire recht van onderzoek is door artikel 56 van de Grondwet vastgelegd en vormt een van de voornaamste - en vaak spectaculairste - instrumenten van controle op de Uitvoerende Macht. Sedert de wet van 1880 hebben 24 parlementaire onderzoekscommissies gefunctioneerd. Merkwaardig is dat er in de periode 1880-1980 slechts 6 commissies aan het werk geweest zijn, terwijl er sedert 1980 niet minder dan 18 werden opgericht, waarvan 12 in de Kamer¹⁰ en 6 in de Senaat.

Globaal gezien is het resultaat van deze onderzoekscommissies tijdens de jongste 20 jaar, niettegenstaande hun soms gebrekkige werking en procedures, positief te noemen.¹¹ Mits een onontbeerlijke verfijning van het instrument kan het Parlement er ook in de toekomst een (zuinig) gebruik van maken. Inzonderheid het beleidsvoorbereidend en beleidscorrigerend aspect moet hierbij worden in de verf gezet.

De verantwoordelijkheid voor het correct uitoefenen van het parlementair onderzoek ligt in hoofdzaak bij het Parlement en de parlamentsleden zelf. Bijzonder nu de meer spectaculaire onderzoekscommissies rechtstreeks door de media worden verslagen, maken sommige commissieleden een ergerlijk misbruik van de geboden tribune om de meest elementaire deontologische regels te overtreden, waarbij bijvoorbeeld de opgeroepen getuigen openlijk worden behandeld als beklaagden en/of schuldigen.

¹⁰ De in 1996 opgerichte commissie van onderzoek naar de moord op André Cools is nooit aan het werk gegaan.

¹¹ Zie bv. Van der Hulst M., Het federale Parlement, UGA 1994, p. 217-218 voor een beperkte opsomming van positieve resultaten. Hieraan zijn toe te voegen de gevolgen die gegeven werden aan de besluiten van de Commissies Rwanda, georganiseerde criminaliteit, Dutroux, eventueel zelfs de dioxinecrisis,...

Er is strenge kritiek uitgebracht op sommige parlementaire onderzoekscommissies, niet het minst door de procureurs-generaal van Cassatie Liekendael en Velu¹² in verband o.m. met de vermenging van het gerechtelijk en het parlementair onderzoek. Ook in academische, parlementaire en mediamilieu's werden geïntegreerde bezwaren geuit. In de conclusies van het uitmuntend verzamelwerk *Parlementaire onderzoekscommissies, Mogelijkheden, grenzen en risico's*¹³ sommen de professoren Fijnaut, Huyse en Verstraeten terecht een viertal minimale vereisten op voor het behoorlijk functioneren van de parlementaire onderzoekscommissies. "Deze kunnen eigenlijk in één woord worden samengevat: zorgvuldigheid, zowel waar het gaat over de erkenning van de procedurele normen als om de uitvoering van het feitelijk onderzoek."

VII. De parlementaire overlegcommissie

Deze overlegcommissie tussen Kamer en Senaat is een *novum*; zij werd opgericht krachtens artikel 82 van de Grondwet en heeft als taak bevoegdheidsconflicten tussen beide Kamers te regelen en evocatietermijnen te bepalen. Zij functioneerde voor het eerst tijdens de afgelopen legislatuur en vergaderde 45 maal. Zij besliste meestal bij consensus en bleek een nuttig instrument te zijn voor een harmonisch samenwerken van beide Kamers. Zo gaf zij een voorlopige en pragmatische oplossing aan het probleem van de zgn. "gemengde" wetsontwerpen, die gedeeltelijk zuiver bicameraal en gedeeltelijk optioneel bicameraal zijn.¹⁴

De bevoegdheid van de Overlegcommissie is echter grondwettelijk en wettelijk beperkt en zou dienen te worden uitgebreid tot andere domeinen waar overleg binnen de wetgevende macht aangewezen is.

VIII. Het parlement als maatschappelijk forum

Naast zijn traditionele en formele taken, krijgt het Parlement steeds meer een rol te vervullen als vertegenwoordiger van de kiezers, als klankbord van de zorgen en problemen die leven bij de bevolking, als forum voor de grote debatten die de maatschappij beroeren en die het beleid van de toekomst moeten inspireren. Deze rol komt dagelijks tot uiting in de debatten, de vragen en de interpellaties in plenaire vergadering en in de commissies. Hij manifesteert zich meer specifiek in een aantal themadebatten en colloquia die, inzonderheid in de Senaat, werden gewijd aan problemen zoals de euthanasie, de maatschappelijke uitsluiting, de hervorming van het strafrecht, de relatie tussen justitie, pers en politiek, enz.

Deze taak van het Parlement, en dan vooral maar niet uitsluitend van de Senaat als reflexiekamer, is van essentieel belang om een toekomstgericht beleid op langere termijn voor te bereiden. Zij moet systematisch en vaker dan tot op heden worden georganiseerd; zij moet beleidsvoorbereidend zijn en niet blijven

12 Velu J., Overwegingen omtrent de betrekkingen tussen de parlementaire onderzoekscommissies en de rechterlijke macht, Rechtskundig weekblad, 1993-94, pp. 209-220.

13 Fijnaut C., Huyse L. & Verstraeten R. (red.), *Parlementaire onderzoekscommissies, Mogelijkheden, grenzen en risico's*, Van Halewyck 1998, pp. 173 en vlg.

14 Gedr. St. Kamer nr 82/14-1995 en Gedr. St. Senaat nr 1-82/14.

stilstaan bij louter academische beschouwingen. Zij vergt een grondige mentale aanpassing van de parlementsleden (en van de Regering!), die telkens weer worden opgeslorpt door de dagelijkse actualiteit.

De taak van forum en klankbord is van essentieel belang om de plaats van het Parlement tegenover de publieke opinie en tegenover de media te affirmeren. Het is immers in de eerste plaats in het Paleis der Natie en door de wettelijk verkozen vertegenwoordigers van het volk dat de grote en kleine maatschappelijke problemen van het land aan bod moeten komen. Dààr moeten de grote vragen van het ogenblik worden gesteld en de oplossingen geformuleerd. Daar moeten de politieke verantwoordelijken hun voorstellen en beslissingen verantwoorden. Daar ook moet de primauteit van de volksvertegenwoordiging in de *trias politica* ook naar buiten duidelijk blijven.

Het Parlement heeft in de jongste decennia ook meer en meer de gewoonte aangenomen, ter voorbereiding van het wetgevend werk hoorzittingen te organiseren, waar experts, bevoegde ambtenaren en vertegenwoordigers van de betrokken middens, meestal in openbare of besloten commissievergaderingen, hun mening of advies komen geven en antwoorden op de vragen van de parlementsleden. Zo organiseerde de Kamer tijdens de voorbije legislatuur niet minder dan 251 hoorzittingen, de Senaat 320. Voor haar evaluatie van de werking van de federale structuren hoorde de Senaatscommissie voor de Institutionele Aangelegenheden 57 deskundigen. Dergelijke hoorzittingen vormen een interessant klankbord en een bron van informatie. Zij dragen vaak bij tot de kwaliteit van het parlementair werk.

IX. Andere taken van het parlement

A. Voorkoming en regeling van belangenconflicten

Wanneer een wetgevende Kamer of Raad oordeelt ernstig te kunnen worden benadeeld door een in een andere assemblee ingediend wetgevend voorstel of ontwerp, kan een overlegprocedure worden ingesteld. Voor de Staatshervorming van 1993 was de Kamer hiervoor bevoegd; deze heeft achtmaal een gemotiveerd advies uitgebracht. Sedert 1993 werd deze bevoegdheid overgedragen aan de Senaat; deze brengt een gemotiveerd advies uit bij het Overlegcomité.

Tijdens de legislatuur 1995-99 heeft de Senaat vier gemotiveerde adviezen uitgebracht.¹⁵ De ervaring leert dat het erg moeilijk is voor een parlementaire assemblee, waarin daarenboven uiteraard leden zetelen die tot een bepaalde taalgroep behoren of die afgevaardigd werden door een bepaald Gewest- of Gemeenschapsparlement, om, *idealiter* bij consensus, een bemiddelend advies uit te brengen. Een dergelijke poging tot arbitrage zou in een toekomstige hervorming beter aan een beperkte groep van vertrouwenspersonen worden toevertrouwd.

¹⁵ De Senaat tijdens de zittingsperiode 1995-99, Persconferentie van de voorzitter van de Senaat, Senaat, Zitting 1998-1999, Stuk 1-1434/1, p. 7.

B. *Federaal Adviescomité voor Europese Aangelegenheden*

Als gevolg van de Europese verdragen van Maastricht en Amsterdam wordt de rol van de nationale parlementen belangrijker in het samenspel tussen de verscheidene Europese instellingen. Als uitvloeisel van de Staatshervorming werd een federaal Adviescomité voor Europese aangelegenheden opgericht, bestaande uit 10 kamerleden, 10 senatoren en 10 Belgische europarlementsleden. Deze originele samenstelling staat model voor een aantal andere nationale parlementen en resulteerde in een efficiëntere controle op het Europees beleid van de Belgische Regering. De werking van dit Adviescomité kan ongetwijfeld nog worden verbeterd en geïntensifieerd; zij vormt één van de belangrijkste pijlers van het federaal parlementair werk in de toekomst en verhelpt in beperkte mate het democratisch deficit van de Europese Unie.

C. *Controle op de verkiezingsuitgaven en de boekhouding van de politieke partijen.*

Een gemengde Commissie Kamer-Senaat moet toezien op deze controle. Feit is echter dat de fracties die in de commissie vertegenwoordigd zijn, vaak tegelijkertijd rechter en partij zijn, hetgeen soms tot betwistbare beslissingen heeft geleid. Beter ware het, dit toezicht aan het Rekenhof toe te vertrouwen.

De commissie is eveneens bevoegd om na te gaan of publieke mededelingen die door de federale en gewest- of gemeenschapsregeringen met openbare gelden geschieden, niet aangewend worden om het persoonlijk imago van de betrokken Minister te bevorderen. De uitoefening van deze taak gaf aanleiding tot een scherp bevoegdheidsconflict met de vorige Vlaamse Regering, dat onlangs in een eerste fase werd beslecht door het Arbitragehof.¹⁶ Inmiddels is ook duidelijk gebleken dat bij de beslissingen over een aantal dossiers louter partijpolitieke overwegingen de overhand hebben gehaald, hetgeen de geloofwaardigheid van de commissie onherstelbaar heeft aangetast. Het lijkt aangewezen, ook deze bevoegdheid aan een onafhankelijke, niet-parlementaire instantie toe te vertrouwen.

D. *Vertegenwoordiging in internationale parlementaire vergaderingen*

Het Parlement is vertegenwoordigd in een aantal belangrijke internationale parlementaire assemblees, inz. de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa, de Assemblee van de West-Europese Unie, de Parlementaire Assemblee van de OVSE en de Raadgevende interparlementaire Beneluxraad. Deze vertegenwoordiging, evenals de aanwezigheid in de parlementaire assemblee van de NAVO, is belangrijk als compensatie voor het democratisch deficit van de meeste internationale organisaties; zij is echter in vele gevallen zeer tijdrovend en organisatorisch moeilijk te verwezenlijken; zij doet daarenboven een blijvend probleem rijzen van *feedback* naar de eigen assemblee toe.

In dit verband blijft een belangrijk bevoegdheidsprobleem onopgelost. Een aantal materies die in de Raad van Europa en in de Benelux worden behandeld, be-

¹⁶ Arbitragehof, Arrest nr. 20/2000 van 23 februari 2000, rolnummers 1457 en 1461.

horen in België zonder twijfel tot de bevoegdheid van de Gemeenschappen en de Gewesten. De parlementaire assemblees van deze beide instellingen erkennen echter uitsluitend *nationale* (of *federale*) vertegenwoordigers, met als gevolg dat de Belgische delegatie, met uitzondering van de eventueel afgevaardigde Gemeenschapssenatoren, niet bevoegd is om de bovengenoemde problemen te behandelen. Tijdens de afgelopen legislatuur werd, zonder succes overigens, in overleg met de betrokken internationale instellingen en tussen de zeven Belgische parlementen, naar een oplossing gezocht. Voor de raadgevende Beneluxraad werd een pragmatische voorlopige oplossing uitgedokterd. Voor de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa daarentegen blijft de moeilijkheid onverkort bestaan ingevolge de weigering van deze assemblee om Gemeenschaps- of Gewestparlementsleden toe te laten.¹⁷

X. Intellectuele en materiële uitrusting van het parlement

In de loop van het laatste derde van de eeuw kende het Parlement een nooit geziene uitbreiding van zijn materiële uitrusting, maar bijzonder van zijn intellectuele omkadering. De staf van de verschillende parlementsdiensden werd uitgebreid, nieuwe diensten w.o. informaticadiensden werden opgericht, de parlementsbibliotheek werd gemoderniseerd en geïnformatiseerd. De hele omgeving en begeleiding van het parlementair werk zijn in een tijdspanne van minder dan 30 jaar onherkenbaar gewijzigd en verbeterd.

Sedert enkele jaren beschikt elk parlements lid over een eigen ingericht kantoor in het Huis der Parlementairen, heeft hij/zij recht op een bezoldigd voltijds administratief medewerker, op een financiële tussenkomst voor een persoonlijke computer en een fax-toestel, alsmede op allerhande bureelbenodigdheden.

Via hun parlementaire functies beschikken de parlementsleden daarenboven over de hulp van een aanzienlijke groep gespecialiseerde universitaire medewerkers. In de Kamer werken op die wijze ongeveer 150 universitaire medewerkers, evenredig over de fracties verdeeld, in de Senaat ongeveer 50. Dit betekent dat, naast de diensten van het Parlement, een 200-tal universitaire kamerleden en senatoren bijstaan in hun parlementair werk.

Enkele slotbeschouwingen

Het federaal Parlement volbracht zijn taak in het laatste derde van de XXe eeuw naar behoren. Het maakte een geleidelijke aanpassing mee aan de subtiele verschuivingen in de *trias politica*.

Veel beter dan dertig jaar geleden is het Parlement intellectueel en materieel uitgerust om het hoofd te bieden aan zijn veeleisende opdrachten. De voorwaarden zijn nu aanwezig om met de nodige assertiviteit te kunnen functioneren in de *checks and balances* die essentieel zijn voor de parlementaire democratie.

Er werd orde op zaken gesteld in de procedures voor de behandeling van de jaarlijkse Rijksbegrotingen. De wetgevende functie kende een ambivalente evo-

¹⁷ Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa, doc. 8331, 15 februari 1999 en resolutie 1189 (1999).

lutie, maar won in de loop der jaren aan kwaliteit en invloed. De verschillende controlefuncties ondergingen eveneens een merkwaardige ontwikkeling, met minpunten (inflatie van de interpellaties) en sensationele nieuwigheden (onderzoekscommissies).

Een aantal begrenzingsen van het Parlement werden duidelijk: de eigenlijke *power of the purse* is gering, het stelsel van de "bijzondere machten" betekent een feitelijke uitholling van de bevoegdheden van het Parlement, het instrument van de parlementaire onderzoekscommissies moet verfijnd worden, de mogelijkheid om in belangenconflicten te bemiddelen is erg aleatoir, de parlementaire controle op partijfinanciering en verkiezingsuitgaven is aan grondige herziening toe...

Het Parlement blijft kampen met een aantal handicaps die zijn goede werking in de weg staan. Het dubbelmandaat van de Gemeenschapssenatoren - die nochtans een essentiële rol vervullen in ons federaal bestel - weegt (te) zwaar.

Niettegenstaande uitstekende hervormingen van het Reglement blijven de kwalen van het te gering aantal parlementaire werkuren en -dagen, de versnippering van de activiteiten van vele leden en een zeker absentisme voortduren.

Rigide en te gedetailleerde regeerakkoorden en buiten het Parlement afgesloten meerderheidsafspraken werken remmend op de normale werking van het Parlement.

Toch staan vandaag uiterst interessante nieuwe mogelijkheden voor het Parlement open. De merkbare evolutie van het Parlement naar een functie als *maatschappelijk forum*, als ontmoetingsplaats en klankbord heeft reeds goede resultaten opgeleverd en moet in de komende jaren nog verder worden uitgebreid, met dien verstande dat de doelgerichtheid steeds politiek en wetgevend blijft.

Een ander belangrijk werkterrein is ongetwijfeld de *wetsevaluatie*, waarin de drie Machten elk hun rol te vervullen hebben, met de Senaat als voornaamste verantwoordelijke.

Tenslotte moet het Parlement zich in de eerste jaren van de nieuwe eeuw blijvend toeleggen op zijn *core business*, nml. zijn drie kerntaken in de *trias politica*: budgettair, wetgevend, controlerend. De uitoefening van elk dezer taken is nog voor verdere verbetering en verfijning vatbaar. Een efficiënt Parlement moet ook in de XXIe eeuw een der pijlers van ons democratisch stelsel blijven.

Summary: An Analysis of the Functions of the Belgian Federal Parliament

The Belgian constitutional system is based upon the classic principle of the trias politica, which means that there is a separation of powers, but also a balanced cooperation between them. This article focuses on the Belgian federal Parliament, which has been, together with the reform of the state from a unitary to a federal state, radically reformed.

The Belgian Parliament nowadays is much better equipped to fulfil the function of checks and balances than thirty years ago. The number of staff and the

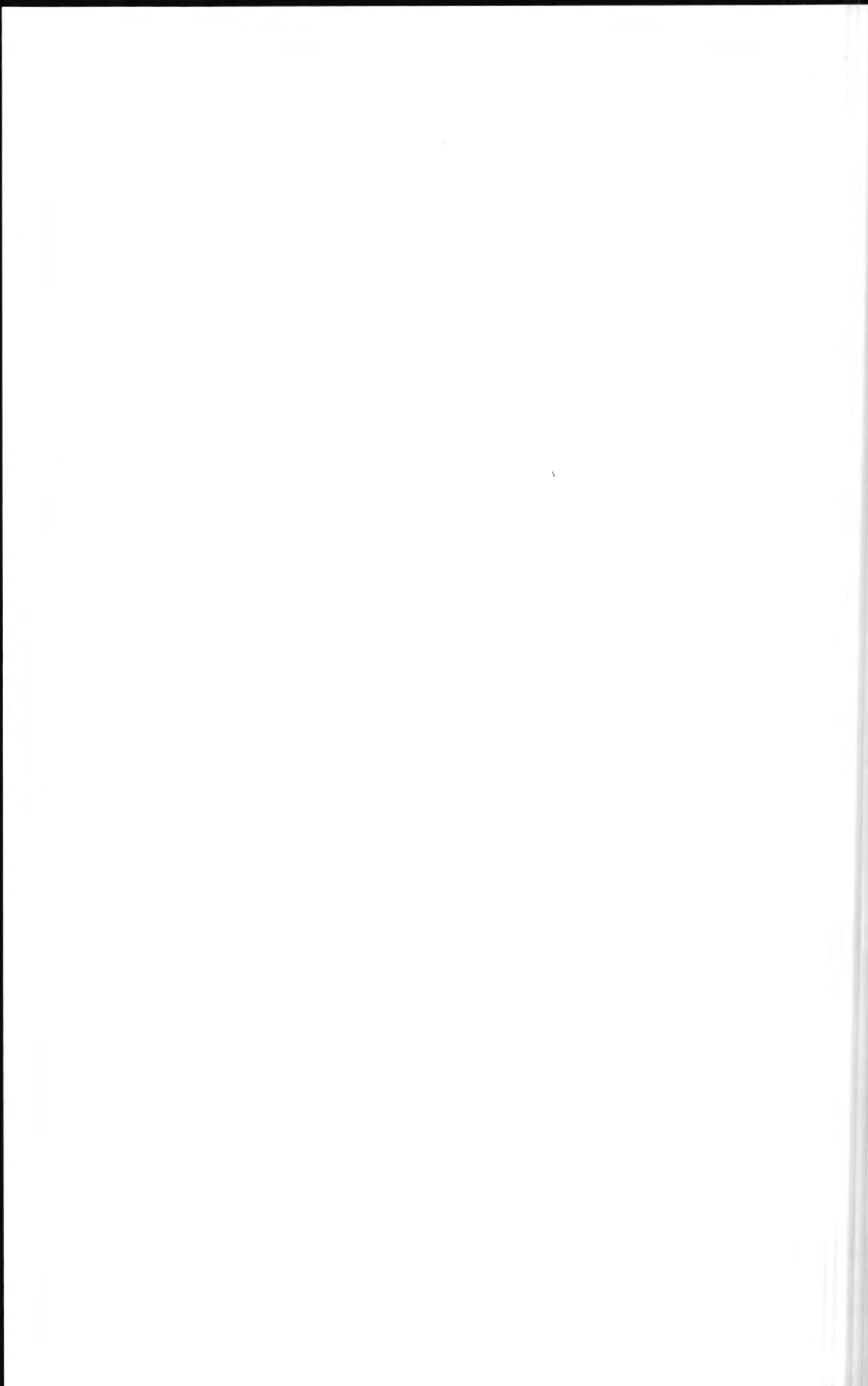
material equipment has increased considerably. At the same time, the emphasis in parliamentary activity has shifted from the plenary session to the committees.

The control upon the budget was long time a nearly empty box. Since the reform of 1989, it has become a much stronger instrument to hold the government to account. The annual debate on the budget is rather a general political evaluation of the government policy and is always ended by a vote of confidence.

As for the law-making function, the share of the government in adopted laws is much bigger than that of Parliament. Parliament has still the power to amend government bills, but this power is limited because there is often already an agreement between the government and the parliamentary party of the coalition-parties. Nevertheless, several important amendments have been adopted in the last legislature.

The control function has evolved in different directions. Due to an enormous increase in the number of interpellations, they have lost a great part of their importance. They constitute no longer a real threaten to the survival of the government. On the other hand, there are more oral and written questions than before and the use of parliamentary inquiry committees has augmented considerably. Despite their inherent shortages, these committees play, an important role in preparing and correcting policy.

The new challenges for Parliament in the future are serving as forum of the nation and the evaluation of laws. The core business of the trias politica, namely budgetary, law-making and controlling duties, also remain to be fulfilled by Parliament.

Les changements en Belgique de 1980 à 2000. La vue d'un président de parti

Philippe BUSQUIN

Ministre d'Etat

Plusieurs problèmes politiques se sont superposés en Belgique au-delà des évolutions sociétales et politiques des autres pays: en tout premier lieu, la transformation réalisée et constitutionnellement adoptée de l'Etat en une structure fédérale complexe de 3 régions et 3 communautés; ensuite, l'adaptation aux contraintes internationales et européennes de notre modèle socio-économique et, en particulier de nos finances publiques largement endettées par la mauvaise perception de la problématique budgétaire après la crise pétrolière et les modifications structurelles à adopter; l'émergence des questions éthiques, enjeux politiques dans un pays largement dominé politiquement par la mouvance sociale chrétienne, attachée à des valeurs religieuses; enfin, l'évolution de l'organisation des partis politiques, de leur financement, des nouvelles règles démocratiques de fonctionnement.

J'examinerai successivement ces points à l'expérience de mon action politique au parti socialiste en n'oubliant pas les changements plus fondamentaux: chute du mur de Berlin, émergence de l'espace européen de la monnaie unique, évolution liée aux nouvelles technologies de l'information et de la communication, individualisation des droits...

I. L'évolution de l'Etat

De la structure classique (Etat, Province, Commune) pyramidale, nous avons concrètement évolué, dès 1980 et par étapes successives vers l'émergence d'autres pouvoirs politiques équivalents.

Ayant participé aux premiers exécutifs autonomes et aux négociations successives de 80, 88, 92-93, je veux simplement témoigner succinctement de quelques équilibres politiques qui ont inspiré certaines de nos positions: l'émergence du fait régional, les accords linguistiques et les équilibres difficiles de la périphérie bruxelloise et des Fourons, le financement des communautés.

Pour nous, le principe des trois régions, dotées d'autonomie, était à la base du projet fédéral réalisé grâce à des compromis successifs:

- en 80, la région wallonne, mais aussi le concept communautaire dominant voulu par les Flamands et les autres partis francophones (PSC, PRL).
- en 88, la création de la région bruxelloise, objectif politique majeur à nos yeux, et, les lois de financement qui créaient, du côté francophone, la difficulté complémentaire du financement de la Communauté française (absence de pouvoir d'imposition et difficulté d'harmoniser les financements régionaux de Bruxelles et de la Wallonie et leur transfert vers la Communauté française);

- en 92-93: négociation en 2 phases de la réforme de l'Etat. Après un premier échec en juillet 92, la discussion reprit en septembre, sur base d'un document, élaboré par le P.S, "Vers une nouvelle architecture de l'Etat fédéral". Il confortait le rôle prioritaire des régions créant une asymétrie (flamand, francophone) du modèle, il constituait les assemblées communautaires à partir des élus régionaux et, du côté francophone, il permettait la constitution d'exécutifs mixtes (ministres communautaires et ministres régionaux).

La négociation de 92-93 constituait pour nous une forme achevée de l'Etat fédéral (parlements régionaux, autonomie de décision dans des matières exclusives, comités de coordination institués...).

L'accord à peine conclu, la réforme votée, grâce à de nombreux efforts des négociateurs et particulièrement des présidents de partis impliqués directement, le discours de M. Van den Brande, en janvier 94, réclamant une vision plus confédérale de l'Etat a créé un malaise dans les relations intra-communautaires, qui a suscité un climat de méfiance et renforcé, chez les francophones, la nécessité d'un front de refus de négocier en 1999, au lendemain des élections, des nouvelles dispositions institutionnelles liées à la constitution des gouvernements formés après celles-ci.

Cette disposition a été respectée préalablement: le gouvernement fédéral n'a pas été lié à des questions de révision du système institutionnel et le dialogue de communautés a été confié à une commission spécifique.

Au sein du Parti Socialiste, toute cette période a été marquée par la satisfaction de la réalisation de la revendication (particulièrement, du mouvement wallon) des années 60, sur la régionalisation, de l'émergence de la région bruxelloise qui a évolué vers une meilleure compréhension et adhésion à la nécessité d'une solidarité Wallonie-Bruxelles forgée, au-delà de la communauté de langue, sur des intérêts communs dans l'évolution de l'Etat.

Le financement de la Communauté Française a toujours été le fait conflictuel et délicat lié aux difficultés rencontrées par les problèmes de l'école, de son organisation (3 réseaux plus ou moins équivalents, contrairement à la Flandre où le réseau libre est largement majoritaire) et a été, pour les socialistes, un sujet de tension permanent entre nos objectifs prioritaires en terme d'éducation, d'accueil de l'enfance et la capacité de réforme et de financement adéquat.

Les problèmes linguistiques ont été, durant cette même période, source de conflits et de compromis complexes (communes à statut spécial). Alors que, à nos yeux, des équilibres difficiles semblaient acquis et ne posaient plus de déséquilibres marquants, nous n'avons pas compris et pas accepté la résurgence de problèmes créés par les circulaires Van den Brande, Peeters et Martens lors de la dernière législature.

Dans la fonction de président de parti, ces questions délicates ont été très pressantes, nécessitant des équilibres difficiles à trouver sur le plan interne (conflit entre "régionalistes" et "communautaires", aplani ces dernières années) et sur le plan de l'"équilibre communautaire" entre les présidents des partis de la majorité et le Premier Ministre garant de l'équilibre fédéral.

II. L'évolution socio-économique et l'équilibre budgétaire

L'équilibre budgétaire a été un objectif majeur de la génération politique responsable à partir des années 80. Le cheminement a parfois été chaotique, lié aux changements de majorité, (1982-88, 1988-99) à l'environnement macro-économique (période de croissance et de récession), aux exigences européennes (Traité de Maastricht et Pacte de Stabilité).

Cette exigence essentielle a été la toile de fond du travail politique impliquant de difficiles négociations budgétaires, des tensions politiques et une relation d'insatisfaction de la population, soumise à des efforts financiers répétés qui est, à mes yeux, largement déterminante dans l'attitude de celle-ci vis-à-vis du monde politique belge.

La détérioration des finances publiques et de nos performances économiques était particulièrement grave au début des années 80, nous présentant comme "le malade de l'Europe".

Aujourd'hui, heureusement, excepté dans le domaine de la dette publique, nous sommes, le plus souvent, dans la bonne moyenne européenne (solde net à financer, déficit budgétaire, inflation, balance commerciale...) mais cet effort a polarisé beaucoup d'énergie, de mécontentement, particulièrement sous les gouvernements Dehaene, mais l'exigence européenne a permis de réaliser des objectifs indispensables à la participation à la monnaie unique.

Pour nous socialistes, nous sommes heureux d'avoir contribué à ces objectifs en maintenant les grands mécanismes de sécurité sociale basée sur la solidarité (maintien de l'index santé, malgré une pression qui avait conduit à une première démission en avril 1993 de J.L. Dehaene).

La pression politique la plus forte et la plus difficile a été, d'une part, l'adoption du plan global en décembre 1993 et d'autre part, les mesures des pleins pouvoirs adoptées en septembre 1996 pour répondre aux objectifs de Maastricht en 1998.

Pour le Parti Socialiste, qui a veillé, à chaque fois, à équilibrer les efforts, ces périodes de lourdes responsabilités vis-à-vis de la population ont été difficiles à gérer, étant donné notre ancrage social, nos relations avec le monde syndical et ce que nous représentons, comme défenseurs d'une justice sociale pour tous.

Le thème de bouclier était tout à fait adéquat mais ce concept défensif était parfois caricaturé par nos adversaires (d'une part comme une forme d'immobilisme, et par d'autres, comme un manque d'ambition et d'agressivité).

Aujourd'hui, grâce à cette politique responsable, menée par l'ancienne coalition, une marge de manoeuvre politique positive se dégage, permettant de rencontrer des objectifs d'investissements publics et l'amélioration de l'appareil de l'Etat.

Les socialistes ont gouverné en Belgique, durant cette période alors que dans d'autres pays européens, dans une situation macro-économique et budgétaire difficile, les efforts d'austérité ont été le fait de gouvernements de centre droit jusqu'à il y a peu.

Cela n'a évidemment pas été sans effets électoraux négatifs, mais nous pensons que notre responsabilité était d'agir et d'accompagner la mutation qui, aujourd'hui, se dessine partout en Europe: adopter les défis aux nouveaux horizons: mondialisation de l'économie, émergence des nouvelles technologies de l'information et d'une société de connaissance basée sur la recherche et l'innovation.

Il est évident que l'évolution de ces dernières années, au-delà des conclusions anti-politiques nées de la chute du mur de Berlin (comme "la fin de l'histoire" de Fukuyama), implique une vision politique européenne de plus en plus prononcée.

La création du Parti des socialistes européens (P.S.E.) en 1992, les réunions de plus en plus fréquentes des leaders socialistes et sociaux démocrates à partir de cette époque, les programmes et manifestes communs pour les élections européennes indiquent un déplacement politique des grands enjeux socio-économiques au niveau européen (harmonisation fiscale, Etat social actif, solidarités organisées).

Cette évolution n'est pas sans conséquence sur la vie politique: la difficulté de se sentir acteur direct dans ce domaine a des répercussions dans les problèmes sociaux et leur gestion politique (forme d'impuissance devant le redéploiement économique, exemples Renault et les restructurations sidérurgiques). Le rôle des syndicats, et de leurs liens avec les partis socialistes, a considérablement évolué: la gestion des conflits sociaux est très différente, modifiant les relations sur le terrain entre travailleurs et représentants de ceux-ci (politiques et syndicaux).

Plus largement, le phénomène spécifiquement belge des piliers (mutuelles, syndicats, organisations coopératives, partis politiques) s'est considérablement modifié ces dernières années.

L'action commune socialiste structurée qui existait encore au début des années 80, a été remplacée par une forme de concertation au sommet sur certains problèmes fondamentaux (financement de la sécurité sociale, droits des travailleurs, fonctionnement de l'assurance maladie...) et ne constitue plus une organisation cohérente de la base au sommet.

L'émergence d'une société en réseaux, de nouvelles formes d'expression politique sectorielles, locales, associatives sont au coeur du processus de rénovation des partis socialistes mais ne sont pas toujours faciles à mettre en oeuvre car, culturellement, neuve pour des mouvements organisés sur le modèle de la société industrielle.

J'ai développé ce sujet, d'autant plus important, que "l'affaire Dutroux" à mis en évidence, au-delà des dysfonctionnements, la nécessité d'une nouvelle forme de dialogue citoyen. ¹

1 Ph. BUSQUIN, *Aujourd'hui le futur*. Ottignies, Edition Quorum, 1997, 119 p.

III. L'émergence des questions éthiques

Les changements de société, des structures familiales, des progrès technologiques ont posé de nouveaux problèmes éthiques.

Après la dépénalisation de l'avortement (long débat politique, entamé dans les années 70, soulevé dans d'autres pays européens, qui a connu son aboutissement par le vote de la loi Lallemand-Michielsen et qui a conduit à une crise constitutionnelle) les partis sociaux-chrétiens se sont montrés réticents à des choix parlementaires en ces matières.

La déclaration gouvernementale négociée en 1992, prévoyait, explicitement, des accords de majorité sur les questions éthiques.

Un clivage parfois artificiellement maintenu par les partis sociaux-chrétiens (comme en matière scolaire par les sociaux-chrétiens francophones) a maintenu ces problèmes de société comme enjeux politiques manichéens.

Toutefois, les débats se sont ouverts et ont abouti dans des problèmes, comme le contrat de vie commune (réalisé malgré des freins dans l'exécution de la loi), la discussion sur l'euthanasie, la concertation du comité de bioéthique qui a rendu des avis nuancés sur des problèmes éthiques majeurs, comme l'utilisation des embryons, le clonage, les manipulations génétiques).

L'usage des drogues douces a été discuté, après des résistances parfois incompréhensibles, au Parlement et a donné lieu à des résolutions de compromis qui ne sont certes pas optimales mais qui ne nient plus l'existence de problèmes qui touchent de nombreuses personnes et familles.

L'exigence progressiste des socialistes de laisser, davantage à chaque individu, la liberté de son destin, a avancé, et, à cet égard, les possibilités de débat offertes actuellement, sont plus larges et s'inscrivent dans la perspective que nous souhaitons.

De même, la réforme de la justice qui était pour nous liée à la création d'un Conseil Supérieur de la Justice est aujourd'hui une réalité.

IV. Les nouvelles règles démocratiques, l'évolution des partis

Les années 80 ont connu une modification des méthodes politiques: les campagnes électorales de plus en plus coûteuses inspirées du marketing publicitaire, la désaffectation des réunions populaires et des lieux de rencontre traditionnels des structures sociales et politiques (pour nous les maisons du peuple) l'émergence du rôle des nouveaux médias (TV et organes de sondage); ces changements ont induit des dérives dangereuses.

Dans un premier temps, le mode de financement des partis (déductibilité des "dons d'entreprise") concocté par une majorité PSC-PRL a conduit à des situations ambiguës et à des fautes commises entre autre par les partis socialistes.

Les années 90 ont conduit heureusement à une prise de conscience collective et les évolutions successives des lois de financement des partis et de limitation des dépenses électorales ont assaini la situation.

Dans le même temps, les assises de la démocratie ont établi de nouvelles règles sur le cumul des mandats, l'indépendance des administrations et leur rénovation, les procédures de consultations populaires, l'égalité entre hommes et femmes, en fait, de nouvelles pratiques politiques mieux adaptées à notre époque.

Partout en Europe, les problèmes de participation des citoyens au processus démocratique de décision sont posés. Le thème du nouvel espace politique est riche en débats.

Pour ma part, je considère que chaque action doit être située dans un contexte d'Espace Temps. Des problèmes peuvent et doivent être résolus à différents niveaux (principe de subsidiarité) et dans des délais clairement définis au niveau de l'arbitrage démocratique (conseil communal, région, Etat fédéral, Europe).

Mais, dans le même temps, les citoyens doivent être formés à ces processus, à la complexité inhérente à l'enrichissement de la démocratie.

Il y a donc un énorme effort de pédagogie politique non partisane à accomplir par tous (politiques, médias, écoles, associations de citoyens).

Le travail est immense, comme se sentir acteur et, par-là, responsable dans diverses fonctions de producteur, consommateur, citoyen.

Une des missions des partis démocratiques est de former des citoyens actifs selon leur conviction, dans le respect des autres, et, donc, en rejetant toute idéologie totalitaire ou toute influence nationaliste ou intégriste.

Avec la montée de l'extrême droite aux élections de 1991, j'avais utilisé comme thème de mobilisation: "Dormeur, "réveille-toi" à usage des membres de mon parti, mais aussi de tous les démocrates.

En mai 1993, j'ai initié "la Charte du 8 mai", qui a été signée par tous les partis démocratiques francophones et qui établissait des règles de comportement par rapport à l'extrême droite (aucun contact possible!) et de lutte commune.

Ces règles ont encore été affinées dans une méthodologie commune pour les débats, rencontres préélectorales de 1999 et totalement respectées.

Il m'apparaît que cette démarche a jusqu'à présent porté ses fruits et devrait, comme cela a été le cas, il me semble, ces derniers mois largement étendue en Belgique et en France.

V. Rôles des présidents de parti

Les quelques considérations émises sur les différents thèmes institutionnels, économiques, sociaux, éthiques et organisationnels montrent que le rôle des présidents de parti a considérablement évolué.

A l'interface de l'expression de leurs convictions politiques et de la gestion de la cité, la fonction est devenue davantage multifonctionnelle.

La coordination des expressions politiques dans le système fédéral est devenue de plus en plus nécessaire entre les différents niveaux de pouvoirs équivalents (Région, Communauté et Fédéral) et ce, d'autant plus qu'on participe à ces différents gouvernements.

La dimension européenne implique une participation active à ce niveau de pouvoir dans les instances du P.S.E.

La communication de l'expression politique est multiple et difficile à exprimer du point de vue d'une vision politique unifiée, il s'agit plus de coordonner des expressions et de tenir un fil conducteur cohérent dans un contexte mouvant et complexe.

De plus, le fonctionnement doit tenir compte des évolutions de la société, de l'équilibre pour nous, primordial entre intérêts individuels et collectifs, et, la recherche permanente de l'optimum de justice sociale.

Enfin, un parti est constitué d'êtres humains avec leurs joies, leurs peurs, leurs aspirations, ce qui nécessite des arbitrages constants particulièrement lors de la constitution des listes électorales et des gouvernements.

En une phrase, celle de Jaurès "Il faut aller à l'idéal, sans oublier le réel".

Summary: Changes in Belgian Politics (1980-2000)

Several reforms were brought into force in Belgium in the last twenty years. First of all, Belgium has become a federal state with its typical characteristics of asymmetry and complexity: it consists of three regions and three communities which do not coincide completely. The federalisation process has led to linguistic agreements between the Flemish and the French community taking largely into account the specific situation of Brussels. Also budgetary agreements concerning the financing of the communities and the regions are a product of the federalisation process.

In these decades Belgian government has also significantly taken care of its public finances: The deficit has decreased and Belgium now finds itself in the European average but it has given Belgium governments a hard time. Today Belgium has reached the objectives necessary to participate at the European monetary union.

Fundamental changes in society have put ethical questions on the political agenda. This has led to arrangements in one way or another on subjects like abortion and made discussions on euthanasia and the use of soft drugs at least possible.

Last but not least new rules were adopted concerning democracy and the functioning of political parties. Especially the way political parties will be financed has been taken care of but also measures increasing equality between men and

women and procedures for more direct democracy. The reform of the judiciary has been tackled.

These changes put forward that the role of the party leaders altered considerably. At the interface of political convictions and the management of the state, the position is loaded multifunctionally due to the several levels of policy-making and the various ways of political expression. "One has to strive for the ideal without overlooking the real".

Het aandeel van de Volksunie in de federalisering van België in de jaren 80 en 90. Een getuigenis.

Hugo SCHILTZ

Minister van Staat

Onderhavige bijdrage is geen geschiedkundig vakwerk. Het is een persoonlijk getuigenis van een van de mede-spelers in het lange proces van staatshervorming in België en dit als partijleider van de V.U., als minister zowel in de Vlaamse als de federale regering, als co-voorzitter van de zgn. "Dialoog van Gemeenschap tot Gemeenschap" en als mede-onderhandelaar van het daaropvolgende Sint Michielsakkoord.

Zijnde een bijdrage van een "*acteur*" zal de lezer aldus geen uitvoerige verwijzingen maar "*auteurs*" aantreffen. De acteur is er evenwel in alle bescheidenheid van overtuigd dat zijn getuigenis de toets van de historische kritiek volledig zal kunnen doorstaan.

I. De jaren zeventig, het doorbreken van de taboes

Na het beslechten van de strijd om "Leuven Vlaams" werd het vlug duidelijk dat de federalistische thesis definitief uit de taboesfeer was gehaald. Waar vooraanstaande Vlaamse politici als R. Vandekerckhove en J. De Saeger in de zeventiger jaren de V.U. nog bestreden met de slogan "Federalisme is vluchtmisdrijf" acteerde Gaston Eyskens op 18 februari 1970 in het Parlement boudweg dat het klassieke unitarisme achterhaald was.

Deze evolutie in de geesten bracht tevens mede dat de Volksunie als gedoodverfde oppositionele zweeppartij uit het isolement kon treden waarin vooral de kopstukken van CVP en BSP haar doelbewust hadden trachten te neutraliseren. Dit bleek reeds uit het initiatief van G. Eyskens de V.U. mede te betrekken in de zgn. "werkgroep der 28" die eind 1969 trachtte een akkoord uit te werken voor de aangekondigde grondwetsherziening.

Deze werd doorgevoerd in 1970 onder hevig verzet van de V.U. (de anti-grenselcampagne) omwille van het naar haar mening voortijdig opgeven van het meerderheidsbeginsel in ruil voor een zeer beperkte autonomie.

Dit had evenwel niet tot gevolg dat de V.U. opnieuw werd teruggedrongen in de rol van externe drukkingsgroep. Intense vertrouwelijke contacten van de voorzitter van de V.U. met vooraanstaande figuren vooral bij C.V.P. en P.V.V. leidde in april 1974 tot een poging om een Christen-Democratisch-Liberale regering te vormen mét de V.U. en het R.W.-F.D.F. (conclaf van Steenokkerzeel, 19 april 1974).

Na het mislukken van deze poging bleef de leiding van de V.U. evenwel in de jaren 75 en 76 actief medewerken aan de officieuze én officiële voortzetting van het gesprek van "gemeenschap tot gemeenschap" dat in Steenokkerzeel was aangevat. Belangrijk in dit verband waren de onderhandelingen tussen C.V.P., P.V.V. en V.U. onder de hoede van het V.E.V. later uitgebreid naar de franstaligen.

De "synthese-nota" van september 1975, weerslag van deze besprekingen, leidde ei zo na tot een verruiming van de regering Tindemans met de V.U. en het F.D.F.

Langs officiële zijde begon dan in november 1976 het overleg in de zgn. "werkgroep van de 36" mét medewerking van de V.U. onder het dubbele voorzitterschap van Leon Hurez en Paul De Keersmaecker.

De verslagen van deze werkgroep zouden later belangrijk materiaal blijken voor de uitwerking van het zgn. "Egmontpact".

Intussen knoopte de V.U. partijleiding discrete gesprekken aan met S.P. en P.S., meer bepaald met W. Claes en A. Cools, vermits het steeds duidelijker werd dat de medewerking van de P.S. voor een verdere staats hervorming onmisbaar zou zijn.

Het terrein was aldus voorbereid voor de opname van de V.U. in de tweede regering Tindemans van 1977, regering die op basis van het zgn. "Egmontpact" een verregaande staats hervorming zou doorvoeren.

Het taboe op de federalistische idee was aldus volledig opgeheven en het terugdringen van de V.U. tot de rol van zweeppartij definitief doorbroken.

II. De jaren tachtig - opnieuw van oppositie naar regering

De tweede regering Tindemans mislukte in haar opzet. De mislukking van het Egmontpact leidde evenwel niet tot het ter zijde schuiven van de V.U. Tijdens de lange regeringscrisis volgend op de verkiezingen van einde 1978 werd langdurig gezocht naar een mogelijkheid de vorige coalitie te hernemen, mét de V.U. en een aangepaste versie van het Egmontpact, doch te vergeefs.

De staats hervorming van 1980 werd tenslotte doorgevoerd door een klassieke driepartijenregering met de V.U. in de oppositie.

Na de verkiezingen van 8 november 1981 traden de gemeenschap- en gewest-regeringen (executieven) uit de federale regering en werden deze proportioneel samengesteld op basis van de verkiezingsuitslagen zodat de V.U. aanspraak kon maken op één zetel. Deze werd ingenomen door ondergetekende.

Reeds vóór de verkiezingen waren er, onder leiding van staatssecretaris Rika De Backer besprekingen gehouden tussen de vier grootste Vlaamse partijen ten-einde te komen tot een evenwichtige bevoegdheidsverdeling binnen de te verwachten "Vlaamse Regering van Nationale Unie".

Na de verkiezingen werd Rika De Backer evenwel in de C.V.P. aan de kant gezet en werd Gaston Geens aangeduid als voorzitter van de eerste Vlaamse regering (executieve). Deze verwierp de idee van nationale unie in Vlaanderen, eiste onverbloemd dat de C.V.P./ P.V.V.-meerderheid van de federale regering ook als dusdanig in de Vlaamse regering tot uiting zou komen wat leidde tot een onevenwichtige, bizarre bevoegdheidsverdeling o.m. wat financiën en begroting betreft.

Ondanks deze ruitelijke houding van de voorzitter speelde de V.U. in deze eerste Vlaamse regering een positieve en duidelijk merkbare rol. Deze bestond er in via het regeringsoptreden de Vlaamse identiteitsbevestiging te versterken, wat o.m. duidelijk tot uiting kwam in officiële beleidsverklaringen van de executieve. Verder nam de V.U.-minister vaak het voortouw bij de verdediging van de belangen van de Vlaamse gemeenschap t.o. de federale regering en bij de discussie over de bevoegdheidsverdeling t.a.v. de centrale staat waarbij telkens een maximaal standpunt werd ingenomen. Vooral het betreden van het internationaal terrein door het (eigenmachtig) organiseren van officiële bezoeken aan Tsjecho-Slowakije, Catalonië en verschillende staten in de U.S.A. wekten opzien en droegen bij tot de rijping van de autonomie-gedachte in politieke- en ondernemingskringen.

Het bezoek, op uitnodiging van de V.U.-minister van zijn Tsjechische collega, Tlapak, met neerlegging van een krans aan het IJzermonument verwekte deining in de *Quatre-Bras*. De Berlijnse muur was nog lang niet gevallen!

Ook het debat over economisch federalisme werd door de V.U. in de Vlaamse regering aangedreven en leidde in januari 1984 tot een scherpe stellingname tegen de centrale regering inzake de koppeling van de lasten van het verleden aan het dossier Cockerill-Sambre. Onder druk van hun partijleidingen zwakten de C.V.P./P.V.V.-regeringsleden nadien deze stellingname af.

De V.U.-minister patroneerde een internationaal colloquium over "De werking van de monetaire en economisch unie in federale staten", enz.

De speerpunt-houding van de V.U. werd vergemakkelijkt door het feit dat, afgezien van de nogal partijdige houding van de voorzitter, de overige leden van de Vlaamse regering zoal niet federalisten dan toch overtuigde flaminganten waren, bereid tot verregaande positieve verstandhouding over de partijen heen.

Na de verkiezingen van oktober 1985 werd de proportioneel samengestelde Vlaamse regering vervangen door een meerderheidsregering C.V.P./P.V.V. conform de coalitie op federaal niveau.

De legislatuur was evenwel van korte duur. Op 19 oktober 1987 viel de regering.

Intussen was meer en meer gebleken dat de staatshervorming van 1980 alom als onvoldoende en gebrekkig werd ervaren. De vroegere communicatie tussen de C.V.P.-leiding en de V.U.-top was stilgevallen na de hervorming van 80. Vanuit de V.U. werd dan ook midden 87 opnieuw contact gezocht. Eerste Minister Martens weigerde hierop in te gaan om deontologische redenen, Minister Jean Luc Dehaene ging wel in op het initiatief.

Ook met de P.S.-leiding onder G. Spitaels werden in die periode discrete gesprekken gevoerd.

Vooraan stond de bekommernis een nieuwe grondwetsherziening mogelijk te maken waarvoor bijzondere meerderheden vereist zijn.

Deze lagen, zonder de P.S., niet voor de hand, wat trouwens door de verkiezingsuitslag van 13 december 1997 bevestigd werd.

Op 3 februari 1988 nam informateur Dehaene contact op met zijn V.U.-gesprekspartner, verwijzend naar het gesprek van juli.

In een daaropvolgende ontmoeting met de partijtop van de V.U. op 6 februari slaagde Dehaene erin het Egmontrauma van de V.U. deels weg te nemen en het vertrouwen te herstellen. Een discrete rechtstreekse communicatielijns tussen Paul De Keersmaecker (C.V.P.) en H. Schiltz zorgde voor een verdere versterking. Volledig zou het echter slechts lukken nadat duidelijk werd dat Wilfried Martens uiteindelijk de regering zou leiden. Een discrete doch dringende demarche van de V.U. bij de betrokkene had trouwens plaats gehad.

Tijdens de onderhandelingen, de fameuze "honderd dagen" van Dehaene hebben de V.U. afgevaardigden zwaar doorgewogen op het dossier staats hervorming. Samen met de equipe van J.L. Dehaene vormden zij langs Vlaamse kant de drijvende kracht in de discussie over de overdracht van bevoegdheden aan de deelstaten, inzonderheid het onderwijs, over het verdragsrecht en over de financiering van de deelstaten.

Het regeerakkoord werd dan ook door professionele waarnemers bestempeld als een overwinning voor de federalisten, een overwinning waardoor mede door de aanwezigheid van de V.U. de krijtlijnen van het belgisch establishment werden overschreden.¹⁾

De regering Martens VIII voerde correct de eerste en de tweede fase van de geplande staats hervorming door begin 1989. Met de voorziene derde fase liep het echter mis. Deze voorzag vooral het toekennen van het internationaal verdragsrecht, de rechtstreekse verkiezingen voor de Gemeenschaps- en Gewestrazen, en de hervorming van het twee-kamerstelsel. Een gemengde parlementaire werkgroep Kamer en Senaat werd in december 1989 opgericht.

III. De jaren negentig - Terug in de oppositie maar niet zonder invloed

De gemengde parlementaire commissie slaagde er niet in een consensus te bereiken zelfs niet onder de meerderheidspartijen. Vanuit de regering oefende de V.U. druk uit op de meerderheid wat leidde tot enkele regeringsinitiatieven, zoals de "Werkgroep Alen", de "nota Dehaene" november 1991, het voorstel Martens, april 1991. Geen enkele van deze initiatieven leverde evenwel concrete resultaten op.

De V.U., en inzonderheid haar Vice-premier, minister van begroting, weigerde dienvolgens de begroting 1992 op te stellen en te ondertekenen indien niet minstens enkele belangrijke onderdelen van de derde fase zouden worden goedgekeurd door de regering en aan het parlement voorgelegd. Na vaak uitputtende confrontaties in de schoot van de regering werd op 13 september 1991 uiteindelijk een akkoord bereikt én over de begroting én over een pakket staatsher-

¹ H. De Ridder, *Stre, geef mij honderd dagen*. Leuven, Davidsfonds, 1989, p. 250; E. Witte, *Ons Erfdeel*, 1990, nr.2, p. 189.

vorming omvattend het principe van de rechtstreekse verkiezing van de Raden, het verdragsrecht en over de overheveling van het kijk- en luistergeld.

Dit akkoord werd echter achterhaald door een scherpe crisis in de regering over het al dan niet verlenen van vergunningen voor wapenleveringen aan het Midden-Oosten, kort na de Golfoorlog en dit onder Waalse druk. Op 29 september 1991 stapte de V.U. uit de regering, die op 4 oktober daaropvolgend haar ontslag aanbood.

Na de verkiezingen van 24 november 1991 nam de V.U. onmiddellijk deel aan de politieke manoeuvres. Het contact met J.L. Dehaene was door de crisis niet aangestapt en op 28 januari 1992 sloot de V.U. met de C.V.P. en de S.P. een Vlaams regeerakkoord. Daarin werd een Vlaams tienpuntenprogramma opgenomen. Dit bevatte de niet uitgevoerde derde fase van de vorige legislatuur plus een aantal bijkomende bevoegdheidsuitbreidingen, de splitsing van de provincie Brabant, enz. Dit programma moest worden uitgevoerd via een dialoog van Gemeenschap tot Gemeenschap.

Het regeerakkoord van de Rooms-Rode regering onder leiding van J.L. Dehaene ging op dit voorstel in.

Op 6 april 1992 ging de dialoog van start met deelname van alle partijen behalve het Vlaams Blok, Rossem en het Front National. Gerard Deprez van de P.S.C. en Hugo Schiltz van de V.U. werden als co-voorzitters aangeduid.

Al vlug kwam het tussen deze beide co-voorzitters, bijgestaan door de actieve en zeer deskundige secretarissen Geert Van Haegendoren en Patrick Dubois tot een intense en vertrouwvolle samenwerking.

Na een voorbereidende fase werd een selectie doorgevoerd waarbij de liberale partijen, die een dubbelzinnige, weinig coöperatieve houding aannamen, de dialoog verlieten.

Op 23 juni 1992 werden dan definitieve onderhandelingen aangevat op basis van een voorstel uitgaande van de twee co-voorzitters.

Naast de elementen van de derde fase en de nieuwe elementen uit het Vlaamse tienpuntenprogramma werd ook de milieutaks in de besprekingen opgenomen. Met het oog op het bereiken van de twee-derde meerderheid was het immers wenselijk de medewerking van Agalev-Ecolo te bekomen.

Vrij vlug werd een consensus bereikt over de meeste punten ter discussie. De V.U. leverde naast het voorzitterschap, substantiële bijdragen tot de discussie en met succes. Moeilijkheden doken echter op wanneer begin juli de franstaligen een paritaire Senaat eisten, stemrecht voor de Voerenaars voor de Franse Gemeenschapsraad en de Waalse Raad, waarop de V.U. haar standpunt inzake de transfers in de sociale zekerheid tussen Vlaanderen en Wallonië aan de orde stelde.

Op 10 juli 1992 stelden de deelnemende partijen vast dat geen globaal akkoord kon bereikt worden. Wel ondertekenden zij een aantal wetsvoorstellen over het verdragsrecht en over bijkomende bevoegdheidsverdelingen (leefmilieu en

toerisme) alsmede over de milieuheffing. Tevens bevestigden zij hun wil voor verdere dialoog beschikbaar te blijven.

Op 19 september 1992 kwamen dan ook de voorzitters van C.V.P., S.P. en V.U. opnieuw samen om de dialoog te hervatten. De eerste minister werd gevraagd onderhandelingen aan te vatten eerst binnen de federale regeringsmeerderheid en vervolgens deze uit te breiden tot de V.U. en Agalev-Ecolo.

Ondanks het feit dat de V.U. af te rekenen had met een belangrijk intern probleem, de verkiezing van Bert Anciaux tot opvolger van Jaak Gabriëls en de daaropvolgende overstap van deze laatste naar de P.V.V., bleef zij zeer actief medewerken aan de onderhandelingen.

In verschillende etappes, 29 september, 31 oktober 1992 en 27 januari 1993 bereikten de dialoogpartijen een definitief akkoord;

Tijdens de parlementaire behandeling in Kamer en Senaat werkten de V.U. parlementsleden actief mee bij de definitieve formulering van de teksten die deels de uitvoering bevatten van de onder de regering Martens VIII mislukte derde fase, versterkt en aangevuld met bijkomende elementen van verder doorgedreven federalisering.

Op 14 april 1993 kreeg de vierde staatshervorming haar beslag met de V.U. federaal in de oppositie en op Vlaams niveau in de meerderheid.

Besluit

Een zorgvuldige en objectieve analyse van het optreden van de V.U. in het proces van staatshervorming bewijst dat deze partij een belangrijke mede-bepalende rol heeft gespeeld.

Op het vlak van de politieke ideeën heeft zij op Vlaams niveau de federalistische optie mede doen zegevieren op de unitaristische Van Cauwelaert-doctrine.

Tevens heeft zij in de zeventiger jaren een belangrijke pro-actieve rol gespeeld in het tot stand brengen van gesprekken met de drijvende politieke krachten langs franstalige kant, vooral in de zeventiger jaren, waardoor zij een betrouwbare gesprekspartner werd voor de franstalige partijen. Haar deelname aan de uitwerking van de Egmont-Stuivenberg-akkoorden, en de dito regering liet haar sporen na in de volgende fasen van de staatshervorming.

Tijdens de tweede staatshervorming stimuleerde zij vanuit de Vlaamse regering een maximalistische visie op het functioneren van de Vlaamse regering.

Aan de derde staatshervorming gaf zij, voortbouwend op haar pro-actieve contacten, mee gestalte door een zeer actieve rol bij de vorming van de regering Martens VIII en de uitvoering van de eerste en de tweede fase van het regeerprogramma inzake staatshervorming en dit zowel in het Parlement als in de regering zelf. Ook in de Vlaamse regering belichaamde zij de vooruitgeschoven federalistische visie.

De vierde staats hervorming tenslotte kwam tot stand mede dank zij de nogmaals onontbeerlijke bijdrage van de V.U. via de dialoog van Gemeenschap tot Gemeenschap en de daaropvolgende medewerking aan de totstandkoming en de uitvoering van het Sint Michielsakkoord.

Deze rol heeft de V.U. consequent vervuld ondanks soms moeilijke inwendige spanningen en uitwendige conflicten met haar "natuurlijke" achterban, de Vlaamse Beweging.

Electoraal werd zij voor deze consequente houding niet beloond, wel integendeel.

Het onvermogen van veel flaminganten om het onderscheid te aanvaarden in taak en verantwoordelijkheid van beweging en partij speelde de V.U. hierbij herhaaldelijk parten.

Dat de V.U. slechts zijdelings invloed zou hebben kunnen uitoefenen op het staats hervormingsproces zoals Manu Ruys onlangs in een krantenartikel beweerde is historisch echter volstrekt onjuist.

De V.U. heeft integendeel de beperkte macht die de Vlaamse kiezer haar heeft willen geven, maximaal aangewend en is er aldus in geslaagd een mede-bepalende rol te spelen in het proces dat geleid heeft tot het tot stand komen van de federale staat die wij thans kennen.

Summary: The Significance of the Flemish Nationalist Party Volksunie for the federalisation of Belgium

The Volksunie, partly from the opposition and partly from its participation in cabinet/coalitions made an important contribution to the processes of state-reforms that remodeled Belgium in the 80's and 90's into a federal state. The party strongly introduced the federalist ideas in the political arena. In the seventies it played a pro-active role in the negotiations with the French interlocuteurs. Although these negotiations did not succeed, the solutions advocated in that period went on as possible outcomes for later negotiations and played a catalyst role. When taking part in the cabinets either the national and/or the Flemish cabinets in the 80's and the 90's, its minister(s) advocated and carried on a maximalizing federalist policy. Inside and outside the party, it was not easy to perform this policy. Even the electorate did not reward the party that much for its achievements, which can be summarized as an undeniable contribution to the federal state reform of Belgium.

Vakbonden en sociaal overleg in het laatste kwart van de XXe eeuw

Willy PEIRENS

Ere-Voorzitter Algemeen Christelijk Vakverbond

Groei en bloei, val en verval, stagnatie en revalidatie - ook het overlegmodel van na de Tweede Wereldoorlog lijkt die cyclus te hebben doorgemaakt. De breuklijn ligt in 1975. De voorbije kwarteeuw was die van het Moeizame Overleg.

Wat volgt is geen chronologie van het overleg sinds 1975, wel een thematische analyse van de voornaamste ontwikkelingen die ik zelf van nabij heb kunnen volgen.

1. Een interprofessioneel akkoord zoals in België is eigenlijk een klein wonder. Bij onze 'buren' of 'handelspartners' is nergens sprake van centraal en intersectorieel overleg. Niet in Duitsland, niet in Frankrijk, niet in Italië, laat staan in Groot-Brittannië of in de Verenigde Staten. In Nederland worden af en toe, in de Sociaal-Economische Raad, in de Stichting van de Arbeid of rechtstreeks tussen sociale partners, wel mooie maar ook vage verklaringen ondertekend. Alleen in België worden nationaal concrete voordelen (centen en/of procenten) bedongen voor mensen, en de laatste vijftien jaar vooral voor mensen die zelf weinig of niets kunnen bolwerken: lageloners, werklozen, KMO-werknemers.

Zo'n interprofessionele akkoorden zijn des te meer een wonder, omdat ze voor werkgevers maar ook voor vakbonden wat tegennatuurlijk zijn. Werkgevers geven ongetwijfeld liever zelf rechtstreeks aan hun personeel wat ze nu interprofessioneel moeten meefinancieren voor andere werknemers en voor niet-actieven. Ook syndicale verantwoordelijken in sectoren en ondernemingen willen vooral dat er iets overblijft voor de eigen onderhandelingen, voor de eigen mensen.

De zes interprofessionele akkoorden van de laatste vijftien jaar (tweejaarlijks sinds 1987 - 1988, behalve in de periode 1997 - 1998) lijken zelfs helemaal wonderlijk, omdat ze afgesloten zijn in een omgeving van economische onzekerheid, financiële besparing en toenemende internationale concurrentie.

Die zes akkoorden zijn natuurlijk geen wonder: ze kunnen verklaard worden. Het zonderlinge van die verklaring is dan weer dat die akkoorden heel vaak tot stand zijn gekomen om overwegend negatieve redenen, om de respectievelijk kruidjes-roer-me-niet van de betrokken partners af te schermen.

Voor de middenstandsorganisaties was dat het meest duidelijk: zij onderschreven enkel akkoorden waarin voor KMO's niet staat wat elders al bestaat (bijvoorbeeld 38-urenweek of syndicale aanwezigheid).

Het Verbond van Belgische Ondernemingen (VBO) van zijn kant, wou nog wel een en ander trachten te bekomen (bijvoorbeeld een algemene loonmatiging of een indexeringswijziging), maar het wou in de eerste plaats een en ander voor-

komen: nieuwe lasten (van regeringszijde) of dreigende tewerkstellingsverplichtingen (door regeringsleden).

De vakbonden moe(s)ten wel in de eerste plaats proberen veel binnen te halen, maar ook zij wilden vaak iets buiten houden: regeringsingrijpen in lonen of index.

En ook de regering(en) wilde(n) liever akkoorden om niet zelf te moeten ingrijpen of niet zelf te moeten doen wat de sociale partners konden doen.

2. Deze handelswijze van de partners in het interprofessioneel overleg heeft het geroemde Belgisch model veel van zijn glans en uitstraling doen verliezen. Het Belgisch overlegmodel heeft de voorbije kwarteeuw slechter gewerkt dan zijn naam en faam is. Daarvoor zijn veel verklaringen: van kleine en voorbijgaande redenen tot grote en blijvende factoren.

De grote breuklijn in het overleg dateert eigenlijk al van rond 1975. Tevoren, vanaf 1945 waren werkgevers en werknemers het eigenlijk eens over de grote lijn. Hard werken, hoge productiviteit - een productiviteitsprotocol werd afgesloten en een Dienst voor Opvoering van de Productiviteit opgericht. De 'vruchten' van de productie zouden verdeeld worden (winst, loonsverhoging), maar ook gedeeld worden met de maatschappij buiten de onderneming (sociale zekerheid, collectieve voorzieningen, afin de welvaartsstaat). Die vruchten moesten in de jaren vijftig soms nog ouderwets syndicaal veroverd worden: met bedrijfsacties en grote stakingen (onder andere voor de vijfdaagseweek). De oogstverdeling zou vanaf de jaren zestig echter gaandeweg gestroomlijnd worden, vanaf het eerste interprofessioneel programmatie-akkoord (11 mei 1960). Thesis: tussen 1945 en 1975 strekt het Compromis Kapitaal-Arbeid zich uit van de onderneming tot de hele samenleving.

Die band bedrijfsleven - samenleving is helemaal veranderd rond 1975, na de eerste oliecrisis. De bedrijven vonden voortaan dat ze moesten optornen tegen de buitenwereld: tegen de concurrerende bedrijven in binnen- en buitenland, tegen vakbonden en drukingsgroeperingen, tegen de staat. Die veranderde opstelling kwam tot uiting binnen en buiten de onderneming. Naar buiten preekte het VBO en daarbinnen vooral Fabrimetal (de sterkste patronale organisatie) van dan af de drie nieuwe patronale geboden: de loonkost zult gij beperken, het kapitaal zult gij belonen, de sociale uitgaven zult gij besnoeien. Binnenin werd de 'bedrijfscultuur' gekweekt: de onderneming en haar 'medewerkers' moesten zich vereend inzetten voor het bedrijfsdoel en schrap zetten tegen de boze buitenwereld. Anti-thesis: het Grote Compromis Kapitaal - Arbeid voor de hele maatschappij werd versmald tot het kleine compromis kapitaal - arbeid tegen de hele maatschappij.

Sindsdien heeft het breed Belgisch model van na de oorlog nog geen nieuw evenwicht, geen nieuw compromis, geen nieuwe inhoud, geen nieuwe samenstelling gevonden. Sindsdien was er verschil van mening over het beleid, over wat moest worden gedaan: grosso modo concurrentiekracht versus werkgelegenheid. De werkgevers bleven tamboeren op de trom van competitiviteit en loonkost. De vakbonden voelden steeds meer de gevolgen van de hoge werkloosheid. De sociale zekerheid werd de patroons steeds meer tot een last, de vakbonden steeds meer tot een must. Ongelijkheid en onzekerheid, ooit gebreken van de economie, werden deugden van de markt. Kortom, de oplossingen van de patroons werden de problemen van de vakbonden, en omgekeerd.

Verschil van mening sluit nog geen compromis uit. Maar sindsdien was er ook verschil van mening over de aanpak, over wie het moest doen: de sociale partners onderling of de regering? Onder verstaan: kunnen de sociale partners enkel maaien (als het economisch, financieel en sociaal goed gaat)? Of kunnen zij ook zaaien (om het economisch, financieel en sociaal weer goed te doen gaan)?

Vaststelling: het is de regering geweest die, begin van de jaren tachtig, de sociale zekerheid in handen heeft genomen. Die de lonen heeft gereguleerd gedurende de helft van de voorbije twintig jaar. Die alle belangrijke sociaal-economische beslissingen heeft getroffen. Een devaluatie begin 1982. Een globaal plan eind 1993. En volmachten in 1996 om de smalle weg naar Maastricht en de Economische en Monetaire Unie (EMU) te plaveien.

3. Het Overleg heeft natuurlijk goede en slechte tijden afgewisseld. Voor de overzichtelijkheid zou misschien van drie soorten en drie perioden van interprofessionele akkoorden (IPA) kunnen gesproken worden.

In een eerste periode, vanaf 1960, in de 'gouden jaren' waren IPA sociale programmatie-akkoorden om de stijgende welvaart over alle werknemers te verdelen.

In een tweede periode, sinds 1975, gedurende de 'loden jaren' heeft de regering de CAO-onderhandelingen bijna de helft van de tijd in het gelid gezet. In die moeilijke jaren waren er eerst tien jaar geen akkoorden (of hooguit een 'akkoord over een niet-akkoord'), en daarna beperkte akkoorden. Van 1975 tot 1986 hielden de overleggers de overleggriten wel in ere, niet zozeer om tot resultaten te komen als wel om duidelijk te maken dat 'niet zij maar de anderen het spel verbod hebben' (Georges Debunne). Sinds 1986 volgden ze onverminderd de overlegregels, maar kwamen ze meestal wel tot resultaten, niet omdat ze ten gronde akkoord waren, wel omdat ze (negatieve) redenen hadden om het spel niet te verbodden.

De IPA vanaf 1986 waren ook van een heel andere soort. Ze vielen wat mager-tjes uit, brachten minder op. Het waren ook akkoorden met andere objectieven: in het teken van werkloosheid en werkgelegenheid, gericht vooral op risicogroepen en minimumloners, dus op het bijtrekken van sociaal achterblijvende werknemersgroepen.

Met het laatste IPA (1999 - 2000) is mogelijk echter het lint doorgeknipt voor een derde soort IPA, een IPA voor de 'eurojaren' Met euro en EMU moeten werkgevers en misschien meer nog vakbonden helemaal rekening houden met wat elders in Europa gebeurt. Willens nillens.

Voorjaar 1996 leidden intensieve gesprekken tussen regering en sociale partners over zo'n Euroweg het zogenaamde 'Toekomstcontract', niet tot een akkoord, en moest de regering dat Toekomstcontract met volmachten omzetten in drie basiswetten. Een van die wetten tekende de nieuwe competitiviteitsregeling uit, kortweg de nieuwe 'loonnorm'. In het IPA 1999 - 2000 hebben de sociale partners die normering al naar zich toegehaald. Vakbonden en werkgevers zeggen nu dat ze het zelf willen, kunnen en zullen doen. Ze willen vrij kunnen onderhandelen, zonder van buitenaf opgelegde loon- of andere normen. Maar ze willen en zullen ook verantwoordelijk onderhandelen, rekening houdend met wat in de buurlanden gebeurt. Vrijheid en verantwoordelijkheid, dat zijn de twee sleu-

telwoorden. Te veel vrijheid en te weinig verantwoordelijkheid, dat zou kunnen bekocht worden met meer werkloosheid, minder werkgelegenheid of nieuw regeringsingrijpen. Een verwittigd syndicalist is er inmiddels drie waard.

Die vrijheid in verantwoordelijkheid slaat niet alleen op de loonkost en dus op de werknemers, maar evenzeer op werkgelegenheid en opleiding. Ook daar moet tenminste de evolutie in de buurlanden worden gevolgd, en daarvoor ligt de verantwoordelijkheid in de eerste plaats bij de werkgevers. En ook daarvoor staat er een stok achter de deur: geen of later lastenverlaging. Tenslotte zet het laatste IPA de eerste bakens uit voor permanente vorming. Vorming en opleiding worden niet langer als een kost maar als een investering beschouwd. Het laatste IPA kan dus een ommekeer, een nieuwe periode in het interprofessioneel overleg inluiden.

4. Die periodes in het overleg zijn vanzelfsprekend sterk meebepaald door de economische evolutie. Het overleg bleek gebaseerd op het sociaal beheer van de economische groei. Zodra minder of geen groei werd geproduceerd, ontstonden spanningen en werd zichtbaar dat patronaal noch syndicaal veel solidariteit bestond tussen sterke en zwakke sectoren.

De verschuiving naar werkgelegenheid als voornaamste onderhandelings-thema maakte het nog moeilijker. Werkgelegenheid is nu eenmaal een minder 'grijpbaar', minder 'becijferbaar' thema. Het economisch beleid (Belgisch en Europees) vernauwde oplossingen ook tot de arbeidsmarkt en versoepeling van de arbeidsmarkt alleen. Het economisch beleid moest onwrikbaar 'economisch' zijn en blijven: lage inflatie, sterke frank, gezonde betalingsbalans, minder slechte overheidsfinanciën. De gevolgen van dit strakke beleid voor de werkgelegenheid moesten maar worden opgevangen door het arbeidsmarktbeleid (loonmatiging, flexibiliteit, afbouw arbeidsrecht, beperking werkloosheidsuitkeringen). Die eenzijdigheid kon syndicaal niet zomaar aanvaard worden.

5. Beleids- of machtsdoorbraken tussen sociale partners waren des te minder mogelijk, gezien de evoluties binnen de onderhandelingspartners en de evoluties in de overlegniveaus.

Er zijn overlegniveaus en dus potentiële 'loketten' bijgekomen: regionaal en Europees. Maar de discussie is vooral gegaan over de verhouding tussen de traditionele niveaus. 'Drie loketten' dat vonden vele werkgevers teveel. Het interprofessioneel loket moest zoal niet gesloten, dan toch minstens op een klein kier-tje worden gezet. Het sectoraal loket kon goeddeels naar het bedrijfsniveau worden verplaatst. Dat zou beter zijn voor de loonkost, en voor de flexibiliteit, en voor de werkgelegenheid.

Beter voor werkgelegenheid? Dat werd sterk betwijfeld aan werknemerskant. Ook landen als Duitsland, Oostenrijk en Nederland kenden een sterke sectorale overlegtraditie, en daar ging het met de werkgelegenheid toch bevredigend. Op ondernemingsvlak zou zeker niet de afweging loon - werk gemaakt worden. En zo wel, dan toch alleen in defensieve situaties, bij herstructureringen bijvoorbeeld. Beter voor de flexibiliteit? Waarschijnlijk wel. Maar syndicaal was er dan een andere bekommernis: geen concurrentie met de arbeidsvoorwaarden tussen ondernemingen in eenzelfde sector.

Tenslotte: wat zou er nog aan overleg overblijven bij decentralisering naar het bedrijfsvlak? In KMO's is er al geen overleg. In andere ondernemingen is de ten-

dens naar rechtstreekse 'dialogo' met het personeel. En zijn er conflicten, dan stappen de werkgevers prompt (zonder het te zeggen) naar de rechtbank. Kortom, voortzetting van al die tendensen zou neerkomen op opheffing van het overleg tout court.

De opvattingen over de rol en het soortelijk gewicht van de respectieve overlegniveaus zijn dus sinds 1975 uiteengegroeid. De vakbonden hadden en hebben een aantal macro-sociale verwachtingen: 1. het organiseren van behoorlijke arbeidsverhoudingen in alle sectoren en ondernemingen; 2. het gelijkmatig spreiden van de sociale verworvenheden, d.w.z. het bijtrekken van zwakkere groepen, in de eerste plaats werklozen en werknemers in KMO's en non profit. Voor die sectoren acht het VBO zich ofwel niet representatief (non profit), ofwel in concurrentie met de middenstandsorganisaties. Die ongelijkgerichtheid, die asymmetrie sluit het overleg op nationaal vlak kort.

6. Vroeger, in de jaren zestig en begin jaren zeventig, werd de globale beschikbare marge min of meer gelijkelijk verdeeld tussen het interprofessionele en het sectoriële niveau, kwam eerst een meer substantieel IPA en dan een minder gevulde sectorale CAO.

Sinds de crisis eroverheen is gegaan, is het VBO veranderd: het zwaartepunt is verschoven van de traditionele Belgische sectoren (textiel, metaal en staal in Belgische handen) naar de filialen van buitenlandse ondernemingen (in Fabrimetal, Féchimie). Die brachten ook hun buitenlands model van sociale verhoudingen mee: eerst op eigen ondernemingsvlak, dan de sector, maar niet op interprofessioneel niveau, tenzij het echt moet, tenzij de VBO-top goede redenen daartoe kan aanvoeren. Met andere woorden, de VBO-top zelf mag misschien nog wel een akkoord willen, maar mag het niet meer kunnen van zijn federaties en ondernemingen.

Vroeger kwamen vier-vijf mannen bijeen. Sinds 1975 troeften ofwel 75 à 100 mensen samen (in grote conferenties), ofwel schuiven zo'n tien-elf man (de vier-vijf van vroeger zijn gedefederaliseerd) aan de lange vergadertafel met nog weinig ruimte in hun aktetassen. Zowel aan patronale en syndicale kant. En zeker in moeilijke tijden. De twee koningskinderen hadden het vergelijkenderwijs gemakkelijker om bij elkaar te komen. De top van werkgevers en vakbonden (de Groep van Tien) schermde zich in de jaren negentig zelfs opvallend vaak af van de buitenwacht, ofwel door afgesproken stilzwijgen (wel beeld, geen klank), ofwel resoluut op geheime plaatsen. Bijvoorbeeld in de Philipstoren bij de toenmalige Philips-baas en VBO-voorzitter Urbain Devoldere. Ofwel op de bovenste verdieping van de Blue Tower op de Brusselse Louizalaan, bij UCB- en VBO-voorzitter Georges Jacobs, of in een rustig zaaltje in het Anderlechtstadion..

7. Bleek het water tussen de partners te diep, dan moest de regering te water en 'haar verantwoordelijkheid' nemen. Op die manier zijn de regeringen gaandeweg een grotere en naargelang de omstandigheden meervoudige rol gaan spelen. Nu eens gastheer van het overleg, dan mede-acteur, daarna regisseur. Tot Martens V in 1982 het hele overlegstuk zelf ging schrijven en opsloot achter het hoge hek van competitiviteit, betalingsbalans en overheidstekort. De regering Dehaene zou tien jaar later eenzelfde stuk opvoeren met een loonstop (1994 - 1996) en een loonnorm (vanaf 1997).

Zo konden de werkgevers de afgelopen twintig jaar in hun zetel blijven zitten en de regeringsmaatregelen in hun schoot zien vallen. Van de 'volmachtstreinen' van Martens V (1982 - 83) tot de grootscheepse lastenverlaging van Verhofstadt I (2000). Zoals ACV- algemeen secretaris Robert D'Hondt zaliger het in 1982 (*La Cité*) zei: 'De regering heeft de cheques uitgeschreven, de arbeiders hebben ze betaald en het patronaat heeft ze opgestreken.'

Als er één ding duidelijk is, dan is het wel dat het Overleg drieledig is geworden. De kerntaken van de sociale partners, loonvorming - annex werkgelegenheid, zijn bij herhaling door de politiek overgenomen. De sociale zekerheid wordt al formeel drieledig beheerd (de Algemene Raad van de ziekteverzekering sinds 1992, het Globaal Beheerscomité van de sociale zekerheid sinds 1995). Ook de non profitsector klopt steeds luider aan de overlegdeuren en met die gesubsidieerde sector zit, direct of indirect, de overheid mee aan tafel. En het Vlaams overleg is ronduit drieledig (Vesoc = Vlaams Economisch Sociaal Overlegcomité).

Diezelfde evolutie is ook goed merkbaar bij de klassieke sociale partners. De IPA sinds 1986 zijn gespeeld en afgebiljart in een partijtje driehoeken. Ofwel was de regering er al vóór de onderhandelingen bij, met voorstellen of indringende suggesties. Voorbeeld: minister van Arbeid Luc Vanden Brande die in 1990 voorstelde om de jongerenstages om te zetten in verplichte tewerkstelling van moeilijke werklozen. Het VBO had er een akkoord voor over om dat tegen te houden.

Ofwel was de regering de beoordelaar in laatste instantie. Vooral in de jaren negentig verliep een IPA altijd in twee fasen: eerst het overleg en het akkoord tussen sociale partners, dan het overleg met de regering. Voorbeeld: de bij de betrokkenen legendarische Pizza-nacht in de Wetstraat 16. Het post-overleg over het akkoord 1995 -96 met premier Jean-Luc Dehaene en zijn strenge vice-premier Frank Vandenbroucke verliep toen zo lang- en moeizaam (verlaging brugpensioenleeftijd! RSZ-verlaging voor tewerkstellingsakkoorden!), dat de premier 's nachts volk moest laten uitrukken voor bevoorrading. Pizza's.

Het Belgisch overleg is dus niet enkel van inhoud en deelnemers veranderd, maar ook van aard en aanpak. Met twee onderhandelt men, met drie praat men. Met drie is er een voor, een tegen en een arbiter. Met twee moet men zich engageren, met drie laat men de verantwoordelijkheid aan de derde. Met twee is men gesprekspartner, met drie worden er twee lobby's.

8. Die wederwaardigheden hebben de sociale partners gepolitiseerd en de politici geëconomiseerd. De gebeurtenissen van de laatste tien-vijftien jaar hebben ook de lijnen tussen vakbonden en politieke partijen uiteen doen lopen, ook daar waar de banden het sterkst waren: in Wallonië tussen PS - FGFB, in Vlaanderen ook tussen SP - ABVV maar vooral, tussen CVP - ACV. Vooral in Vlaanderen willen politieke partijen niet meer partijen van organisaties maar van 'burgers' zijn. En omgekeerd moeten vakbonden het politiek pluralisme van hun achterban erkennen (evolutie van verzuild volk naar onverzuild individualisme). Zowel partijen als bonden kunnen dus zeggen: zij worden steeds meer zij, wij steeds meer wij. Die verwijdering is ook een teken van de verstoting van het overleg: het na-oorlogs overlegmodel steunde immers op nauwe banden tussen partijen en arbeidersbewegingen.

9. De verwijdering ACV - CVP leidde in de vorige coalities wel weer tot een feitelijke toenadering vakbondsfront - socialistische partijen. Het Gemeenschap-

pelijk Vakbondsfront zelf lijkt enigszins op zo'n moderne LAT-relatie (leven apart tezamen), die evenveel momenten van verwijdering en klein venijn kent als ogenblikken van samengaan en liefde. De permanente of onderhuidse spanning wisselt met de verhouding tussen de leiders nationaal, regionaal en sectoraal, met het al dan niet ontrollen van ideologische vlaggen, met de regionale neurosen, maar vooral met de politieke situaties (de regeringssamenstelling).

ACV en ABVV kunnen echter, zeker in benarde tijden en tegen een nationale regering, niet zonder frontvorming: elk heeft ruim één miljoen leden, maar zijn slagkracht zit ofwel in het noorden ofwel in het zuiden, en ze kunnen niet zonder elkaar stevig op de regeringstafel kloppen. De ene keer leidt die relatie tot gemeenschappelijke eisenbundels en gemeenschappelijke manifestaties. Een andere keer worden de verschillen heel manifest (zoals bij het opbod in acties tegen het Globaal Plan eind 1993).

10. Voorgaande beschouwingen kunnen de indruk wekken dat het Belgisch overleg aan een slepende ziekte lijdt. Zo erg is het evenwel allemaal niet.

Zelfs het typisch interprofessioneel overleg staat niet voor lange tijd buitenspel. De kaderwet over concurrentiekracht en werkgelegenheid (1996) heeft het een nieuwe rol gegeven. Wat moet gedaan worden, staat in die wet: vaststelling loonnorm, behoud indexering, oriëntaties werkgelegenheid. Wie geacht wordt het te doen, is ook aangegeven: de sociale partners, en als zij het niet doen, dan de regering, eerst met bemiddeling, daarna per beslissing. Voor 1997-98 heeft de regering het moeten doen, voor 1999-2000 hebben de sociale partners zelf normen en oriëntaties bepaald.

Het nationaal interprofessioneel overleg was en is ook niet alleen dikke of dunne interprofessionele akkoorden, het was en is ook doorlopend gesprek en regel in allerlei beslissings- en adviesorganen (Nationale Arbeidsraad, Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, beheerscomités sociale zekerheid).

Daarnaast heeft het overleg bijzondere kentrekken in de openbare sector en de laatste tien - vijftien jaar in de non-profitsector. Met de staathervormingen heeft het overleg een eigen dynamiek gekregen in de Gewesten. Tenslotte zijn ook de eerste akkoorden gesloten binnen de Europese Sociale Dialoog (over ouderschapsverlof en deeltijdse arbeid, maar niet over atypische arbeid en niet over consultatie bij sluiting en herstructurering na de 'affaire Renault').

11. Het Belgisch Overleg was echter op elk moment niet alleen en zelfs niet in de eerste plaats interprofessioneel overleg, het was en is ook en vooral sectoraal overleg, in paritaire comités. Die sectoren en paritaire comités zijn tot op heden het middenrif van ons overlegsysteem, het dragende deel van het drieluik interprofessioneel - sector - onderneming.

Dit sectoraal overleg heeft inderdaad de weerslag gevoeld van de regeringstussenkomsten in de loononderhandelingen: duidelijk en direct in de periode 1982-1986, al minder uitgesproken in de periode 1994-1996 (toen onderhandelingen enkel over werkgelegenheid en arbeidsverdeling, niet over nieuwe loonvoordelen toegelaten waren). Het sectoraal overleg bleef wel zijn beslag krijgen in periodes zonder interprofessioneel akkoord (bijvoorbeeld 1997-1998).

Sinds 1975 werd het sectorniveau wel geïllustreerd door het debat over het Belgisch systeem van drie overlegniveaus dat volgens de werkgevers en een aantal

internationale instellingen cumulatief zou werken en daardoor de loonkost zou opdrijven. De vakbonden maar ook het VBO zijn altijd hevige voorstanders gebleven van het sectorniveau. De vakbonden vooral omwille van de solidariteit (tenminste eenzelfde loonstijging voor werknemers in sterke en zwakke, in grote en kleine ondernemingen binnen één sector). De vakbonden en ook het VBO, om sociale concurrentievervalsing te vermijden van 'slechte' werkgevers met systematisch lagere lonen, mindere arbeidsomstandigheden of meer flexibiliteit). Deze discussie heeft inmiddels veel van haar scherpte verloren sinds de competitiviteitswet van 1996 uitgaat van een globale loonnorm voor alle niveaus samen.

Die nieuwe kaderwet draagt echter in een ander opzicht een welhaast copernicaanse revolutie in zich. Tot dan was het sectorale (het professionele) de boerham, en het nationale (het interprofessionele) de kruimels. Maar ook een kruimelig interprofessioneel akkoord verminderde nog altijd het sectorale en ondernemingsbrood, zeker in economisch minder voorspoedige tijden. Interprofessionele onderhandelingen stonden dan ook altijd onder nauw toezicht van de sectoren, aan syndicale evengoed als aan patronale kant. De eerste vijf IPA's sinds 1986 (1987 - 1996) waren dan ook veeleer raamakkoorden, met invul- of afwijkingsmogelijkheden voor sectoren (bijvoorbeeld 0,20% voor risicogroepen te bepalen per sector of onderneming), of zelfs ook met deeg voor de sectorale onderhandelaars (RSZ-verlagingen voor tewerkstellingsakkoorden). Volgens de nieuwe kaderwet wordt echter voortaan het hele onderhandelingskader centraal en interprofessioneel vastgelegd: zowel de onderhandelingsmarge als eventueel ook de grote oriëntaties voor de besprekingen in sectoren en ondernemingen. Dat is potentieel een ommekeer in de overlegniveaus (van het sectorale naar het nationale niveau) en tegelijk een wending in de interne verhoudingen bij de sociale partners (van beroepscentrales of -federaties naar de confederaties of het nationale verbond). Geen wonder dat de nationale vakbondsleiders voor het ontwerp-Toekomstcontract (dat daarna door de regering werd omgezet in de nieuwe kaderwet) geen applaus kregen: nipte meerderheid bij het ACV, verpletterende afkeuring bij het ABVV.

12. Het heeft even onontkoombaar geleken dat het overleg zou verschuiven binnen de dampkring van de ondernemingen. Het aantal bedrijfsCAO's bleek in de periode 1977 - 1992 toegenomen van circa 600 tot 3100. Die decentralisering was in de hand gewerkt door de economische recessie en door de overheid.

Ruim de helft van die bedrijfsCAO's ging over tewerkstelling, voornamelijk palliatieve tewerkstellingszorg (bruggensioen, afvloeiingsregelingen). De rest van die grote helft was het gevolg van interprofessionele akkoorden: eigen bedrijfsregeling van opleiding en tewerkstelling voor risicogroepen om betaling (0,18% of later 0,25%) aan het tewerkstellingsfonds te vermijden.

De regeringen Dehaene hebben die tendens willen versterken in naam van diversificatie, decentralisatie en flexibiliteit: RSZ-verlagingen enkel voor bedrijfsplannen, voorstellen voor financiële werknemersparticipatie en meer aanvullende pensioenen. Maar de voorspelde verschuiving naar het bedrijfstak is eigenlijk niet gebeurd. Op bedrijfstak zelf trachten werkgevers en human resource managers wel het institutioneel overleg (ondernemingsraad, comité preventie, syndicale delegatie) opzij te schuiven voor informele en directe betrokkenheid.

13. Er kwam ook sociaal overleg op gang in de gewesten. Eerder weinig in Brussel, moeizaam in Wallonie. In de drie gewesten waren er gesprekken en kwa-

men afspraken tot stand over vorming en beroepsopleiding en over de grote lijnen inzake arbeidsmarkt- en economisch beleid. Het Vlaams overleg heeft wel wortel geschoten. Het Vlaams overlegniveau is even oud of jong als de staatshervorming. De GERV, de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen, werd in 1970 opgericht met als doel de Vlaamse belangen te verdedigen bij de federale regering, die op dat moment nog bevoegd was voor het sociaal-economisch beleid. De GERV was samengesteld uit sociale partners en politici. Na de tweede staatshervorming van 1980 werd de GERV omgebouwd tot een adviesorgaan van de Vlaamse sociale partners bij de nieuwe Vlaamse regering. Ook de samenstelling werd gewijzigd; de aanwezigheid van Vlaamse politici was immers niet langer vereist, zij zetelden voortaan in het Vlaams parlement. De GERV werd omgedoopt tot SERV: Sociaal Economische Raad van Vlaanderen.

In hetzelfde jaar werd ook het Vlaams Economisch en Sociaal Overlegcomité opgericht, het overlegorgaan waar Vlaamse sociale partners en Vlaamse regering elkaar ontmoeten. Hoewel akkoorden geen decretale verankering hebben, noch algemeen bindend verklaard worden, engageren alle betrokken partijen zich wel om akkoorden in de schoot van VESOC ook bij hun achterban te verdedigen en uit te voeren. Beide overlegorganen (SERV en VESOC) werden in 1985 geïnstitutionaliseerd.

Sinds de oprichting van SERV en VESOC kunnen er vier periodes worden onderscheiden in het Vlaams overleg. Tijdens een eerste periode, van 1980 tot 1985, spitste het overleg zich toe op drie onderwerpen: arbeidsbemiddeling en beroepsopleiding, het beleid voor ondernemingen in moeilijkheden en het industrieel- en wetenschapsbeleid. De SERV speelde tegelijkertijd een voortrekkersrol in de discussie rond de verdere staatshervorming.

Tijdens een tweede periode (1985 - 1990) concentreerde het overleg zich vooral op de oprichting van de Vlaamse instellingen, zoals de VDAB, de GOM's, de Vlaamse Raad voor Wetenschapsbeleid, de Stichting Technologie Vlaanderen. Vooral na de staatshervorming van 1988 moest niet alleen vorm gegeven worden aan deze instellingen zelf, maar ook een beleid worden uitgestippeld.

In een derde periode (1990 - 1992) kon de SERV zich meer toespitsen op het inhoudelijke beleid van Vlaamse regering en Vlaamse instellingen: industrieel beleid, arbeidsbemiddeling en beroepsopleiding, ondernemingen in moeilijkheden en wetenschapsbeleid. Milieu werd eveneens een belangrijk thema. Op vraag van de sociale partners werd ook het begrotingsbeleid van de Vlaamse regering van zeer nabij opgevolgd.

In 1993 werd in de schoot van VESOC voor het eerst een Vlaamse Werkgelegenheidsconferentie georganiseerd, die nadien nog gevolgd werd door twee andere Werkgelegenheidsconferenties (in 1995 en in 1997) en door tal van meer specifieke VESOC-akkoorden (bv. VESOC-actieplan allochtonen of het VESOC-akkoord rond de aanmoedigingspremies voor loopbaanonderbreking en deeltijdse arbeid). Dit is een vierde periode in het Vlaams overleg.

De relaties tussen Vlaamse regering, SERV en Vlaams parlement zijn doorheen deze jaren eveneens grondig gewijzigd. In de beginjaren van het Vlaams overleg maakten de parlementairen volwaardig deel uit van de GERV. Bij de omvorming van de GERV naar SERV was de aanwezigheid van de parlementairen niet langer meer vereist, maar behield elke politieke partij wel een vertegenwoordiger in de

SERV. Na de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Vlaams parlement in 1995 was ook dat niet langer meer opportuun. Dit was meteen ook aanleiding voor de SERV om zich opnieuw te bezinnen over haar kernopdrachten en om zich te positioneren ten opzichte van het Vlaams parlement, dat nu een volwaardige instelling was geworden enerzijds en tegenover de andere adviesorganen in Vlaanderen (MINA-raad, VLOR, VRWB). De SERV concentreert zich sindsdien opnieuw sterker op de sociaal-economische dimensie van het Vlaams beleid en laat de meer domeingerichte invalshoek van een advies over aan de geëigende adviesorganen.

14. Tot slot van deze bijdrage wil ik nog graag de aandacht vestigen op drie aspecten die het overleg in de voorbije 25 jaar sterk hebben beïnvloed, begeesterd en bespookt.

In al die jaren hadden werkgevers en vakbonden elk hun totems of fetisjen. De werkgevers hadden al die jaren eigenlijk maar één woord in de mond, en ze hebben dat zo vaak en zo te pas en te onpas herhaald dat je zowaar ging geloven dat hun plaat één grote kras vertoonde: *com-pe-ti-ti-vi-teit*. Die obsessie met concurrentievermogen was natuurlijk ingegeven door objectieve economische ontwikkelingen (België's grote uitvoergerichtheid en ook zijn industriële structuur, die meer dan elders steunt op tussenproducten met een groot aandeel van import en energie). Maar die obsessie was tegelijkertijd ook interessant en krachtig als strategisch wapen (herstel van het concurrentievermogen is ook herstel van de werkgeverskracht). Logischerwijs mocht dan verwacht worden dat de werkgevers geen CAO's meer zouden afsluiten en/of al die CAO's met die 'diabolische' indexering zouden opzeggen. Maar nee, de regering moest haar werkplunje aantrekken, de mouwen opstropen en het vuile werk doen: ingrijpen in de loonvorming en in de index(ering).

Behoud van het indexeringsstelsel was dan weer syndicaal zo belangrijk, niet alleen omdat het een duur bevochten verworvenheid met grote symbolische waarde is, maar ook omdat het een erg belangrijk instrument is in de inkomensverdeling: behoud van koopkracht voor iedereen, werkenden en uitkeringstrekken. Beperking of loskoppeling zou de verschillen vergroten, vooral tussen actieven en niet-actieven. Collega Lodewijk de Waal (van de Nederlandse FNV) mocht dan wel zeggen dat wij in België 'hardstikke gek' zijn om aan die automatische indexering kost wat kost vast te houden, de sociale uitkeringen zijn in Nederland mede daardoor veel meer dan in België ten achter gebleven op de lonen.

Dit sociaal vasthouden aan 'de index' gebeurde inderdaad kost wat kost: regeeringsingrijpen in het indexcijfer (over vier maanden uitgevlakt cijfer sinds 1983, gezondheidsindex sinds eind 1993), lagere reële loonstijgingen, loonstop gedurende een aantal jaren. De angel is intussen uit het debat gehaald: de inflatie is bijzonder gering, en de nieuwe loonnorm bevat ook de indexering (en moet die trouwens bevatten).

15. Tweede aspect: werkgelegenheid als onderhandelings-thema. Wij hebben als ACV grote werkgelegenheidsplannen gemaakt en elke keer opnieuw werkgelegenheid als eerste prioriteit naar voren geschoven. Maar wij hebben onze doelstellingen en plannen niet echt kunnen verwerk-lijken. Redenen: de werkgevers wilden niet geven, de werknemers wilden niet nemen. Loonbeheersing voor werkgelegenheid, een ruil loon - werk stuitte op ferm ongelooft bij de achterban.

Voor de werknemers waren de ervaringen dan ook niet geloofsversterkend: van de 5-3-3-operatie in 1983 (5% werktijdverkorting, 3% indexinlevering, 3% aanwervingen) tot het Globaal Plan in 1993. Minder loon voelden ze wel, meer werk zagen ze niet meteen. Integendeel, ze zagen zich meer dan hun lief was verplicht tot onderhandelen over arbeids- en bedrijfstijd, over part-time en flexibiliteit.

De werkgevers gaven dus ook niet thuis, zeker niet voor werktijdverkorting. Ook de regeringen van de crisisjaren hebben werkgelegenheid altijd wel vooraan gezet in hun regeringsverklaring, maar de vakbeweging nooit veel teruggewegeven voor een matig optreden. In 1976 was een loonstop nodig tegen de gierende inflatie, bestrijding waarvan een voorafgaandelijke voorwaarde was voor meer werkgelegenheid. In 1981 moest er gematigd worden om de betalingsbalans recht te trekken, waarzonder een tewerkstellingspolitiek reddeloos was. In 1982 moest tegen elke prijs de competitiviteit van de exporterende economie opgevijseld worden. En doorlopend, maar vooral in de jaren negentig, moesten eerst de overheidsfinanciën op orde worden gebracht. Afijn, de regeringen hadden geen werkgelegenheidsbeleid, ze veinsden een werkgelegenheidsbeleid. En het sociaal overleg moest in de eerste plaats economisch en financieel functioneel zijn.

16. Derde aspect: de toekomst was ook altijd financieel en monetair in de voorbije jaren. Europa was op weg naar (eerst) een economische en (daarna) een monetaire eenheidsruimte, bewaakt door een kleine kaste van centrale bankiers, die lange tijd geen tegenspel kregen. Er was geen Europese regering, er waren geen Europese sociale partners, er was ook geen coördinatie van nationaal beleid. Integendeel, alle Europese regeringen probeerden concurrentiële troeven te verwerven met fiscale paradijsjes, rondjes loonmatiging en flexibele arbeidsruggen.

Wat moet je als vakbond in zo'n situatie doen? Aandringen op een andere Europese macro-economische politiek. En in afwachting? In afwachting kon je als vakbond grosso modo twee richtingen uit. Ofwel zei je: die Monetaire Unie, dat is een juk waar we onder moeten, een flessenhals waar we doorheen moeten. Maar regering, doe dat zelf ook maar, tegen wil, met dank. Ofwel stop je je hart onder je oksel en zeg je met je hoofd: laten we van de nood een deugd proberen te maken. En een nieuw verhaal over competitiviteit, lonen en werkgelegenheid schrijven.

In het verhaal van de voorbije 25 jaar waren er altijd twee boosdoeners: de te snelle loonstijgingen (in vergelijking met het buitenland) en de automatische indexering (de Belgische buitenissigheid). Wat gebeurde dan? Ofwel kwam de regering tussen in de loonvorming. Dat was slecht voor werknemers en vakbond. Ofwel moesten productiviteitsstijgingen de loonsverhogingen goedmaken. Dat was slecht voor de werkgelegenheid.

Een andere en betere aanpak was aangewezen. O.k., laten we de loonevolutie afstemmen op de drie voornaamste handelspartners, de drie buurlanden, maar niet alleen de lonen, ook de werkgelegenheid. En zonder de automatische indexering te doen sneuvelen. O.k., laten we op de autoweg naar Monetair Maastricht niet harder rijden dan de Duitse, Franse en Nederlandse wagens, maar toch een eigen baanvak (bijv. index) behouden.

Dat is de keuze die uiteindelijk in 1996 gemaakt is, met pijn en moeite. Maar meteen daarna hebben de Belgische vakbonden hun collega's in de buurlanden opgezocht. En dat heeft geleid tot jaarlijkse bijeenkomsten om het loonbeleid

op elkaar af te stemmen. Dit zogenaamde 'Doorn-proces' (naar de plaats in Nederland waar het vorm kreeg) is inmiddels ook overgenomen door het Europees Vakverbond met een comité voor collectieve onderhandelingen (1999).

De Europese economieën integreren wel, maar de sociale ruimten blijven sterk nationaal en heel verschillend (Latijns conflictmodel, noord-west consensusmodel, Scandinavisch sterk gestructureerd, Brits non-existent). Een Europese centralisering van de arbeidsverhoudingen zal er ongetwijfeld komen, binnen enige tijd. Een zelfde soort artikel in *Res Publica* van 2025 zal hopelijk de titel meekrijgen: Vakbonden en Europees overleg in het eerste kwart van de XXI eeuw. Europa zou dan al zo uitgebreid kunnen zijn en de globalisering zou al zo ver kunnen voortgeschreden zijn dat het een artikel moet worden in *Res Publica Mundi*.

17. De situatie, uitdagingen en ervaringen van de laatste jaren geven een aantal uitdagingen aan voor de komende periode:

- er is nood aan een institutioneel kader voor Europees sociaal overleg, allereerst en zeker tweeledig, tussen werkgevers en vakbonden, maar ook voor werkelijk advies en overleg met de beleidsverantwoordelijken.

- meer overleg van werkgevers en vakbonden is ook nodig met verantwoordelijken van internationale instellingen als het IMF, de Wereldbank en de Wereldhandelsorganisatie (WHO). Voor het op gang brengen en organiseren van dit overleg is er zeker een taak weggelegd voor de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO). In de besluiten en afspraken (engagementen) van de Sociale Wereldtop in Kopenhagen (1995) zitten terzake goede intenties. De uitvoering van een en ander blijft mager, hopelijk komt er meer op gang na de evaluatiebijeenkomst van juni 2000 in Genève.

- voor het overleg in ons land blijft er de vraag of er gezien de radikaal gewijzigde situatie waarbinnen de economische activiteit zich verder zal (kan) ontwikkelen toch niet opnieuw kan geprobeerd worden om tot enkele nieuwe basisafspraken tussen werkgevers en werknemers te komen.

Er is alvast geen gebrek aan gespreksthemas:

- een versteviging van de sociaal-economische democratie: in dit ruimere kader zou dan zinvol over vormen van financiële participatie van werknemers in de onderneming kunnen onderhandeld worden; ook over aangepaste vormen van inspraak van werknemers in kmo's kan dan misschien eindelijk ook een algemene afspraak tot stand komen.

- de verbetering van de kwaliteit van leven en werk, met aandacht voor de combinatie van gezin en arbeid en voor het mobiliteitsprobleem.

- de permanente vorming.

En voor werknemers én voor ondernemingen is het belangrijk dat hierover en over andere punten afspraken dicht bij de realiteit zouden tot stand komen eerder dan in algemene projecten van politici.

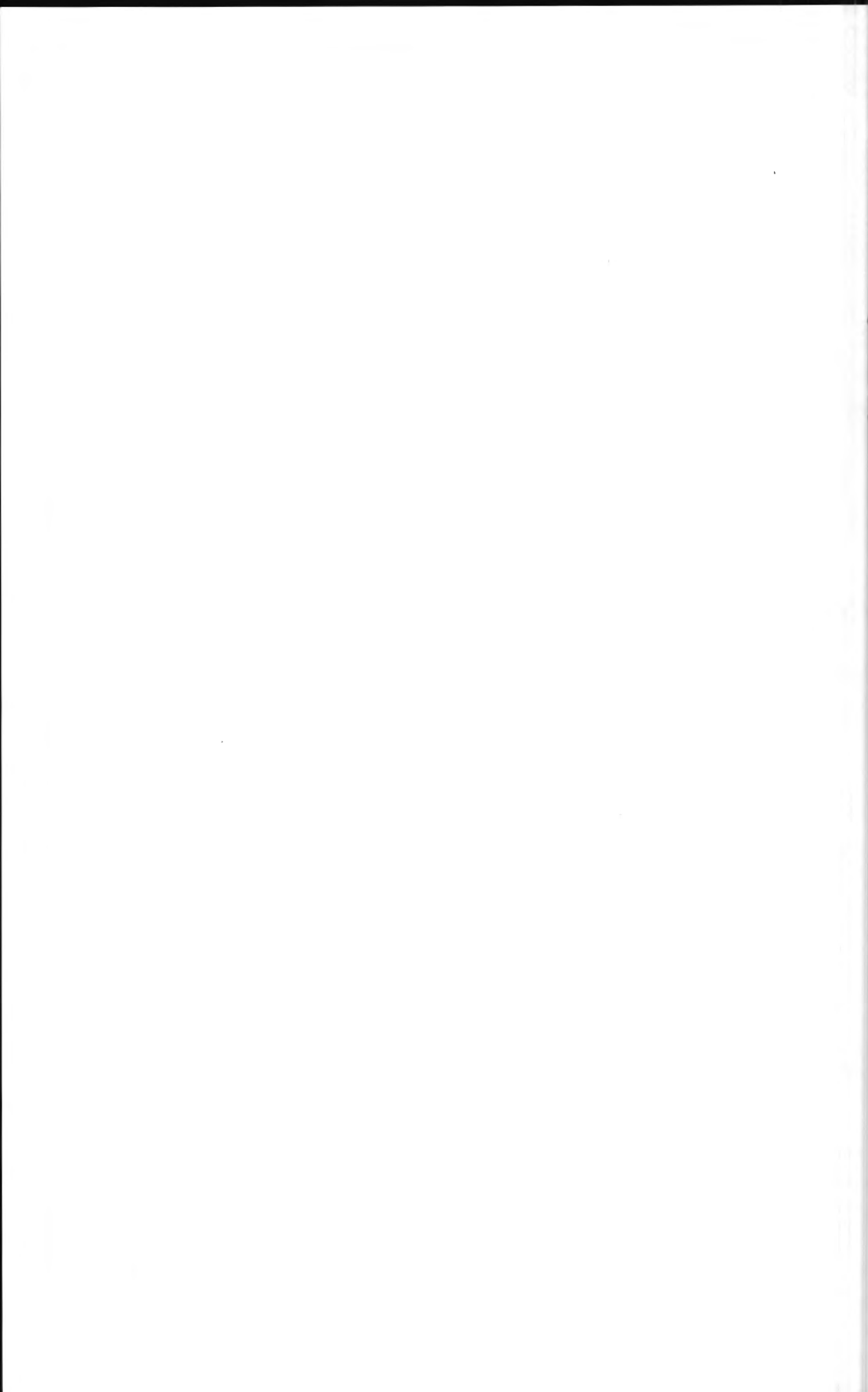
Summary: Trade unions and social negotiations in the last quarter of the 20th century

The unique character of the socio-economic negotiations in Belgium has lost much of its glamour and prestige during the last quarter of the 20th century. While before 1975, there was more or less agreement among the social partners to redistribute welfare to the whole society, after the first oil crisis employers tended to see themselves in competition with other employers, with the trade unions and with the state. Both employers' organisations as trade unions wanted to safeguard their own priorities, respectively the competitiveness of the enterprises and the system of indexation. As a consequence, it became very difficult to reach agreements and hence, there have been no or only very small interprofessional agreements signed since 1975.

The role of the government in this period evolved from the role of host for the negotiations to that of co-actor and finally to director. When no agreement was possible between the social partners, the government itself took the initiative and both trade unions and employers' organisations tried to lobby the government rather than being partners in negotiations. The measures of the government, especially those taken with extra-ordinary powers, were often beneficial for the employers. Despite the emphasis by the trade unions on employment, their efforts bore not much fruit. The first priority of both the government and the employers was the enhancement of the financial and the economic situation of the country. Since the interprofessional agreement of 1999-2000, a new period has begun. Trade unions and employers' organisations are constrained by what happens in the rest of Europe. Between these constraints, they can negotiate and conclude agreements on the basis of freedom and responsibility.

The level of negotiations shifted in this period from the interprofessional level to the level of the sector or even to the level of the enterprise. Another trend is the creation of an institutional framework for social talks on the Flemish level.

The challenges for the future are the installation of a European or even an international world-wide institutional framework for social negotiations and the development of themes as permanent education, quality of life and work and the enhancement of the socio-economic democracy.

RES PUBLICA BELGICA
1980-2000

BEKNOPT STATISTISCH OVERZICHT
TABLEAU STATISTIQUE SYNOPTIQUE
A CONCISE STATISTICAL OVERVIEW

Peter BIONDI
Wilfried DEWACHTER
Stefaan FIERS
Bram WAUTERS

INHOUD - SOMMAIRE - CONTENTS

I. ELECTIONS	121
1. Dates of Elections 1946-2000.	121
2. Election Results according to Political Group 1946-1999	123
3. House of Representatives - Election Results 1977-1999	124
4. Composition House of Representatives 1977-1999	126
5. Composition of the Senate 1977-1999	126
6. European Parliament 1979-1999.	127
7. Flemish Parliament 1995-1999	128
8. Walloon Parliament 1995-1999.	128
9. Parliament of the French Community 1995-1999	128
10. Brussels Regional Council 1989-1999	129
11. Council of the German Community 1986-1999	129
12. Cost of Election Campaigns in Belgium	130
II. PARLIAMENT	131
Parliamentary Activity (1979-1999).	131
III. GOVERNMENT.	135
1. Belgian Governments from 1944 until now	135
2. Deviant Voting Behaviour after the Debate on the Investiture of a New Cabinet (1980-1999)	137
3. Approval of Governmental Agreement by the Party Congresses	143
4. Flemish Government (from 1981 until now).	143
5. Walloon Government (from 1981 until now)	144
6. Government of the French Community (from 1981 until now)	144
7. Cabinet of the German-Speaking Community (from 1981 until now).	145
8. Executive of the Brussels-Capital Region (from 1989 until now)	145
9. Ministerial Experience	146
IV. POLITICAL PARTIES	152
1. Party Leadership Elections	152
2. Organisational Density	162
3. Party Membership 1980-1999	163

I. VERKIEZINGEN - ELECTIONS - ELECTIONS

1. Verkiezingsdata 1946-2000 - Dates des Elections 1946-2000 -
Dates of Elections 1946-2000

Jaar Année Year	Kamer van volksvertegenwoordigers Chambre des Représentants House of Representatives	Senaat Sénat Senate	Europa Europe Europe	Vlaanderen La Flandre Flandres	Wallonie La Wallonie Wallonie	Duitstalige Gemeenschap Communauté germanophone German Community	Brussels Gewest Région bruxelloise Brussels Region	Provincieraden Conseils Provinciaux Province Councils	Gemeenteraden Conseils Communaux Local Councils
1946	17-2-46	17-2-46						24-2-46	24-11-46
1947									
1948									
1949	26-6-49	26-6-49						26-6-49	
1950*	4-6-50	4-6-50						4-6-50	
1951									
1952									12-10-52
1953									
1954	11-4-54	11-4-54						11-4-54	
1955									
1956									
1957									
1958	1-6-58	1-6-58						1-6-58	12-10-58
1959									
1960									
1961	26-3-61	26-3-61						26-3-61	
1962									
1963									
1964									11-10-64
1965	23-5-65	23-5-65						23-5-65	
1966									
1967									
1968	31-3-68	31-3-68						31-3-68	
1969									
1970									11-10-70
1971	7-11-71	7-11-71						7-11-71	

* Volksraadpleging - Consultation populaire - Referendum: 12-3-50

**2. Verkiezingsuitslagen per politieke "familie" 1946-1999 -
 Résultats des élections selon la "famille" politique 1946-1999 -
 Election Results according to Political Group 1946-1999**

Jaar Année Year	Christen-democraten Sociaux Chrétiens Christian Democrats	Socialisten Socialistes Socialists	Liberalen Libéraux Liberals	Volksnationale Partijen Partis communautaires Nationalist Parties	Ecologische partijen Partis Ecologistes Green Parties	Uiterst-rechts * Extrême Droite Extreme Right	Communisten Communistes Communists
1946	42,5	32,4	9,7	-	-	-	12,7
1949	43,6	29,8	15,3	2,1	-	-	7,5
1950	47,7	35,5	12,0	-	-	-	4,7
1954	41,1	38,7	12,9	2,2	-	-	3,6
1958	46,7	37,1	11,8	2,0	-	-	1,9
1961	41,5	36,7	12,3	3,5	-	-	3,1
1965	34,5	28,3	21,6	9,3	-	-	5,0
1968	31,7	28,0	20,9	15,8	-	-	3,3
1971	31,1	27,2	16,7	22,3	-	-	3,1
1974	32,4	26,6	16,4	19,9	-	-	3,2
1977	35,9	26,9	15,6	17,3	0,4	-	2,7
1978	36,3	25,4	16,6	14,2	0,8	1,4	3,3
1981	26,5	25,1	21,5	14,5	4,8	1,1	2,3
1985	29,8	28,3	21,0	9,2	6,2	1,4	1,2
1987	27,5	30,5	20,9	9,4	7,1	1,9	0,8
1991	24,5	25,5	20,1	7,4	10,0	7,7	0,1
1995	24,9	24,4	23,4	4,7	8,4	10,1	0,1
1999	19,9	19,7	24,4	5,5	14,3	11,3	0,4

* Vlaams Blok + FN (Front National)

3. Kamer van volksvertegenwoordigers - Chambre des représentants - House of Representatives

3.1 Uitslagen parlementsverkiezingen naar politieke partij 1977-1999 - Het Rijk* - Résultats des élections selon le parti politique 1977-1999 - Ensemble du pays - Election Results according to the Political Parties 1977-1999 - Belgium

Partij	1977	1978	1981	1985	1987	1991	1995	1999
Christen-Democraten ¹	35,9	36,3	26,5	29,8	27,5	24,5	24,9	19,9
CVP	26,2	26,1	19,3	21,3	19,5	16,8	17,2	14,1
PSC	9,7	10,2	7,2	7,9	8,0	7,7	7,7	5,8
Autres listes chrétiennes ²	-	-	-	0,6	-	-	-	-
Socialisten ³	26,9	25,4	25,1	28,3	30,5	25,5	24,4	19,7
(B)SP	13,0	12,4	12,4	14,5	14,9	12,0	12,5	9,6
PS(B)	13,9	13,0	12,70	13,8	15,6	13,5	11,9	10,1
Liberalen ⁴	15,6	16,6	21,5	21,0	20,9	20,1	23,4	24,4
PVV-VLD ⁵	8,5	10,3	12,9	10,8	11,5	12,0	13,1	14,3
PRL	5,9	5,2	8,6	10,2	9,4	8,1	10,3 ⁶	10,1 ⁷
PL	1,1	0,8	-	-	-	-	-	-
Libéraux dissidents ⁸	0,1	0,3	-	-	-	-	-	-
Groenen ⁹	0,4	0,8	4,8	6,2	7,1	10,0	8,4	14,3
Agalev	-	-	2,3	3,7	4,5	4,9	4,4	7,0
Ecolo	-	-	2,5	2,5	2,6	5,1	4,0	7,3
Volksunie	10,0	7,0	9,8	7,9	8,0	5,9	4,7	5,5
FDF	4,3	4,3	2,5	1,2	1,2	1,5	-	-
RW	3,0	2,9	1,7	-	-	-	-	-
Autres listes wallonnes ¹⁰	-	-	0,5	0,1	0,2	-	-	-
Vlaams Blok	-	1,4	1,1	1,4	1,9	6,6	7,8	9,9
FN	-	-	-	-	-	1,1	2,3	1,4
Communisten ¹¹	2,7	3,3	2,3	1,2	0,8	0,1	0,1	0,4
UDRT-RAD	-	0,9	2,7	1,1	0,1	-	-	-
Uiterst links ¹²	0,7	1,0	1,0	1,0	1,2	0,8	0,6	0,6
Rossem	-	-	-	-	-	3,2	-	-
Anderen en andere rechtste formaties ¹³	0,4	0,3	0,5	0,7	0,6	1,8	2,9	3,2

(Volledige partijnamen in hoofdstuk IV - Les noms complets des partis politiques sont mentionnés dans le chapitre IV - The full names of the political parties are given in chapter IV)

*Voor verkiezingsresultaten zie - Pour les résultats voir - For election results: W. FRAEYS, *Res Publica*, 1999, 2-3, p. 264.

¹ Sociaux-Chrétiens - Christian-Democrats

² Andere christelijke lijsten - Other Christian lists: SEP en PLC

³ Socialisten - Socialists

⁴ Liberaux - Liberalen ⁵ VLD sinds - depuis - since 1992 ⁶ PRL-FDF

⁷ PRL-FDF-MCC ⁸ Afsgekeurde liberale lijsten - Liberal dissidents

⁹ Partis Ecologistes - Ecological Parties

¹⁰ Andere Waalse lijsten - Other Walloon lists ¹¹ Communistes - Communists

¹² Extrême Gauche - Extreme Left ¹³ Divers et divers droite - Others and Other Right Groups

3.2 Uitslagen parlementsverkiezingen naar politieke partij 1977-1999 - Vlaamse kantons - Résultats des élections selon le parti politique 1977-1999 - Cantons flamands - Election Results according to Political Party 1977-1999 - Flemish Cantons

	1977	1978	1981	1985	1987	1991	1995	1999
CVP	43,7	43,5	32,0	34,6	31,4	26,9	27,3	22,2
(B)SP	22,3	20,9	20,6	23,7	24,2	19,4	19,9	15,1
PVV-VLD	14,4	17,2	21,1	17,3	18,5	19,0	20,8	22,5
Agalev	0,1	0,3	4,0	6,1	7,3	7,8	7,0	11,0
Volkswunie	16,3	11,5	15,9	12,7	12,9	9,3	7,4	8,8
Vlaams Blok	-	2,1	1,8	2,2	3,0	10,3	12,2	15,3
Communisten	1,3	1,9	1,3	0,5	0,5	-	-	0,01
Uiterst links	0,9	1,3	1,4	1,3	1,4	0,9	0,6	0,6
RAD-UDRT	-	0,2	1,0	0,3	0,01	-	-	-
Rossem	-	-	-	-	-	5,1	-	-
Anderen	1,0	1,0	0,9	1,3	0,8	1,3	4,9	4,5

3.3 Uitslagen parlementsverkiezingen naar politieke partij 1977-1999 - Waalse kantons - Résultats des élections selon le parti politique 1977-1999 - Cantons wallons - Election Results According to Political Party 1977-1999 - Walloon Cantons

	1977	1978	1981	1985	1987	1991	1995	1999
PSC	25,7	26,9	19,6	22,6	23,2	22,5	22,5	16,8
PS(B)	38,7	36,7	36,2	39,4	43,9	39,2	33,7	29,2
PRL	19,2	17,5	21,7	24,2	22,2	19,8	23,9 ¹	24,7 ²
Ecolo	0,7	1,2	6,1	6,2	6,5	13,5	10,3	18,3
RW ³	9,5	9,2	5,5	0,6	0,8	1,2	-	-
Communistes	5,4	5,9	4,2	2,5	1,6	0,3	0,3	1,0
UDRT-RAD	-	1,3	3,9	1,6	0,3	-	-	-
Extrême gauche	0,4	0,6	0,4	0,7	1,0	0,7	0,7	0,6
Divers et divers droite ⁴	0,5	0,6	2,4	2,2	0,4	2,7	8,5	9,2

¹ PRL-FDF

² PRL-FDF-MCC

³ Vanaf 1985 - Depuis 1985 - Since 1985: FDF et RW

⁴ Anderen en andere rechtse formaties - Others and Other right groups

4. Samenstelling Kamer van volksvertegenwoordigers 1977-1999
Composition Chambre des représentants 1977-1999
Composition House of Representatives 1977-1999

	1977	1978	1981	1985	1987	1991	1995	1999
CVP	56	57	43	49	43	39	29	22
PSC	24	25	18	20	19	18	12	10
(B)SP	27	26	26	32	32	28	20	14
PS(B)	35	32	35	35	40	35	21	19
PVV-VLD	17	22	28	22	25	26	21	23
PRL	14	14	24	24	23	20	18 ¹	18 ²
PL	2	1	-	-	-	-	-	-
Volksonie	20	14	20	16	16	10	5	8
FDf	10	11	6	3	3	3	-	-
RW	5	4	2	-	-	-	-	-
Agalev	-	-	2	4	6	7	5	9
Ecolo	-	-	2	5	3	10	6	11
Vlaams Blok	-	1	1	1	2	12	11	15
Front National	-	-	-	-	-	1	2	1
Communisten	2	4	2	-	-	-	-	-
UDRT-RAD	-	1	3	1	-	-	-	-
Rossem	-	-	-	-	-	3	-	-
Totaal	212	212	212	212	212	212	150	150

¹PRL-FDF ² PRL-FDF-MCC

5. Samenstelling van de Senaat 1977-1999 - Composition du Sénat
1977-1999 - Composition of the Senate 1977-1999

	1977	1978	1981	1985	1987	1991	1995	1999
CVP	49	51	40	42	39	36	12	10
PSC	21	22	16	18	16	16	7	5
(B)SP	20	21	21	28	29	26	9	6
PS(B)	32	32	31	33	36	30	11	10
PVV-VLD	14	18	23	19	18	22	10	11
PRL	10	8	20	23	21	18	9 ¹	9 ²
PL	2	1	-	-	-	-	-	-
Volksonie	17	11	17	12	13	8	3	3
FDf	8	9	6	2	2	2	-	-
RW	7	6	-	-	-	-	-	-
Agalev	-	-	1	3	5	8	2	5
Ecolo	-	-	4	3	3	11	3	6
Volksonie	17	11	17	12	13	8	3	3
FDf	8	9	6	2	2	2	-	-
RW	7	6	-	-	-	-	-	-
Vlaams Blok	-	-	-	-	1	6	5	6
Front National	-	-	-	-	-	-	-	-
Communisten	1	2	1	-	-	-	-	-
UDRT-RAD	-	-	1	-	-	-	-	-
Rossem	-	-	-	-	-	1	-	-
Totaal	181	181	181	183	183	184	71	71

¹ PRL-FDF ² PRL-FDF-MCC

6. Europees Parlement 1979-1999 - Parlement européen 1979-1999 - European Parliament 1979-1999

6.1 Nederlands kiescollege - Collège électoral néerlandais - Dutch Constituency

	1979		1984		1989		1994		1999	
	%	Zetels	%	Zetels	%	Zetels	%	Zetels	%	Zetels
CVP	48,1	7	32,5	4	34,1	5	27,4	4	21,7	3
(B)SP	20,9	3	28,1	4	20,0	3	17,6	3	14,2	2
PVV-VLD	15,3	2	14,2	2	17,1	2	18,4	3	21,9	3
Agalev	2,3	-	7,1	1	12,2	1	10,7	1	12,0	2
VU	9,7	1	13,9	2	8,7	1	7,1	1	12,2	2
Vlaams Blok	1,0	-	2,1	-	6,6	1	12,6	2	15,1	2
KPB	1,2	-	0,7	-	-	-	-	-	-	-
Uiterst links ¹	1,4	-	1,3	-	0,6	-	1,1	-	0,6	-
Anderen ²	-	-	-	-	0,7	-	5,1 ³	-	2,3	-
Totaal		13		13		13		14		14

¹ Extrême Gauche - Extreme Left - ² Autres - Others - ³ WOW: 3,5 %

6.2 Das deutschsprachige Wahlkollegium - Duitstalig kiescollege - Collège germanophone - German Constituency

Resultaten voor het Duitstalige kiescollege (1994-1999 - 1 zetel) - Résultats pour le Collège germanophone (1994-1999 - 1 siège) - Results for the German Constituency (1994-1999 - 1 seat):

1994: CSP (31,3 %; 1 seat), PFF (20,1 %), PDB (15,5 %), Ecolo (14,9 %), SP (12,6 %), JUROPA (5,1 %); PAB (0,5 %);

1999: CSP (36,5 %; 1 seat), PFF (19,6 %), PDB (9,9 %), Ecolo (17,0 %), SP (11,4 %), JUROPA (2,1 %), PAB (0,2 %), Vivant (3,2 %).

6.3 Frans kiescollege - Collège électoral français - French Constituency

	1979		1984		1989		1994		1999	
	%	Sièges	%	Sièges	%	Sièges	%	Sièges	%	Sièges
PSC	21,2	3	19,5	2	21,3	2	18,8	2	13,3	1
PS(B)	27,4	4	34,0	5	38,1	5	30,4	3	25,8	3
PRL	18,6	2	24,1	3	18,9	2	24,2 ¹	3	27,0 ²	3
Ecolo	5,1	-	9,9	1	16,6	-	13,0	1	22,7	3
FDF	19,7	2	6,4	-	3,8	-	-	-	-	-
FN	-	-	-	-	-	-	7,9	1	4,1	-
PCB	5,0	-	2,8	-	-	-	-	-	-	-
Extrême Gauche ³	2,0	-	1,1	-	0,8	-	0,8	-	-	-
Autres ⁴	0,8	-	2,3 ⁵	-	0,5	-	4,8	-	7,2 ⁶	-
Total		11		11		11		10		10

¹ PRL-FDF ² PRL-FDF ³ Uiterst Links - Extreme Left ⁴ Anderen -Others ⁵ PWE: 2,3 %

⁶ Vivant: 2,4 %; Debout: 2,0 %

7. Vlaams Parlement 1995-1999 - Parlement Flamand 1995-1999 - Flemish Parliament 1995-1999

	1995		1999	
	Stemmen %	Zetels	Stemmen %	Zetels
CVP	26,8	37	22,1	30
SP	19,4	26	15,0	20
VLD	20,2	27	22,0	28
Agalev	7,1	7	11,6	12
Volksunie	9,0	9	9,3	11
Vlaams Blok	12,3	17	15,5	22
Uiterst Links	0,6	-	0,6	-
UF	1,2	1	0,9	1
Anderen ¹	3,5	-	2,9	-
Totaal		124		124

¹ Autres - Others

8. Waals Parlement 1995-1999 - Parlement wallon 1995-1999 - Walloon Parliament 1995-1999

	1995		1999	
	Suffrages %	Sièges	Suffrages %	Sièges
PSC	21,6	16	17,1	14
PS	35,2	30	29,4	25
PRL-FDF	23,7	19	24,7	21 ¹
Ecolo	10,4	8	18,2	14
Extrême droite ²	6,1	2	4,8	1
Extrême Gauche	0,7	-	0,7	-
Divers ³	2,0	-	4,0	-
Total		75		75

¹ PRL-FDF-MCC

² Uiterst rechts - Extreme Right

³ Anderen - Others

9. Franse Gemeenschapsparlement 1995-1999 - Parlement de la Communauté française 1995-1999 - Parliament of the French Community 1995-1999

	1995		1999	
	Sièges		Sièges	
PSC	18		16	
PS	35		29	
PRL-FDF	28		30	
Ecolo	10		18	
Extrême droite ¹	3		1	
Extrême Gauche	-		-	
Divers ²	-		-	
Total	94		94	

¹ Uiterst rechts - Extreme Right

² Anderen - Others

**10. Raad van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 1989-1999 -
Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale 1989-1999 -
Brussels Regional Council 1989-1999**

	1989		1995		1999	
	%	Zetels	%	Zetels	%	Zetels
CVP	4,2	4	3,3	3	3,3	3
SP	2,7	2	2,4	2	3,1 ¹	2
PVV-VLD	2,8	2	2,7	2	3,2 ²	2
Agalev	1,1	1	0,9	-	-	-
VU	2,1	1	1,4	1	-	-
Vlaams Blok	2,1	1	3,0	2	4,5	4
PSC	11,8	9	9,3	7	7,9	6
PS	22,0	18	21,4	17	16,0	13
PRL	18,9	15	35,0 ³	28	34,4 ⁴	27
Ecolo	10,2	8	9,0	7	18,3	14
FDf	14,7	12	-	-	-	-
FN	3,3	2	7,5	6	2,6	2
FNB	-	-	-	-	1,3	1
Vivant	-	-	-	-	1,5	1
Totaal		75		75		75

¹ SPI/AGA ² VLD-VU-O ³ PRL-FDF ⁴ PRL-FDF

**11. Rat der deutschsprachigen Gemeinschaft 1986-1999 -
Duitstalige Gemeenschapsraad 1986-1999 -
Conseil de la Communauté germanophone 1986-1999
Council of the German Community 1986-1999**

	1986		1990		1995		1999	
	%	Zetels	%	Zetels	%	Zetels	%	Zetels
CSP ¹	37,01	10	33,60	8	35,9	10	34,8	9
SP	12,72	3	16,34	4	16,1	4	15,0	4
PFF	18,77	5	19,78	5	19,9	5	21,3	6
Ecolo	6,45	1	15,04	4	13,8	3	12,7	3
PJU-PDB	20,43	5	15,25	4	13,6	3	12,9	3
PAB-AE	-	-	-	-	0,6	-	-	-
SEP	4,11	1	-	-	-	-	-	-
Vivant	-	-	-	-	-	-	3,3	-
Totaal		25		25		25		25

¹ CSP=Christlich Soziale Partei; SP=Sozialistische Partei; PFF=Partei für Freiheit und Fortschritt; PDB=Partei der Deutschsprachigen Belgier

**12. Kostprijs van verkiezingscampagnes in België -
Coût des campagnes électorales en Belgique -
Cost of election campaigns in Belgium (index: 1971 = 100)***

	Kostprijs Coût Cost	Geactualiseerde kostprijs (prijzen 1999) Coût actualisé (prix 1999) Current cost (prices 1999)
Parlementsverkiezingen / Elections législatives / Parliamentary elections 1974	218.239.719Bfr.	624.150.484Bfr.
Gemeenteraadsverkiezingen / Elections communales / Local elections 1976	383.420.000Bfr.	890.757.893Bfr.
Parlementsverkiezingen / Elections législatives / Parliamentary elections 1977	440.554.148Bfr.	955.625.184Bfr.
Parlementsverkiezingen / Elections législatives / Parliamentary elections 1978 ¹	-	-
Europese verkiezingen / Elections européennes / European elections 1979	193.311.570Bfr.	384.212.824Bfr.
Parlementsverkiezingen / Elections législatives / Parliamentary elections 1981	584.174.815Bfr.	1.011.493.543Bfr.
Gemeenteraadsverkiezingen / Elections communales / Local elections 1982	460.537.847Bfr.	733.405.815Bfr.
Europese verkiezingen / Elections européennes / European elections 1984	286.197.779Bfr.	398.070.114Bfr.
Parlementsverkiezingen / Elections législatives / Parliamentary elections 1985	838.719.264Bfr.	1.112.415.624Bfr.
Parlementsverkiezingen / Elections législatives / Parliamentary elections 1987 ²	969.894.957Bfr.	1.250.527.257Bfr.
Gemeenteraadsverkiezingen / Elections communales / Local elections 1988 ³	-	-
Europese verkiezingen / Elections européennes / European elections 1989	466.364.163Bfr.	576.475.721Bfr.
Parlementsverkiezingen / Elections législatives / Parliamentary elections 1991 ⁴	941.800.000Bfr.	1.090.331.577Bfr.
Europese verkiezingen / Elections européennes / European elections 1994 ⁵	396.816.488Bfr.	426.342.816Bfr.
Gemeenteraadsverkiezingen / Elections communales / Local elections 1994 ⁶	68.722.439Bfr.	73.835.939Bfr.
Parlementsverkiezingen / Elections législatives / Parliamentary elections 1995 ⁷	997.602.589Bfr.	1.056.343.225Bfr.
Parlements- en Europese verkiezingen / Elections législatives et européennes / Parliamentary and European elections 1999 ⁸	1.080.903.877Bfr.	1.080.903.877Bfr.

*Tot en met 1987 berekeningen door de Afdeling Politologie van de Katholieke Universiteit Leuven. Nadien officiële gegevens ingevolge de wet van 4 juli 1989 en 7 juli 1994 - Jusqu'en 1987 montants calculés par la Section de Politologie de la Katholieke Universiteit Leuven. A partir de 1991 chiffres officiels, conforme à la loi du 4 juillet 1989 et celle du 7 juillet 1994 - Until 1987 the costs were calculated by the Section of Politology of the Katholieke Universiteit Leuven. Since 1991 official figures according to the law of July 4, 1989 and July 7, 1994.

¹ Geen gegevens beschikbaar / Pas d'information disponible / No data available

² Bron/Source/Source: (ook voor de jaren ervoor / aussi pour les années précédentes / also for the previous years): W. DEWACHTER, M. VERMINCK en L. HOOGHE, *Blikvangers, of de partij in eigen persoon: de campagne van de parlementsverkiezingen van 13 oktober 1985*, Afdeling Politologie KU Leuven, 1987, 52 p. en

E. DAS en W. DEWACHTER, *Overdadig! Overtollig? De verkiezingscampagne van december 1987*, Afdeling Politologie KU Leuven, 1991, 68 p.

³ Geen gegevens beschikbaar / Pas d'information disponible / No data available

⁴ Bron/Source/Source: Kamer/Chambre Stuk 470/1 91/92 (BZ), Senaat/Sénat Stuk 365/1 BZ 1991-1992

⁵ Bron/Source/Source: Kamer/Chambre Stuk 1673/1 94/95, Senaat/Sénat Stuk 1280-1 1994-1995

⁶ Enkel uitgaven van de partij / Seulement les dépenses de chaque parti / Only the expenditures of the party; Bron/Source/Source: Kamer/Chambre Stuk 1806/1 94/95, Senaat/Sénat Stuk 1392-1 1994-1995

⁷ Bron/Source/Source: Kamer/Chambre Stuk 314/1 95/96, Senaat/Sénat Stuk 1-204/1

⁸ Bron/Source/Source: Kamer/Chambre Stuk 0459/001, Senaat/Sénat Stuk 2-350/1

II. PARLEMENT - PARLEMENT - PARLIAMENT

Parlementaire activiteit / Activité parlementaire /
Parliamentary activity (1979-1999) ¹

	Aantal plenaire vergaderingen Nombre de séances plénières Number of plenary sessions		Duur in aantal uren Durée totale (en heures) Total duration (in hours)		Aantal commissievergaderingen ³ Nombre de réunions en commission Number of committee meetings			
	Senaat Sénat Senate	Kamer Chambre House	Senaat Sénat Senate	Kamer Chambre House	Senaat Sénat Senate	Kamer: Chambre: House:	Openbare Publique Public	Besloten A huis clos Closed
BZ ² 1979	41	49	172u35	195u25	161	124		124
1979-1980	96	104	432u40	466u15	372	281		281
1980-1981	77	101	333u50	410u30	342	286		286
1981-1982	43	72	204u45	348u40	201	215		215
1982-1983	98	111	451u40	508u10	327	342		342
1983-1984	129	124	426u50	553u20	364	373		373
1984-1985	149	124	467u40	570u45	394	459	32	427
1985-1986	92	63	308u15	266u35	248	414	159	255
1986-1987	115	68	388u35	256u45	444	458	216	242
1987-1988	12	6	28u50	13u44	22	28	16	12
BZ 1988	62	46	174u35	175u06	126	304	87	217
1988-1989	101	66	332u50	199u13	357	540	291	249
1989-1990	97	75	306u50	239u24	375	580	231	349
1990-1991	82	71	283u30	252u33	570	714	346	368
1991-1992	7	7	14u50	16u00	8	20	10	10
BZ 1991-1992	51	46	173u20	150u35	225	620	385	235
1992-1993	129	81	420u35	289u59	442	755	292	463
1993-1994	90	56	287u25	184u35	431	633	385	248
1994-1995	63	41	211u45	138u00	285	383	266	117
BZ 1995	4	12	8u15	38u52	23	43	7	36
1995-96	63	90	185u30	353u32	447	652	487	165
1996-97	64	85	196u25	272u40	733	1079	771	308
1997-98	80	79	245u	267u50	545	865	679	186
1998-99	59	77	148u40	222u27	347	564	507	57

¹ Bronnen / Sources / Sources: W. DEWACHTER, I. THOMAS EN S. DEPAUW, Afscheid van het laatste dubbelparlement, Acco, Leuven, 1997, pp. 251-256; Kamer van Volksvertegenwoordigers, *Jaarverslag*, jaarlijks; Senaat, *Statistieken van de Parlementaire werkzaamheden*, Stuk 1-824/2, zitting 1998-1999 en Vlaams Parlement, *Legislatuurverslag 1995-1999*, Brussel, 1999, 169 p.

² BZ: Buitengewone zitting - Session extraordinaire - Extraordinary Session

³ Parlementaire onderzoekscommissies inbegrepen - les commissions d'enquête y compris - parliamentary inquiry committees included

	Aantal ingediende wetsvoorstellen Nombre de propositions de loi (introduites) Number of private member's bills		Aantal ingediende wetsontwerpen Nombre de projets de loi Number of government bills		Aantal schriftelijke vragen Nombre de questions écrites Number of written questions		Aantal interpellaties (aanvragen) Nombre d'interpellations (introduites) Number of interpellations		Aantal mondelinge vragen ¹ Nombre de questions orales (introduites) Number of oral questions	
	Senaat Sénat Senate	Kamer Chambre House	Senaat Sénat Senate	Kamer Chambre House	Senaat Sénat Senate	Kamer Chambre House	Senaat Sénat Senate	Kamer Chambre House	Senaat Sénat Senate	Kamer Chambre House
BZ 1979	166	211	35	59	1274	2468	27	31	37	21
1979-1980	144	233	56	65	2443	4990	82	195	126	170
1980-1981	109	166	64	62	2351	5326	58	159	92	195
1981-1982	239	283	27	80	1740	3563	78	105	105	256
1982-1983	100	219	66	70	2420	4779	77	136	121	263
1983-1984	75	191	51	43	2319	4499	101	183	156	179
1984-1985	90	252	47	97	2726	4447	123	252	127	202
1985-1986	249	509	33	72	2909	4353	70	238	159	144
1986-1987	146	224	37	45	3286	4558	154	320	221	188
1987-1988	24	19	4	7	227	207	13	7	9	0
BZ 1988	374	476	22	56	1266	1796	18	36	30	56
1988-1989	180	183	47	78	2242	2822	62	170	108	162
1989-1990	92	193	40	61	2100	2546	96	226	145	206
1990-1991	111	229	39	68	1929	2318	93	378	233	247
1991-1992	7	17	3	4	0	40	0	8	0	0
BZ 1991-1992	333	539	10	57	1222	1709	75	182	125	149
1992-1993	112	294	34	53	2807	3052	198	460	251	310
1993-1994	102	197	52	37	2222	2727	192	444	256	293
1994-1995	52	126	30	22	1108	1432	94	280	179	223
BZ 1995	97	69	0	6	198	668	0	60	10	11
1995-96	122	437	66	59	1067	3144	123	640	276	448
1996-97	102	296	47	101	1014	2874	213	855	320	435
1997-98	102	304	52	112	1166	2386	196	512	342	483
1998-99	70	202	45	104	467	1038	75	255	199	293

¹ Enkel in plenaire vergadering - seulement en séance plénière - only in plenary session

	Aantal plenaire vergaderingen Nombre de séances plénières Number of plenary sessions			Duur in aantal uren Durée totale (en heures) Total duration (in hours)			Aantal commissievergaderingen Nombre de commissions Number of committee meetings		
	VI Parl	Parl wl	Parl cf	VI Parl	Parl wl	Parl cf	VI Parl	Parl wl	Parl cf
BZ 1979	7		7	22u40		14u38	61		22
1979-1980	11		13	28u50		35u10			58
1980-1981	21	14	19	63u50	72u27	56u05	104	13	78
1981-1982	21	15	16	72u05	38u10	38u40	76	37	79
1982-1983	26	13	19	81u45	35u30	60u32	100	57	118
1983-1984	31	15	12	110u50	29u23	35u43	112	70	85
1984-1985	43	14	12	124u45	45u56	33u35	149	74	125
1985-1986	26	12	13	91u55	52u22	38u55		35	82
1986-1987	37	11	18	143u12	66u48	76u53		60	88
1987-1988	1	3	2	5u35	11u05	5u45		9	2
BZ 1988	31	11	13	91u50	25u56	33u50	70	40	40
1988-1989	51	17	20	173u10	57u37	57u45	157	56	36
1989-1990	61	17	14	220u45	56u34	68u40	225	74	93
1990-1991	69	19	22	247u37	67u31	95u15	266	70	152
1991-1992	3	1	1	10u30	6u32	4u50	2	0	62
BZ 1991-1992	34	17	15	126u09	56u26	63u00	120	49	55
1992-1993	72	16	24	269u45	61u47	96u40	249	73	95
1993-1994	55	21	17	184u27	66u07	70u30	254	84	104
1994-1995	38	12	17	130u51	50u02	69u00	177	54	46
BZ 1995	12	8	10	28u09	19u20	51u45	18	19	22
1995-96	66	28	26	269u	123u09	120u27	393	96	119
1996-97	56	33	41	204u	139u26	139u33	483	119	132
1997-98	56	20	23	180u	102u26	85u05	553	135	115
1998-99	57	22	13	150u	109u48	39u45	423	108	88

VI Parl = Vlaams Parlement / Parlement flamand / Flemish Parliament

Parl wl = Waals Parlement / Parlement wallon / Walloon Parliament

Parl cf = Parlement van de Franse Gemeenschap / Parlement de la Communauté française / Parliament of the French Community

	Aantal ingediende voorstellen van decreet Nombre de propositions de décret Number of private member's decrees			Aantal ingediende ontwerpen van decreet Nombre de projets de décret Number of government decrees			Aantal schriftelijke vragen Nombre de questions écrites Number of written questions			Aantal interpellaties Nombre d'interpellations Number of interpellations			Aantal mondelinge vragen ¹ Nombre de questions orales Number of oral questions		
	VI Parl	Parl wl	Parl cf	VI Parl	Parl wl	Parl cf	VI Parl	Parl wl	Parl cf	VI Parl	Parl wl	Parl cf	VI Parl	Parl wl	Parl cf
BZ 1979	56		10	15		10	119		25	4		0	13		0
1979-1980	15		16	20		15	247		92	5		16	50		25
1980-1981	108	23	34	30	8	14	739	200	147	25	39	39	73	90	37
1981-1982	97	21	33	17	10	20	560	95	54	16	17	12	82	59	11
1982-1983	49	15	25	16	13	18	1051	180	113	30	30	10	78	49	25
1983-1984	24	23	12	24	15	12	1350	167	115	54	24	9	74	32	52
1984-1985	31	21	31	26	27	22	1337	159	108	55	32	7	81	24	33
1985-1986	116	41	28	10	9	16	1036	278	234	29	35	18	59	11	39
1986-1987	30	24	14	7	15	13	1337	409	382	93	50	25	106	5	69
1987-1988	1	2	5	2	7	2	314	10	50	5	13	6	2	0	13
BZ 1988	90	45	16	14	9	4	315	163	112	16	9	3	42	9	26
1988-1989	74	12	25	8	9	9	1236	340	279	45	20	17	135	22	73
1989-1990	55	17	21	24	22	32	1749	402	382	110	33	46	204	57	131
1990-1991	58	20	17	33	21	29	1423	335	286	104	45	32	164	59	112
1991-1992	0	0	0	1	1	1	47	0	0	0	5	1	0	6	1
BZ 1991-1992	71	46	31	14	14	15	899	518	27	67	33	28	93	48	71
1992-1993	44	19	17	22	24	23	1508	610	280	161	72	42	201	79	143
1993-1994	54	36	19	30	30	22	1246	462	271	136	40	32	225	60	121
1994-1995	32	20	14	33	38	19	809	212	140	81	29	15	146	29	83
BZ 1995	33	57	23	10	3	0	321	134	65	8	2	6	0	0	7
1995-96	37	30	34	43	29	13	1647	694	325	165	112	56	124	15	58
1996-97	43	38	15	57	43	45	2215	753	442	246	57	35	219	89	50
1997-98	57	23	12	45	68	39	2454	639	351	241	34	43	382	103	59
1998-99	54	13	9	50	79	39	1155	282	107	108	18	25	291	67	32

¹ Actuele vragen niet inbegrepen - Questions d'actualité n'y sont pas comprises - Topical questions not included

VI Parl = Vlaams Parlement / Parlement flamand / Flemish Parliament

Parl wl = Waals Parlement / Parlement wallon / Walloon Parliament

Parl cf = Parlement van de Franse Gemeenschap / Parlement de la Communauté française / Parliament of the French Community

III. REGERINGEN - GOUVERNEMENTS - GOVERNMENTS

**1. Belgische regeringen van 1944 tot heden
Gouvernements belges depuis 1944
Belgian governments from 1944 until now**

Regering Gouvernement Government	Politieke partijen Partis politiques Political parties	Begin Début Start	Einde Fin End	Duur crisis ¹ Durée de la crise Duration of the crisis	Aantal ministers Nombre de ministres Number of ministers	Aantal staatssecretarissen Nombre de secrétaires d'Etat Number of Secretaries of State
Pierlot V	CVP-PSC + PSB-BSP + lib. + PCB	27-9-1944	7-2-1945	5	18	
Van Acker I	CVP-PSC + PSB-BSP + lib. + PCB	12-2-1945	2-8-1945	0	18	
Van Acker II	PSB-BSP + lib. + PCB + UDB	2-8-1945	9-1-1946	63	18	
Spaak II	PSB-BSP	13-3-1946	19-3-1946	13	16	
Van Acker III	PSB-BSP + lib. + PCB	1-4-1946	10-7-1946	25	19	
Huysmans	PSB-BSP + lib. + PCB	4-8-1946	12-3-1947	8	19	
Spaak III	PSB-BSP + CVP-PSC	20-3-1947	27-6-1949	45	19	
Eyskens I	CVP-PSC + lib.	11-8-1949	6-6-1950	2	17	
Duvieusart	CVP-PSC	8-6-1950	11-8-1950	5	15	
Pholien	CVP-PSC	16-8-1950	9-1-1952	6	16	
Van Houtte	CVP-PSC	15-1-1952	12-4-1954	10	16	
Van Acker IV	PSB-BSP + lib.	22-4-1954	2-6-1958	24	16	
Eyskens II	CVP-PSC	26-6-1958	6-11-1958	0	15	
Eyskens III	CVP-PSC + lib.	6-11-1958	27-3-1961	29	19	
Lefevre	CVP-PSC + PSB-BSP	25-4-1961	24-5-1965	64	20	
Harmel	CVP-PSC + PSB-BSP	27-7-1965	11-2-1966	36	20	7
Vanden Boeynants I	CVP-PSC + PLP-PVV	19-3-1966	7-2-1968	131	19	4
Eyskens IV	CVP/PSC + PSB-BSP	17-6-1968	8-11-1971	74	27	2
Eyskens V	CVP/PSC + PSB-BSP	21-1-1972	22-11-1972	65	19	10
Leburton	PSB-BSP + CVP/PSC + PLP/PVV	26-1-1973	19-1-1974	96	22	14
Tindemans I	CVP/PSC + PLP/PVV	25-4-1974	11-6-1974	0	19	6

Regering Gouvernement Government	Politieke partijen Partis politiques Political parties	Begin Début Start	Einde Fin End	Duur crisis Durée de la crise Duration of the crisis	Aantal ministers Nombre de ministres Number of ministers	Aantal staats-secretarissen Nombre de secrétaires d'Etat Number of Secretaries of State
Tindemans II	CVP/PSC + PLP/PVV + RW	11-6-1974	8-12-1976	0	21	6
Tindemans III	CVP/PSC + PLP/PVV + RW	8-12-1976	4-3-1977	0	25	4
Tindemans IV	CVP/PSC + PRL/PVV	4-3-1977	18-4-1977	46	25	4
Tindemans V	CVP/PSC + PSB-BSP + VU + FDF	3-6-1977	11-10-1978	9	23	7
Vanden Boeynants II	CVP/PSC + PS/SP + VU + FDF	20-10-1978	3-4-1979	106	22	7
Martens I	CVP/PSC + PS/SP + FDF	3-4-1979	15-1-1980	8	25	8
Martens II	CVP/PSC + PS/SP	23-1-1980	2-4-1980	46	25	8
Martens III	CVP/PSC + PS/SP + PRL/PVV	18-5-1980	7-10-1980	15	27	9
Martens IV	CVP/PSC + PS/SP	22-10-1980	31-3-1981	6	25	7
M. Eyskens	CVP/PSC + PS/SP	6-4-1981	21-9-1981	87	25	7
Martens V	CVP/PSC + PRL/PVV	17-12-1981	14-10-1985	45	15	10
Martens VI	CVP/PSC + PRL/PVV	28-11-1985	21-10-1987	0	15	13
Martens VII	CVP/PSC + PRL/PVV	21-10-1987	9-5-1988	147	15	13
Martens VIII	CVP/PSC + PS/SP + VU	9-5-1988	29-9-1991	0	19	13
Martens IX	CVP/PSC + PS/SP	29-9-1991	7-3-1992	103	17	8
Dehaene I	CVP/PSC + PS/SP	7-3-1992	23-6-1995	32	15	1
Dehaene II	CVP/PSC + PS/SP	26-6-1995	12-7-1999	28	15	2
Verhofstadt	VLD/PRL + PS/SP + Ecolo/Agalev	12-7-1999			15	3

¹ Na de regering: dagen nodig om de volgende regering te vormen. -
Durée de la crise après ce gouvernement: le temps (en jours) nécessaire pour former le gouvernement suivant. -
Number of days necessary to form the next cabinet.

2. Van het partijstandpunt afwijkend stemgedrag bij het investituurdebat (1980-1999)¹
Votes dissidents après le débat d'investiture du nouveau gouvernement (1980-1999)¹
Deviant voting behaviour after the debate on the investiture of a new cabinet (1980-999)¹

2.1 Kamer van volksvertegenwoordigers - Chambre des représentants - House of Representatives

Regering Gouvernement Government	Datum van de stemming Date du vote Date of the vote	Samenstelling van de regering Composition du gouvernement Composition of the government
Martens II Totaal/total/total: 179, Ja/oui/yes: 119, Neen/non/no: 52, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 8 <i>Onthoudingen/Abstentions/Abstentions²</i> m ³ : H. Weckx (CVP) Brussel m: P. Devlies (CVP) Leuven o: J. Somers (VU) Mechelen	24-1-1980 Geen akkoord over wettelijke waarborgen voor Vlamingen in Brussel Pas d'accord sur des garanties légaux pour les Flamands à Bruxelles No agreement on legal guarantees for Flemings in Brussels Idem + sceptisch tov intenties over de staats hervorming Idem + sceptique envers les intentions pour la réforme de l'Etat Idem + skeptical towards the intentions on the reform of the state ?	CVP/PSC + PS/SP
Martens III Totaal/total/total: 180, Ja/oui/yes: 151, Neen/non/no: 29, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 0	22/5/1980	CVP/PSC + PS/SP + PRL/PVV
Martens IV Totaal/total/total: 173, Ja/oui/yes: 117, Neen/non/no: 47, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 9 <i>Onthoudingen/Abstentions/Abstentions</i> m: G. Cardoen (CVP) Brussel m: A. Steverlynck (CVP) Kortrijk m: H. Suykerbuyk (CVP) Antwerpen o: L. Defosset (FDF-RW) Bruxelles o: W. Kuijpers (VU) Leuven	29/10/1980 ? ? ? ? ?	CVP/PSC + PS/SP

Regering Gouvernement Government	Datum van de stemming Date du vote Date of the vote	Samenstelling van de regering Composition du gouvernement Composition of the government
M. Eyskens Totaal/total/total: 174, Ja/oui/yes: 118, Neen/non/no: 52, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 4	8/4/1981	CVP/PSC + PS/SP
Martens V Totaal/total/total: 204, Ja/oui/yes: 114, Neen/non/no: 89, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 1	20-12-1981	CVP/PSC + PRL/PVV
<i>Ja/Oui/Yes</i> o: T. Delahaye (RAD-UDRT) Brussel	<i>Reden/Raison/Reason</i> Steen aan sanering van het staatsbeleid en het economisch herstel Soutenir l'assainissement de la politique et le redressement économique Sustain the sanitation of the state's policy and the recovery of the economy	
o: P. Deroubaix (UDRT-RAD) Bruxelles	Idem	
o: R. Hendrick (UDRT-RAD) Bruxelles	Idem	
o: R. Nols (FDF) Bruxelles	Antwoord nodig voor de grote budgettaire, financiële en sociaal-economische problemen Réponse nécessaire aux grands problèmes budgétaires, financiers et socio-economiques Necessary respons to the huge financial, socio-economic and budgettary problems	
Martens VI Totaal/total/total: 207, Ja/oui/yes: 114, Neen/non/no: 93, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 0	6-12-1985	CVP/PSC + PRL/PVV
<i>Ja/Oui/Yes</i> o: R. Hendrick (UDRT-RAD) Bruxelles	<i>Reden/Raison/Reason</i> Meerderheid van de bevolking wil verderzetting van deze regering + deze regering heeft de juiste prioriteiten La majorité de l'électorat a voulu la reconduction de ce gouvernement + le gouvernement est fixé sur les priorités essentielles The majority of the population has expressed the willingness to continue with this government + the government has set the right priorities	
o: R. Nols (Onafhankelijke/Indépendant/ Independent) Bruxelles	Meerderheid van de bevolking wil verderzetting van deze regering + regering erkent het belang van Brussel La majorité de l'électorat a voulu la reconduction de ce gouvernement + le gouvernement reconnaît l'importance de Bruxelles The majority of the population has expressed the willingness to continue with this government + the government recognizes the importance of Brussels	
Martens VII Totaal/total/total: 172, Ja/oui/yes: 107, Neen/non/no: 65, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 0	23-10-1987	CVP/PSC + PRL/PVV
Martens VIII Totaal/total/total: 206, Ja/oui/yes: 140, Neen/non/no: 65, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 1	14-5-1988	CVP/PSC + PS/SP

Regering Gouvernement Government	Datum van de stemming Date du vote Date of the vote	Samenstelling van de regering Composition du gouvernement Composition of the government
<i>Neen/Non/No</i> m: J.-P. Detremmerie (PSC) Tournai-Ath-Mouscron m: J.-P. Perdieu (PS) Tournai-Ath-Mouscron m: P.-H. Gendebien (PSC) Liège <i>Onthoudingen/Abstentions/Abstentions</i> m: J.-M. Happart (PS) Liège	<i>Reden/Raison/Reason</i> Tegen de koppeling van het probleem Voeren aan Komen Contre l'accouplement du problème des Fourons à Comines Against the linking of the problem Voeren (Fourons) à Comines (Komen) Idem Tegen het akkoord voor Voeren Contre l'accord pour les Fourons Against the agreement for Voeren (Fourons) Tegen het akkoord voor Voeren Contre l'accord pour les Fourons Against the agreement for Voeren (Fourons)	
Martens XI	3-10-1991	CVP/PSC + PS/SP
	Totaal/total/total: 176, Ja/oui/yes: 118, Neen/non/no: 58, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 0	
Dehaene I	11-3-1992	CVP/PSC + PS/SP
	Totaal/total/total: 200, Ja/oui/yes: 118, Neen/non/no: 82, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 0	
Dehaene II	30-6-1995	CVP/PSC + PS/SP
	Totaal/total/total: 142, Ja/oui/yes: 80, Neen/non/no: 61, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 1	
<i>Onthoudingen/Abstentions/Abstentions</i> o: J. Van Aperen (VLD) Antwerpen	<i>Reden/Raison/Reason</i> ?	
Verhofstadt	16-7-1999	VLD/PRL-FDF-MCC + PS/SP + Ecolo/Agalev
	Totaal/total/total: 138, Ja/oui/yes: 90, Neen/non/no: 47, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 1	
<i>Onthoudingen/Abstentions/Abstentions</i> o: J.-P. Detremmerie (PSC) Tournai-Ath-Mouscron	<i>Reden/Raison/Reason</i> ?	

¹ Voor de periode 1944-1979 zie: / Pour la période 1944-1979 voir: / For the period 1944-1979 see: L. HOLVOET, "De stemmingen over het investituurdebat in Kamer en Senaat (1944-1979)", in: *Res Publica*, Vol. XXII, Nr. 1-2, pp. 45-54

² Kamerleden die zich hebben onthouden omwille van een stemafpraak worden niet vermeld / Les députés qui se sont abstenus à cause d'un pariage ne sont pas mentionnés / Representatives who have abstained from voting because of an agreement with an opposite representative are not mentioned

³ m = lid van een partij van de meerderheid / membre d'un parti de la majorité / member of a majority party; o = lid van een oppositiepartij / membre d'un parti de l'opposition / member of an opposition party

2.2 Senaat - Sénat - Senate¹

Regering Gouvernement Government	Datum van de stemming Date du vote Date of the vote	Samenstelling van de regering Composition du gouvernement Composition of the government
Martens II	29-1-1980	CVP/PSC + PS/SP
Totaal/total/total: 158, Ja/oui/yes: 112, Neen/non/no: 43, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 2		
Martens III	23/5/1980	CVP/PSC + PS/SP + PRL/PVV
Totaal/total/total: 159, Ja/oui/yes: 134, Neen/non/no: 20, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 5		
<i>Neen/Non/No</i>	<i>Rèden/Raison/Reason</i>	
m: J. De Meyer (CVP)	Twijfels over geplande staatshervorming	
Gecoöpteerd/Cooptée/Co-opted	Doutes sur la réforme de l'Etat planifié	
Doubts about the planned reform of the state		
<i>Onthoudingen/Abstentions/Abstentions²</i>	Er zijn nog teveel problemen niet volledig uitgeklaard	
m: A. Bruard (PSC)	Il y a trop de problèmes en suspens	
Gecoöpteerd/Cooptée/Co-opted	There are too much problems still hanging	
m: H. Deleecq (CVP)	Vrees dat belastingvermindering vooral hogere inkomens ten goede zal komen	
Provinciaal senator/Sénateur provincial/	Crainte que la réduction des taxes sera surtout bénéfique pour les hauts revenus	
Provincial senator	Fear that the tax reduction will be particularly beneficial for the higher incomes	
Antwerpen	?	
m: F. Guillaume (PS)	?	
Gecoöpteerd/Cooptée/Co-opted	Status quo inzake het statuut van Brussel	
m: F. Houben (CVP)	Statu quo en ce qui concerne le statut de Bruxelles	
Mechelen-Turnhout	Status quo about the statute of Brussels	
m: E. Pouillet (PSC)		
Bruxelles		
Martens IV	31/10/1980	CVP/PSC + PS/SP
Totaal/total/total: 149, Ja/oui/yes: 112, Neen/non/no: 34, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 3		
<i>Onthoudingen/Abstentions/Abstentions</i>	<i>Reden/Raison/Reason</i>	
o: M. Kenens (PVV)	?	
Provinciaal senator/Sénateur provincial/		
Provincial senator		
Limburg		

Regering Gouvernement Government	Datum van de stemming Date du vote Date of the vote	Samenstelling van de regering Composition du gouvernement Composition of the government
M. Eyskens	9/4/1981	CVP/PSC + PS/SP
Totaal/total/total: 130, Ja/oui/yes: 96, Neen/non/no: 26, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 8		
<i>Onthoudingen/Abstentions/Abstentions</i> m: W. Mesotten (CVP) Provinciaal senator/Sénateur provincial/ Provincial senator Limburg m: F. Piot (CVP) Provinciaal senator/Sénateur provincial/ Provincial senator Brabant m: M. Van Herreweghe (CVP) Gent-Eeklo	<i>Reden/Raison/Reason</i> Protest tegen onderwijsbeleid: geen begroting, uitblijven van aangekondigde wetsontwerpen, benoemingen,... Protestation contre la politique de l'enseignement: pas de budget, retard pour des projets de loi annoncés, des nominations,... Protest against the education policy: no budget, delay of announced government bills, nominations,... Idem Twijfelt aan de betrouwbaarheid van de coalitiepartner + protest tegen afdanken van W. Martens Doute sur le fiabilité du partenaire dans le gouvernement + protestation contre la démission de W. Martens Doubt whether the coalition partner is reliable + protest against the dismissal of W. Martens	
Martens V	21-12-1981	CVP/PSC + PRL/PVV
Totaal/total/total: 167, Ja/oui/yes: 97, Neen/non/no: 70, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 0		
<i>Ja/Oui/Yes</i> o: J.-P. De Clippele (UDRT-RAD) Bruxelles	<i>Reden/Raison/Reason</i> Steun aan de sanering van het staatsbeleid en het economisch herstel Soutenir l'assainissement de la politique de l'Etat et le redressement économique Sustain the sanitation of the state's policy and the recovery of the economy	
Martens VI	10-12-1985	CVP/PSC + PRL/PVV
Totaal/total/total: 173, Ja/oui/yes: 99, Neen/non/no: 73, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 1		
Martens VII	31-10-1987	CVP/PSC + PRL/PVV
Totaal/total/total: 157, Ja/oui/yes: 94, Neen/non/no: 62, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 1		
<i>Onthoudingen/Abstentions/Abstentions</i> m: J. Desmarets (PSC) Bruxelles	<i>Reden/Raison/Reason</i> Protest tegen de uitgelokte val van de regering Martens VI + tegen de overheveling van het onderwijs naar de Gemeenschappen Protestation contre la chute provoquée du gouvernement Martens VI + contre la communautarisation de l'enseignement Protest against the provoked overthrow of the government Martens VI + against the communautarisation of education	

Regering Gouvernement Government	Datum van de stemming Date du vote Date of the vote	Samenstelling van de regering Composition du gouvernement Composition of the government
<p>Martens VIII</p> <p>Totaal/total/total: 170, Ja/oui/yes: 123, Neen/non/no: 45, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 2</p> <p><i>Neen/Non/No</i> m: P. Lenfant (PSC) Tounai-Ath-Mouscron</p> <p>m: N. Staels-Dompas (CVP) Gecoöpteerd/Cooptée/Co-opted</p> <p><i>Onthoudingen/Abstentions/Abstentions</i> m: P. Falise (PS) Provinciaal senator/Sénateur provincial/ Provincial senator Hainaut m: Y. de Wasseige (PS) Gecoöpteerd/Cooptée/Co-opted</p>	<p>19-5-1988</p> <p><i>Reden/Raison/Reason</i> Tegen de koppeling van het probleem Voeren aan Komen Contre l'accouplement du problème des Fourons à Comines Against the linking of the problem Voeren (Fourons) à Comines (Komen) Tegen voorgesteld statuut voor Vlaamse randgemeenten Ne peut pas accepter le statut proposé pour les communes périphériques de Bruxelles Against the statute of the communes suburb of Brussels</p> <p>Tegen de koppeling van het probleem Voeren aan Komen Contre l'accouplement du problème des Fourons à Comines Against the linking of the problem Voeren (Fourons) à Comines (Komen)</p> <p>?</p>	<p>CVP/PSC + PS/SP</p>
<p>Martens XI</p> <p>Totaal/total/total: 135, Ja/oui/yes: 103, Neen/non/no: 31, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 1</p>	<p>9-10-1991</p>	<p>CVP/PSC + PS/SP</p>
<p>Dehaene I</p> <p>Totaal/total/total: 170, Ja/oui/yes: 102, Neen/non/no: 65, Onthoudingen/abstentions/abstentions: 3</p> <p><i>Onthoudingen/Abstentions/Abstentions</i> o: P. Hatry (PRL) Provinciaal senator/Sénateur provincial/ Provincial senator Brabant o: W. Goossens (Rossem) Antwerpen</p>	<p>13-3-1992</p> <p><i>Reden/Raison/Reason</i> Om zich aan te sluiten bij het eerbetoon aan voormalig premier Martens + protest tegen beperking spreekijd Pour exprimer son accord avec l'hommage au précédent premier ministre Martens + protestation contre la limitation des exposés Agreement with the tribute to former prime minister Martens + protest against the limitation of the speaking time Tekenen dat ze een verdere staatshervorming willen steunen als hun programma van fiscale politiek wordt gevolgd Pour exprimer qu'ils veulent soutenir une réforme de l'Etat si leur programme de politique fiscale sera suivi par le gouvernement Sign that they will sustain a further state reform when the government follows their fiscal policy program</p>	<p>CVP/PSC + PS/SP</p>

¹ Sinds de vierde ronde van de staatshervorming (1993) is de 'government making power' een exclusieve bevoegdheid van de Kamer / Depuis la quatrième réforme de l'Etat (1993), le 'government making power' est une compétence exclusive de la Chambre / After the fourth round of the reform of the state, the 'government making power' is an exclusive competence of the House of Representatives

² Senatoren die zich hebben onthouden omwille van een stemafpraak worden niet vermeld / Des sénateurs qui se sont abstenus à cause d'un pairage ne sont pas mentionnés / Senators who have abstained from voting because of an agreement with an opposite senator are not mentioned

3. Goedkeuring regeerakkoord door partijcongressen (in %)
Vote des congrès de partis sur l'accord gouvernemental (en %)
Approval of the governmental agreement by the party congresses (in %)

		CVP	PSC	SP	PS	PVV/VLD	PRL	VU	Agalev	Ecolo	Gemiddeld Moyenne Average
1980	Martens II	99	100	100	82,5						95
1980	Martens III	94	77	77	66	77	96				81
1980	Martens IV	80	99	93	87						90
1981	M. Eyskens										
1981	Martens V	98	93			98	99				97
1985	Martens VI	99	98			99	100				99
1987	Martens VII										
1988	Martens VIII	91	66	95	60			87			80
1991	Martens IX										
1992	Dehaene I	61,2	94,5	97,3	98,3						87,8
1995	Dehaene II	100	99,8	99,5	95						98,5
1999	Verhofstadt			98	96	99	100		97	60	91,7

Bron-source: P. DUMON, L. DE WINTER, La formation et le maintien des gouvernements (1946-1999), in: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, n° 1664-1665, 2000, 59 p.

4. Vlaamse regering (van 1981 tot heden)
Gouvernement flamand (de 1981 jusqu'à maintenant)
Flemish Government (from 1981 until now)

Regering Gouvernement Government	Politieke partijen Partis politiques Political parties	Begin Début Start	Einde Fin End	Aantal ministers Nombre de ministres Number of ministers
Geens I	CVP + PVV + SP + VU	22-12-1981	10-12-1985	9
Geens II	CVP + PVV	10-12-1985	3-2-1988	9
Geens III	CVP + PVV	3-2-1988	18-10-1988	9
Geens IV	CVP + SP + PVV + VU	18-10-1988	21-1-1992	11
Van Den Brande I	CVP + SP	21-1-1992	30-1-1992	7
Van Den Brande II	CVP + SP + VU	30-1-1992	20-10-1992	8
Van Den Brande III	CVP + SP + VU	20-10-1992	20-6-1995	8
Van Den Brande IV	CVP + SP	20-6-1995	13-7-1999	9
Dewael	VLD + SP + Agalev + VU	13-7-1999		9

¹ Gedetailleerde samenstelling van de Gewest- en Gemeenschapsregeringen van 1970 tot 1993 in: - Composition complète des gouvernements des Régions et Communautés de 1970 à 1993, voir: - Composition of the governments of the Communities and Regions in : P. JANSSENS, Samenstelling van de Gewest- en Gemeenschapsregeringen sinds de staatshervorming van 1970, in: *Res Publica*, 1993, nr. 3-4, pp. 340-362.

5. Waalse regering (van 1981 tot heden)
Gouvernement wallon (de 1981 jusqu'à maintenant)
Walloon Government (from 1981 until now)

Regering Gouvernement Government	Politieke partijen Partis politiques Political parties	Begin Début Start	Einde Fin End	Aantal ministers Nombre de ministres Number of ministers
Zonder voorzitter Without president Sans président	PS + PRL + PSC	23-12-1981	27-1-1982	6
Danseaux	PRL + PS + PSC	27-1-1982	27-10-1982	6
Dehousse	PS + PRL + PSC	27-10-1982	11-12-1985	6
Wathelet	PSC + PRL	11-12-1985	4-2-1988	6
Coëme	PS + PSC	4-2-1988	10-5-1988	6
Anselme I	PS + PSC	10-5-1988	18-1-1989	6
Anselme II	PS + PSC	18-1-1989	8-1-1992	7
Spitaels	PS + PSC	8-1-1992	25-1-1994	7
Collignon I	PS + PSC	25-1-1994	20-6-1995	7
Collignon II	PS + PSC	20-6-1995	11-7-1999	7
Di Rupo	PS + PRL + Ecolo	11-7-1999	4-4-2000	9
Van Cauwenberghe	PS + PRL + Ecolo	4-4-2000		9

6. Franse Gemeenschapsregering (van 1981 tot heden)
Gouvernement de la Communauté française (depuis 1981)
Government of the French Community (from 1981 until now)

Regering Gouvernement Government	Politieke partijen Partis politiques Political parties	Begin Début Start	Einde Fin End	Aantal ministers Nombre de ministres Number of ministers
Moureaux I	PS + PRL	22-12-1981	9-12-1985	3
Monfils	PRL + PSC	9-12-1985	2-2-1988	3
Moureaux II	PS + PSC	2-2-1988	9-5-1988	3
Féaux I	PS + PSC	11-5-1988	17-1-1989	3
Féaux II	PS + PSC	17-1-1989	7-1-1992	4
Anselme	PS + PSC	7-1-1992	4-5-1993	4
Onkelinx I	PS + PSC	4-5-1993	21-6-1995	4
Onkelinx II	PS + PSC	21-6-1995	13-7-1999	4
Hasquin	PRL + PS + Ecolo	13-7-1999		8

**7. Die Regierung der Deutschsprachigen Gemeinschaft
Duitstalige Gemeenschapsregering (van 1984 tot heden)
Gouvernement de la Communauté germanophone (de 1984 jusqu'à maintenant)
Cabinet of the German-speaking Community (from 1981 until now)**

Regering Gouvernement Government	Politieke partijen Partis politiques Political parties	Begin Début Start	Einde Fin End	Aantal ministers Nombre de ministres Number of ministers
Fagnoul	PFF + SP + CSP	30-1-1984	11-11-1986	3
Maraite I	CSP + PFF	11-11-1986	13-11-1990	3
Maraite II	CSP + PFF + SP	13-11-1990	13-6-1995	3
Maraite III	CSP + SP	13-6-1995	6-7-1999	3
Lambertz	SP + PFF + Ecolo	6-7-1999		3

**8. Brusselse Hoofdstedelijke Gewestexecutieve (van 1989 tot heden)
Exécutif de la Région Bruxelles-Capitale (de 1989 jusqu'à maintenant)
Executive of the Brussels-Capital Region (from 1989 until now)**

Regering Gouvernement Government	Politieke partijen Partis politiques Political parties	Begin Début Start	Einde Fin End	Aantal ministers Nombre de ministres Number of ministers	Aantal staatssecretarissen Nombre de secrétaires d'Etat Number of Secretaries of State
Picqué I	PS + FDF + PSC + CVP + SP + VU	12-7-1989	23-6-1995	5	3
Picqué II	PS + PRL-FDF + CVP + SP + VU	23-6-1995	16-7-1999	5	3
Simonet	PRL-FDF + PS + CVP + VLD-VU-O + SP!AGA	16-7-1999		5	3

9. Regeringservaring - Expérience ministérielle - Ministerial experience

Statistieken voortbouwend op - Statistiques enjambant sur - Statistics bearing on: W. DEWACHTER, *Instabilité gouvernementale et stabilité ministérielle en Belgique*, in: *Pouvoirs*, 1990, nr. 54, pp. 37-49; M. VOS, *Statistical Review of the Political Year 1992*, in: *Res Publica*, 1993, nr. 3-4, pp. 561-585.

Staatssecretarissen werden niet opgenomen in deze analyse, noch telt ervaring als staatssecretaris als ministeriële ervaring / Les secrétaires d'Etat ne sont pas inclus dans l'analyse; en plus l'expérience comme secrétaire d'Etat n'est pas compté comme expérience ministérielle / Secretaries of state are not included in this analysis, nor does experience as secretary of state count as ministerial experience

Cont = continue ervaring in deze regering (aantal dagen) / expérience continue dans ce gouvernement-ci (nombre de jours) / continuous experience in this government (number of days)

Cont (al) = continue ervaring in alle regeringen (federale, Vlaamse, Waalse, Franse Gemeenschaps- en Brusselse regering) (aantal dagen) / expérience continue dans tous les gouvernements (gouvernements fédéraux, flamand, wallon, de la Communauté française et bruxellois) (nombre de jours) / continuous experience in all governments (federal, Flemish, Walloon, government of the French Community and Brussels government) (number of days)

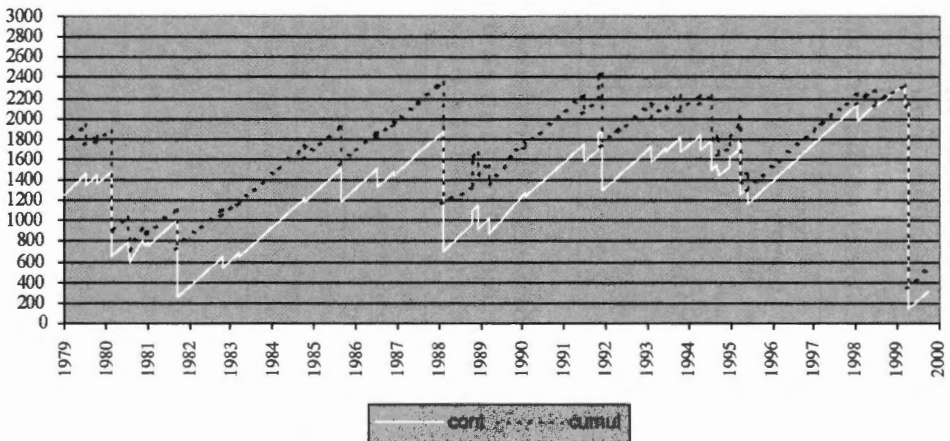
Cumul = cumulatieve ervaring in deze regering (aantal dagen) / expérience cumulative dans ce gouvernement-ci (nombre de jours) / cumulative experience in this government (number of days)

Cumul (al) = cumulatieve ervaring in alle regeringen (aantal dagen) / expérience cumulative dans tous les gouvernements (nombre de jours) / cumulative experience in all governments (number of days)

Cont (jr) = continue ervaring in deze regering (aantal jaren) / expérience continue dans ce gouvernement-ci (nombre d'années) / continuous experience in this government (number of years)

Cumul (jr) = cumulatieve ervaring in deze regering (aantal jaren) / expérience cumulative dans ce gouvernement-ci (nombre d'années) / cumulative experience in this government (number of years)

Federale regering - Gouvernement fédéral - Federal Government

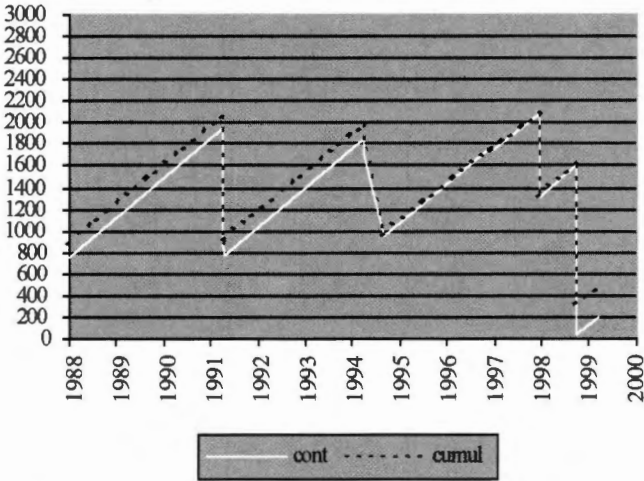

9.1 Federale regeringen - Gouvernements fédéraux - Federal Governments

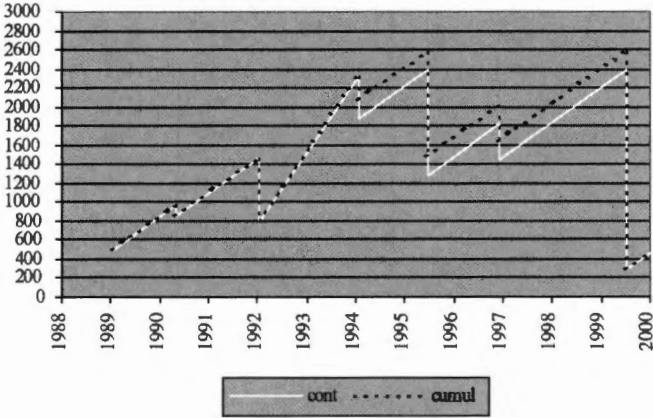
		Cont	Cont (al)	Cumul	Cumul (al)	Cont (jr)	Cumul (jr)
Martens I	3/04/1979	1256		1736		3,4438	4,7589
	15/10/1979	1452		1932		3,9781	5,2932
	16/10/1979	1340		1746		3,6712	4,7836
	16/01/1980	1432		1838		3,9233	5,0356
Martens II	23/01/1980	1362		1769		3,7315	4,8466
	17/05/1980	1477		1884		4,0466	5,1616
Martens III	18/05/1980	639		873		1,7507	2,3918
	29/06/1980	681		915		1,8658	2,5068
	30/06/1980	679		913		1,8603	2,5014
	21/10/1980	792		1026		2,1699	2,8110
Martens IV	22/10/1980	591		702		1,6192	1,9233
	26/02/1981	808		919		2,2137	2,5178
	27/02/1981	750		861		2,0548	2,3589
	31/03/1981	783		894		2,1452	2,4493
M. Eyskens	6/04/1981	755		866		2,0548	2,3589
	16/12/1981	1010		1121		2,7671	3,0712
Martens V	17/12/1981	243	243	710	710	0,6658	1,9452
	20/01/1983	642	642	1109	1109	1,7589	3,0384
	21/01/1983	543	543	1040	1040	1,4877	2,8493
	9/06/1983	683	683	1180	1180	1,8712	3,2329
	10/06/1983	647	647	1144	1144	1,7726	3,1342
	6/01/1985	1224	1224	1721	1721	3,3534	4,7151
	7/01/1985	1177	1177	1600	1600	3,2247	4,3836
	27/11/1985	1502	1502	1925	1925	4,1151	5,2740
	28/11/1985	1189	1382	1547	1740	3,2575	4,2384
Martens VI	18/10/1986	1513	1706	1871	2064	4,1452	5,1260
	19/10/1986	1335	1528	1814	2007	3,6575	4,9699
	9/03/1987	1477	1670	1956	2149	4,0466	5,3589
	10/03/1987	1446	1542	1925	2021	3,9616	5,2740
	21/10/1987	1672	1768	2151	2247	4,5836	5,8959
Martens VII	8/05/1988	1872	1968	2351	2447	5,1315	6,4438
	9/05/1988	704	725	1159	1602	1,9315	3,1781
Martens VIII	16/01/1989	966	987	1321	1864	2,6466	3,6192
	17/01/1989	1098	1123	1618	2144	3,0082	4,4329
	2/03/1989	1143	1168	1663	2189	3,1315	4,5562
	3/03/1989	915	940	1435	1961	2,5068	3,9315
	19/06/1989	1024	1049	1544	2070	2,8055	4,2301
	20/06/1989	871	896	1345	1871	2,3863	3,6849
	3/05/1990	1284	1309	1758	2284	3,5178	4,8164
	4/05/1990	1232	1257	1706	2232	3,3753	4,6740

		Cont	Cont (al)	Cumul	Cumul (al)	Cont (jr)	Cumul (jr)	
Martens IX	28/09/1991	1746	1771	2220	2746	4,7863	6,0849	
	29/09/1991	1578	1819	2053	2488	4,3260	5,6274	
	21/01/1992	1694	1935	2169	2604	4,6411	5,9425	
	22/01/1992	1823	2099	2366	2863	4,9945	6,4822	
	25/01/1992	1826	2102	2369	2866	5,0027	6,4904	
	26/01/1992	1845	2135	2404	2821	5,0548	6,5863	
Dehaene I	6/03/1992	1885	2175	2444	2861	5,1671	6,6986	
	7/03/1992	1295	1314	1721	2179	3,5507	4,7178	
	4/05/1993	1719	1738	2145	2603	4,7096	5,8767	
	5/05/1993	1579	1745	1991	2499	4,3260	5,4548	
	5/09/1993	1703	1869	2115	2623	4,6658	5,7945	
	6/09/1993	1669	1835	2089	2597	4,5726	5,7233	
	23/01/1994	1809	1975	2229	2737	4,9562	6,1068	
	24/01/1994	1662	1750	2060	2491	4,5534	5,6438	
	18/07/1994	1838	1926	2236	2667	5,0356	6,1260	
	19/07/1994	1697	1785	2146	2577	4,6493	5,8795	
	10/10/1994	1781	1869	2230	2661	4,8795	6,1096	
	11/10/1994	1488	1576	1781	2212	4,0767	4,8795	
	8/12/1994	1547	1635	1840	2271	4,2384	5,0411	
	9/12/1994	1484	1572	1777	2208	4,0658	4,8685	
	23/12/1994	1499	1587	1792	2223	4,1068	4,9096	
	24/12/1994	1435	1523	1630	1964	3,9315	4,4658	
	22/03/1995	1524	1612	1719	2053	4,1753	4,7096	
	23/03/1995	1615	1703	1823	2157	4,4247	4,9945	
	6/06/1995	1691	1779	1899	2233	4,6329	5,2027	
	7/06/1995	1776	1864	1999	2333	4,8658	5,4767	
	25/06/1995	1795	1882	2018	2352	4,9123	5,5233	
	Dehaene II	26/06/1995	1255	1337	1372	1668	3,4329	3,7534
		3/09/1995	1325	1407	1442	1738	3,6301	3,9507
4/09/1995		1168	1250	1285	1432	3,2000	3,5205	
23/04/1998		2129	2211	2246	2393	5,8329	6,1534	
24/04/1998		1974	2056	2130	2277	5,4082	5,8356	
25/09/1998		2129	2211	2285	2432	5,8329	6,2603	
26/09/1998		2118	2442	2118	2507	5,8027	5,8027	
31/05/1999		2335	2659	2335	2724	6,3973	6,3973	
1/06/1999		2108	2432	2108	2497	5,7753	5,7753	
11/07/1999		2149	2473	2149	2538	5,8877	5,8877	
Verhofstadt		12/07/1999	136	557	349	713	0,3726	0,9562
		4/04/2000	403	824	616	980	1,1041	1,6877
		5/04/2000	385	806	598	1280	1,0548	1,6384

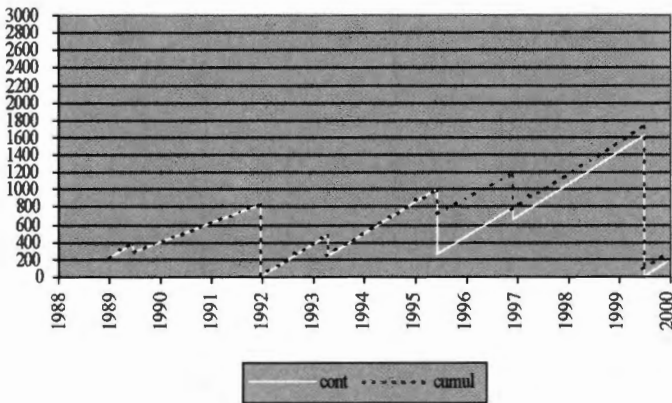
Vlaamse regering - Gouvernement flamand - Flemish Government

Waalse regering - Gouvernement wallon - Walloon Government

**Fransse Gemeenschapsregering
Gouvernement de la Communauté française
Government of the French Community**

9.2 Vlaamse regeringen - Gouvernements flamand - Flemish Governments ¹

		Cont	Cont (al)	Cumul	Cumul (al)	Cont (jr)	Cumul (jr)
Geens IV	18/10/1988	750	892	881	1449	2,0548	2,4137
	21/01/1992	1940	2082	2071	2639	5,3151	5,6740
Van den Brande I	22/01/1992	866	1010	866	1010	2,3726	2,3726
Van den Brande II	30/01/1992	765	909	914	1058	2,0959	2,5041
Van den Brande III	20/10/1992	1029	1173	1178	1322	2,8192	3,2274
Van den Brande IV	10/01/1995	1841	1958	1990	2134	5,0438	5,4521
	11/01/1995	1706	1850	1855	1999	4,6740	5,0822
	21/06/1995	2211	2355	2360	2504	6,0575	6,4657
	22/06/1995	952	1096	952	1096	2,6082	2,6082
	22/09/1997	1775	1919	1775	1919	4,8630	4,8630
	23/09/1997	1724	1868	1724	1868	4,7233	4,7233
	25/09/1998	2092	2236	2092	2236	5,7315	5,7315
Dewael	26/09/1998	1321	1465	1321	1465	3,6192	3,6192
	12/07/1999	1611	1755	1611	1755	4,4137	4,4137
	13/07/1999	36	36	308	308	0,0986	0,8438
	31/12/1999	207	207	479	479	0,5671	1,3123

9.3 Waalse regeringen - Gouvernements wallon - Walloon Governments ²

		Cont	Cont (al)	Cumul	Cumul (al)	Cont (jr)	Cumul (jr)
Anselme II	18/01/1989	496	496	496	721	1,3589	1,3589
	3/05/1990	966	966	966	1191	2,6466	2,6466
	4/05/1990	849	952	849	968	2,3260	2,3260
	8/01/1992	1464	1567	1464	1583	4,0110	4,0110
Spitaels	9/01/1992	785	990	785	1513	2,1507	2,1507
	25/01/1994	2319	2524	2319	3047	6,3534	6,3534
Collignon I	26/01/1994	1881	2164	2072	2459	5,1534	5,6767
	20/06/1995	2392	2675	2583	2970	6,5534	7,0767
Collignon II	21/06/1995	1281	1929	1473	2245	3,5096	4,0356
	9/12/1996	1818	2466	2010	2782	4,9808	5,5068
	10/12/1996	1449	1811	1641	2002	3,9699	4,4959
	11/07/1999	2392	2753	2584	2945	6,5534	7,0795
Di Rupo	12/07/1999	285	774	285	774	0,7808	0,7808
	4/04/2000	552	1041	552	1041	1,5123	1,5123
Van Cauwenberghe	5/04/2000	522	707	522	707	1,4301	1,4301

¹ Ervaring in Gewest- en Gemeenschapsregeringen begint te tellen vanaf 1981 / Expérience dans les gouvernements des Régions et des Communautés commence à compter dès 1981 / Experience in governments of the Regions and Communities starts to count from 1981 onwards

9.4 Franse Gemeenschapsregeringen
 Gouvernements de la Communauté française
 Governments of the French Community²

		Cont	Cont (al)	Cumul	Cumul (al)	Cont (jr)	Cumul (jr)
Féaux II	18/01/1989	213	277	213	802	0,5836	0,5836
	6/07/1989	383	1788	383	972	1,0493	1,0493
	7/07/1989	278	342	278	866	0,7616	0,7616
	7/01/1992	828	892	828	1417	2,2685	2,2685
Anselme	8/01/1992	0	335	0	335	0,0000	0,0000
	4/05/1993	482	817	482	817	1,3205	1,3205
Onkelinx I	5/05/1993	241	347	241	347	0,6603	0,6603
	21/06/1995	1018	1124	1018	1124	2,7890	2,7890
Onkelinx II	22/06/1995	255	1584	719	1843	0,6986	1,9699
	9/12/1996	792	2122	1193	2318	2,1699	3,2685
	10/12/1996	658	1314	763	1419	1,8027	2,0904
	12/07/1999	1631	2287	1736	2392	4,4685	4,7562
Hasquin	13/07/1999	0	894	90	1015	0,0000	0,2466
	4/04/2000	266	1160	356	1281	0,7288	0,9753
	5/04/2000	200	1127	200	801	0,5479	0,5479

1. Voorzittersverkiezingen - Elections des présidents de parti - Party Leadership Elections ¹

Legende - Légende - Legend

- *	= interim mandaat - président par intérim - interim party leader
- Congres/Congrès	= congres - congrès - congress (Ecolo: Assemblée Générale)
- PB	= partijbestuur - Bureau du parti ou Comité Directeur - party bureau
- PP	= parlementaire fracties - groupes parlementaires - parliamentary parties
- PC	= partijraad - conseil du parti - party council (PRL: 'Comité permanent'; FDF: Conseil général; Ecolo: Conseil de Fédération)
- OMOV	= algemene ledenstemming - scrutin par les membres du parti - one man one vote-system
- applaus	= bij handgeklap - par applaudissement - by applause
- unaniem	= unaniem - à l'unanimité - unanimously
- 1 ^{ste} ronde	= 1 ^{ste} Ronde - 1 ^{ier} Tour - 1 st Round

1.1. Christelijke Volkspartij (CVP)

Verkiezing van Election de Election of	Datum Date Date	Kiescollege Collège électoral Electoral college	Kandi- daten Candidats Contenders	Uitgebrachte stemmen Nombre de votes Number of votes ²	Voor 'Oui' 'Yes'	Tegen 'Non' 'No'	Onthouding-Blanco- Ongeldig Abstention-Blanc-Nuls Abstention-Blank- Invalid
Frank Swaelen*	18-12-1981	PB	-	57	44 (77.2)	9 (15,8)	4
Frank Swaelen	14-03-1982	Congres	-	1.475	1.295 (87.8)	161* (10,9)	19
Frank Swaelen	31-05-1986	Congres	-	1.271	1.120 (88.1)	138 (10,9)	13
Herman Van Rompuy	17-09-1988	Congres	-	909	717 (78.9)	147 (16,2)	45
Herman Van Rompuy	03-10-1992	Congres	-	(1.808 ³)	? (68.8)	? ?	
Johan Van Hecke*	09-09-1993	PP	-	66	46 (69.7)	18 (27,3)	2
	09-09-1993	PB	-	?	unanim		
Johan Van Hecke	04-12-1993	OMOV	-	43.334 (36.0)	38.290 (88.4)	3.764 (8,7)	
Marc Van Peel*	06-06-1996	PB	-	65	63 (96.9)		
Marc Van Peel	30-11-1996	OMOV	-	39.784 (34.1)	36.786 (92.5)	?	
Stefaan De Clerck	09-10-1999	OMOV	-	21.960 (20.7)	21.059 (96.4)	788 (3,6)	113

¹ M. MAES, 'De formele aanstelling van de partijvoorzitters in België, 1944-1990'. *Res Publica*, vol. 32, 1990, nr. 1, p. 3-62; S. FIERS, *Een oneigenlijke keuze. Machtsmomenten in de selectie van de partijvoorzitter in België in de jaren '80 en '90*, Leuven: Afdeling Politologie K.U.Leuven, 1996 (niet gepubliceerd).

² Bij algemeen ledenstemrecht staat tussen haakjes de participatiegraad vermeld - En cas de scrutin général de tous les adhérents le chiffre entre parenthèses indique le taux de participation - In case of an election by all party members (OMOV), the number between brackets indicates the rate of participation.

³ Aantal deelnemers niet officieel medegedeeld - nombre de participants non communiqué officiellement - Number of participants not officially declared.

1.2. Parti Social Chrétien (PSC)

Verkiezing van Election de Election of	Datum Date Date	Kiescollege Collège électoral Electoral college	Kandidaten Candidats Contenders	Uitgebrachte stemmen Nombre de votes Number of votes	Voor 'Oui' 'Yes'	Tegen 'Non' 'No'	Onthouding-Blanco- Ongeldig Abstention-Blanc-Nuls Abstention-Blank- Invalid
Gérard Deprez*	01-12-1981	PB ⁴	-	?	unanim		
Gérard Deprez	10-02-1982	OMOV	G. Deprez P. Vankerkhoven L. Pierson	23.658 (36.6)	18.287 (77.6) 4.334 (18.3) 938 (4.0)		
Gérard Deprez	28-01-1985	PB	-				
Gérard Deprez	28-06-1988	OMOV	G. Deprez J. P. Poncelet	15.940 (40.7)	9.637 (60.7) 6.247 (39.3)		
Gérard Deprez	22-06-1991	PB	-	?	unanim		
Gérard Deprez	08-07-1994	OMOV	G. Deprez R. Langendries M. Bertrand	16.475 (45.5)	8.371 (51.1) 6.402 (39.0) 1.627 (9.9)		59
Charles-F. Nothomb	29-03-1996	OMOV	Ch.-F. Nothomb J. Milquet A. Rossignon	21.930 (63.9)	10.510 (47.9) 10.487 (47.8) 933 (4.3)		93
Philippe Maystadt & Joelle Milquet	19-06-1998	OMOV		13.732 (44.9)	12.396 (90.2)	990 (7.1)	
Joelle Milquet	23-10-1999	Congrès	-	-	applaus		

⁴ Elk lid mocht drie namen opgeven - Chaque membre du Comité directeur pouvait nommer trois personnes - Each member of the Comité directeur was entitled to nominate three persons.

1.3. Socialistische Partij

Verkiezing van Election de Election of	Datum Date Date	Kiescollege Collège électoral Electoral college	Kandidaten Candidats Contenders	Uitgebrachte stemmen Nombre de votes Number of votes	Voor 'Oui' 'Yes'	Tegen 'Non' 'No'	Onthouding-Blanco- Ongeldig Abstention-Blanc-Nuls Abstention-Blank- Invalid
Karel Van Miert	09-03-1980	Congres	-	-	applaus	-	-
Karel Van Miert	08-05-1982	Congres	-	-	applaus	-	-
Karel Van Miert	18-11-1984	Congres	-	-	applaus	-	-
Karel Van Miert	15-03-1987	Congres	-	-	applaus	-	-
Frank Vandenbroucke	14-01-1989	Congres	-	-	applaus	-	-
Frank Vandenbroucke	20-04-1991	Congres	-	-	applaus	-	-
Frank Vandenbroucke	17-04-1993	Congres	-	394	264 (67.0)	118 (29.9)	12
Louis Tobback*	11-10-1994	PB	-	?	unanim	-	-
Louis Tobback	29-01-1995	Congres	-	390	345 (88.5)	35 (9.0)	10
Louis Tobback	13-12-1997	OMOV	-	47.819 (63.1)	40.113 (83.9)	6.235 (13.0)	1.471
Fred Erdman*	27-04-1988	PB	-	?	unanim	-	-
Fred Erdman	10-10-1998	Congres	-	323	317 (98.1)	4 (1.2)	2
Patrick Janssens	16-10-1999	OMOV	-	36.206 (48.9)	29.280 (81.6)	4.530 (12.6)	2.386

1.4. Parti Socialiste

Verkiezing van Election de Election of	Datum Date Date	Kiescollege Collège électoral Electoral college	Kandidaten Candidats Contenders	Uitgebrachte stemmen Nombre de votes Number of votes	Voor 'Oui' 'Yes'	Tegen 'Non' 'No'	Onthouding- Blanco-Ongeldig Abstention- Blanc-Nuls Abstention-Blank- Invalid
Guy Spitaels	22-02-1981	Congrès	G. Spitaels E. Glinne A. Van der Biest Tota(a)l stemmen/votes	1 ^{ste} ronde 295 (49.5) 273 (45.9) 27 (4.5) 595	2 ^{de} ronde 311 (52.4) 282 (47.6) 593		
Guy Spitaels	05-02-1983	Congrès	-	613	580 (94.6)	0	33
Guy Spitaels	16-02-1985	Congrès	-	575	544 (94.6)	0	31
Guy Spitaels	14-02-1987	Congrès	-	561	536 (95.5)	0	25
Guy Spitaels	19-02-1989	Congrès	-	554	521 (94.0)	5	28
Guy Spitaels	19-01-1991	Congrès	-	542	457 (84.3)	3	82 (15.1)
Philippe Busquin	25-01-1992	Congrès	-	519	515 (99.2)	1	3
Philippe Busquin	13-02-1993	Congrès	-	523	521 (99.6)	1	1
Philippe Busquin	12-03-1994	Congrès	-	499	485 (97.2)	10	4
Philippe Busquin	18-02-1995	Congrès	-	510	502 (98.4)	7	1
Philippe Busquin	01-03-1997	Congrès	-	478	361 (75.5)	?	?
Elio Di Rupo	09-10-1999	OMOV	Elio Di Rupo A-M. Lizin J.M. Dehousse M. Villan	40.258 (38.7)	28.208 (71.4) 6.673 (16.9) 2.923 (7.4) 1.706 (4.3)		

1.5. Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (1980 - 12 nov. 1992) - Vlaamse Liberalen en Democraten (15 nov. 1992 -...)

Verkiezing van Election de Election of	Datum Date Date	Kiescollege Collège électoral Electoral college	Kandidaten Candidates Contenders	Uitgebrachte stemmen Nombre de votes Number of votes ²	Voor 'Oui' 'Yes'	Tegen 'Non' 'No'	Onthouding-Blanco- Ongeldig Abstention-Blanc-Nuls Abstention-Blank- Invalid
Frans Grootjans*	17-12-1981	PB	-	-	unanim	-	-
Guy Verhofstadt	23-01-1982	Congres	-	787	671 (85.7)	74 (9.5)	42
Annemie Neyts*	28-11-1985	PB	-	-	unanim	-	-
Annemie Neyts	21-12-1985	Congres	-	756	675 (91.3)	-	81
Guy Verhofstadt	25-06-1989	Congres	-	866 ⁵	728 (84.1)	92 (10.6)	3
Guy Verhofstadt	19-06-1993	OMOV	G. Verhofstadt	35.927 (43.8)	22.445 (62.5)		3.160
			H. De Croo		10.322 (28.7)		
Herman De Croo	16-09-1995	OMOV	H. De Croo	27.661 (34.7)	13.681 (49.5)		
			P. Dewael		7.886 (28.5)		
			R. Daems		3.143 (11.4)		
			A-M. Neyts ⁶		2.721 (9.8)		
Guy Verhofstadt	07-06-1997	OMOV	G. Verhofstadt	32.262 (40.6)	16.617 (52.1)		378
			H. De Croo		8.763 (27.5)		
			R. Daems ⁷		6.260 (19.6)		
Karel De Gucht*	12-07-1999	PB	-	-	applaus		
Karel De Gucht	20-11-1999	OMOV	K. De Gucht	20.221 (26.7)	13.701 (68.1)		113
			G. Versnick ⁸		5.863 (29.2)		

⁵ De optelling geeft niet 866 als resultaat - la somme n'est pas 866 - the sum does not equal 866

⁶ Andere kandidaten - autres candidats - other candidates: A. Monteyne: 91 (0.3); J. De Schouwer: 41 (0.2); G. Van Parijs: 26 (0.1); F. Rappoort: 24 (0.1); Ch. De Stoop: 21 (0.1); P. Cleynhens: 19 (0.1); W. Joosen: 8 (0.0).

⁷ Andere kandidaten - autres candidats - other candidates: Ch. De Stoop: 45 (0.1); I. Vonck: 43 (0.1); U. Florizoone: 39 (0.1); R. Borremans: 29 (0.1); K. Cuypers: 20 (0.1); P. Janssens: 19 (0.1); J-P Degroote: 9 (0.0); T. Delwiche: 9 (0.0); J. Forier: 9 (0.0); E. Demaesschalck: 8 (0.0); Ch. Desmet: 7 (0.0); A. Eeckhaut: 7 (0.0).

⁸ Andere kandidaten - autres candidats - other candidates: K. Cuypers: 161 (0.8); I. Vonck: 153 (0.8); Ch. De Stoop: 90 (0.5); M. Notredame: 47 (0.2); B. Geuens: 39 (0.2); M. De Munster: 34 (0.2); Ph. Engels: 20 (0.1).

1.6. Parti Réformateur Libéral

Verkiezing van Election de Election of	Datum Date	Kiescollege Collège électoral Electoral college	Kandidaten Candidats Contenders	Uitgebrachte stemmen Nombre de votes Number of votes	Voor 'Oui' 'Yes'	Tegen 'Non' 'No'	Onthouding-Blanco- Ongeldig Abstention-Blanc-Nuls Abstention-Blank- Invalid
Louis Michel*	18-12-1981	PB	-	?	unanim		
Louis Michel	23-01-1982	Congrès	-	600	538 (89.7)	34 (5.7)	28
Louis Michel	26-01-1986	Congrès	-	1.022	722 (75.5)	237 (23.2)	13
Antoine Duquesne & Daniel Ducarme	20-01-1990	OMOV	Duquesne & Ducarme	7.389 (16.6)	5.888 (80.7)		83
			J. Barzin & J. Herzet		1.412 (19.3)		
Jean Gol	14-03-1992	OMOV	-	6.917 (19.5)	6.412 (93.7)	429 (6.3)	76
Jean Gol	01-07-1995	OMOV	-	4.745 (14.5)	4.370 (92.7)	344 (7.3)	31
Louis Michel*	18-09-1995	PB	-	?	unanim		
Louis Michel	21-10-1995	PC	-	1.034	923 (9.0)	103 (10.0)	8
Louis Michel	23-02-1997	OMOV	-	14.187 (40.0)	13.579 (96.3)	522 (3.7)	
Daniel Ducarme*	16-07-1999	PB	-	-	unanim		
Daniel Ducarme	20-11-1999	OMOV	-	14.290 (37.0)	13.354 (94.2)	849 (6.4)	

1.7. Volksunie

Verkiezing van Election de Election of	Datum Date Date	Kiescollege Collège électoral Electoral college	Kandidaten Candidats Contenders	1 ^{ste} Ronde 1 ^{er} Tour 1 ^{ste} Round	2 ^{de} Ronde 2 ^{ième} Tour 2 nd Round	3 ^{de} Ronde 3 ^{ième} Tour 3 rd Round
Vic Anciaux	08-09-1979	PC	V. Anciaux	72 (62.6)	77 (66.4)	
			J. Sauwens Onthoud. - abstent. Tota(a)l stemmen/votes	40 (34.8) 3 115	38 (32.8) 1 116	
Vic Anciaux	14-02-1981	PC	V. Anciaux Onthoud. - abstent. Tota(a)l stemmen/votes	107 (92.2) 9 116		
Vic Anciaux	10-03-1984	PC	V. Anciaux Blanco - blanc Tota(a)l stemmen/votes	131 (94.2) 8 139		
Jaak Gabriëls	27-09-1986	PC	J. Gabriëls	66 (52.0)	73 (57.5)	81 (63.3)
			J. Vandemeulebroucke Onthoud. - abstent. Tota(a)l stemmen/votes	56 (44.1) 5 127	49 (38.6) 5 127	46 (35.9) 1 128
Jaak Gabriëls	24-09-1989	PC	J. Gabriëls	68 (51.5)	75 (56.8)	78 (59.1)
			P. Vankrunkelsven Onthoud. - abstent. Ongeldig-nul-invalid. Tota(a)l stemmen/votes	57 (43.2) 7 1 133	56 (42.4) 1 1 133	54 (40.9) - 1 133
Bert Anciaux	13-06-1992	PC	B. Anciaux	56 (42.4)	62 (45.6)	76 (56.3)
			P. Vankrunkelsven J. Sauwens Onth.-abst. + ongeldig - nul - invalid Tota(a)l stemmen/votes	40 (30.3) 36 (27.3) 2 134	43 (31.6) 31 (22.8) - 136	59 (43.7) - 1 136
Bert Anciaux	27-01-1996	PC	B. Anciaux Onthoud. - abstent. Tota(a)l stemmen/votes	125 (84.5) 23 148 ³		
Patrik Vankrunkelsven	10-10-1998	PC	P. Vankrunkelsven Onthoud. - abstent. Tota(a)l stemmen/votes	100 (87.7) 14 114		
Geert Bourgeois	15-01-2000	OMOV	G. Bourgeois	4.682 (53.9)		
			P. Vankrunkelsven Blanc(o) & ongeld - nul - invalid Tota(a)l stemmen/votes	3.997 (46.1) 471 9.150 (<i>partic. 59.0</i>)		

1.8. Front Démocratique des Francophones

Verkiezing van Election de Election of	Datum Date Date	Kiescollege Collège électoral Electoral college	Kandidaten Candidats Contenders	Uitgebrachte stemmen Nombre de votes Number of votes ²	Voor 'Oui' 'Yes'	Tegen 'Non' 'No'	Onthouding-Blanco- Ongeldig Abstention-Blanc-Nuls Abstention-Blank- Invalid
Antoinette Spaak	07-06-1980	OMOV	-	1.458 (12.2)	1.287 (89.1)		
Lucien Outers	15-01-1983	OMOV	L. Outers	1.721 (14.6)	1.270 (73.8)	-	247
			E. Messemaekers		393 (22.8)		
Georges Clerfayt	20-10-1984	OMOV	G. Clerfayt	1.415 (12.3)	738 (52.2)		7
			S. Moureaux		372 (26.3)		
			M. Artigès		224 (15.8)		
Georges Clerfayt	11-10-1986	OMOV	G. Clerfayt	931 (6.6)	539 (57.9)		
			D. Gosuin		389 (41.8)		
Georges Clerfayt	20-12-1988	PC	-	?	unanim		
Georges Clerfayt	09-12-1989	OMOV	-	1.144 (11.4)	856 (75.0)	252 (22.1)	36
Georges Clerfayt	04-04-1992	OMOV	G. Clerfayt	916 (9.2)	509 (56.0)		
			S. de Patoul		301 (33.0)		
			F. Dubois		82 (9.0)		
			J. Grimonprez		14 (1.5)		
				1ste Ronde	2de Ronde		
Olivier Maingain	01-10-1995	OMOV	O. Maingain	479 (44.6)	643 (65.0)		
			G. Clerfayt	317 (29.5)	327 (33.1)		
			D. Van Eyll	278 (25.9)	-		
			Blanc(o) & ongeld/nuls/ invalid	-	19		
			Tota(a)l stemmen/votes	1.074	989		
Olivier Maingain	25-10-1997	OMOV	O. Maingain	1682 (16.8)	1.418 (84.6) ³	214 (12.7)	40

1.9. Vlaams Blok

Verkiezing van Election de Election of	Datum Date Date	Kiescollege Collège électoral Electoral college	Kandidaten Candidats Contenders	Uitgebrachte stemmen Nombre de votes Number of votes ²	Voor 'Oui' 'Yes'	Tegen 'Non' 'No'	Onthouding-Blanco- Ongeldig Abstention-Blanc-Nuls Abstention-Blank- Invalid
Karel Dillen	28-05-1979	Congres	-	-	applaus		
Frank Vanhecke	08-06-1996	Congres	-	-	applaus		

1.10. Anders GAan LEVEN

Verkiezing van Election de Election of	Datum Date Date	Kiescollege Collège électoral Electoral college	Kandidaten Candidats Contenders	Uitgebrachte stemmen Nombre de votes Number of votes ²	Voor 'Oui' 'Yes'	Tegen 'Non' 'No'	Onthouding-Blanco- Ongeldig Abstention-Blanc-Nuls Abstention-Blank- Invalid
Leo Cox	28-03-1982	PB	?	-	-	-	-
Johan Malcorps*	07-01-1989	PC	?	-	-	-	-
Johan Malcorps	10-03-1990	PC	?	-	?	?	?
Wilfried Bervoets	17-06-1995	PC	?	?	?	?	?
Wilfried Bervoets	28-04-1996	Congres	-	203	164 (80.8)	21	18
Jos Geysels *	16-02-1998	PB	-	-	-	-	-
Jos Geysels	07-07-1999	PB	-	-	-	-	-
Jos Geysels	10-07-1999	PC	-	-	-	-	-
Jos Geysels	23-10-1999	Congres	-	260	201 (77.3)	29 (11.2)	30 (11.5)

1.11. Ecolo

Datum Date Date	Kiescollege Collège électoral Electoral college	Verkiezing van Election de Election of
18-04-1980	Congrès	Philippe Defeyt, Henry Hoffait, Paul Lannoye, Jean-François Lecocq (1981: Jean-Luc Roland), Robert Wassenhove
16-05-1982	Congrès	Olivier Bribosia, Philippe Defeyt, Georges Dutry, Luc Karkan, Paul Lannoye, Marthe Pierquin, Jacques Vranken, Rudy Winzen.
30-04-1983	Congrès	Olivier Bribosia, Daniel Comblin, Philippe Defeyt, Pierre Denis, Paul Lannoye, Eric Picard, Marthe Pierquin, Rudy Winzen, Louis Wyckmans
01-05-1984	Congrès	Olivier Bribosia (18-05-1984: niet-ervangen - non-remplacé - not succeeded), Cécile Delbascourt, Frédéric Janssens, Fabrice Lantair, Michel Somville,??
(20-07-1984)	PC	B. Labaye - Jean-Luc Roland
?-?-1985	Congrès	Cécile Delbascourt, Philippe Defeyt (29-11-1985: ontslag-démission-resignation), Paul Lannoye (29-11- 1985: idem), Myriam Kenens (29-11-1985: idem), Michel Somville (29-11-1985: idem), ?, ?
22-02-1986	Congrès	<i>Aantal uitgebrachte stemmen - nombre de votes - number of votes: 158</i> Jean-Pierre Viseur (90), Myriam Kenens (82), Frédéric Janssens (70) <i>Niet-verkozen - non-élus - not elected:</i> Odette Collard, Liliane De Gussem, Luc Karkan, Vittorio Micaletto
(25-04-1986)	PC	Jean-Claude Sadoine
11-05-1986	Congrès	<i>geldige stemmen - bulletins valables - valid votes: 204 ongeldig - nuls - invalid: 4</i> Jacky Morael (136), Paul Lannoye (126), Martine Dardenne (112), Jean-Claude Sadoine (91), Daniel Comblin (2 ^{de} Ronde: 103) <i>Niet-verkozen - non-élus - not elected:</i> Benoît Dupret, Michel Legros, Christian Bailly, Alain Lebrun, Joseph Gevas, Liliane De Gussem.
14-12-1986	Congrès	Martine Dardenne, Daniel Comblin, Paul Lannoye (15-01-1988: Georges Trussart), Jacky Morael, Henri Simons (23-10-1987: Pierre Jonkheer)
20-03-1988	Congrès	Martine Dardenne (80) (25-08-1989: Bruno Thiéry), Pierre Jonkheer (97), Jacky Morael (84), Marie Nagy (76) (25-08-1989: Marcel Cheron), Georges Trussart (98) <i>niet-verkozen - non-élus - not-elected:</i> Sylvain Bertran, Michel Herode >
29-04-1990	Congrès	<i>uitgebrachte stemmen - nombre de votes - number of votes: 89</i> Marcel Cheron (78) (13-12-1991: Daniel Burnotte), Jacky Morael (73) (13-12-1991: Vincent Decroly), Claude Adriaen (59), Salvatore Miraglia (51), Didier Paternotte (48) <i>niet-verkozen - non-élu - not elected:</i> Georges Vanlerberghe

Datum Date Date	Kiescollege Collège électoral Electoral college	Verkiezing van Election de Election of
10-05-1992 (26-06-1992) 23-04-1994	Congrès Congrès Congrès	Daniel Burnotte (161), Vincent Decroly (137), Anne-Marie Latteur (179), Roland Libois (146) (15-10-1993: Denise Nélis) Gérard Lambert <i>geldige stemmen - bulletins valables - valid votes: 165</i> <i>ongeldig - nuls - invalid: 2</i> <i>stemming over de ploeg - vote pour l'équipe - vote on the team:</i> 102 voor - pour - in favour 42 tegen - contre - opposed 23 onthouding - abstention(s)
29-03-1998	Congrès	<i>verkozen - élus - elected:</i> Jacky Moraël (129), Isabelle Durant (105), Dany Josse (106) (21-02-1997: Jean-Luc Roland) <i>stemming over de ploeg - vote pour l'équipe - vote on the team:</i> 326 voor -pour- in favour 7 tegen - contre - opposed 18 onthouding - abstention(s)
28-11-1999	Congrès	<i>verkozen - élus - elected:</i> Isabelle Durant (327), Jean-Luc Roland (318), Jacky Moraël (300) <i>verkozen ploeg - équipe élue - elected team (510 stemmen-votes - 55.7 %):</i> Philippe Defeyt (598), Brigitte Ernst (577), Jacques Bauduin (624) <i>niet-verkozen ploeg - équipe non-élue - defeated team (401 stemmen-votes - 43.8 %):</i> Daniel Burnotte, Philippe Henry, Marie-Thérèse Coenen

2. Organisatiegraad - Taux d'organisation - Organisational density ¹⁰

	CVP	PSC	SP	PS	VLD	PRL	FDf	VU	Vl. Blok	Agalev	ECOLO	Tota(a)l
1981	10.7	13.9	15.7	22.5	7.9	9.7	7.2	7.9	2.4			12.3
1985	8.9	8.8	11.8	16.7	11.3	11.4	14.1	10.7	4.3	0.4	0.6	10.6
1987	11.7	9.7	10.9	15.1	10.6	13.2	14.0	9.9	3.6	0.5	0.4	10.9
1991	12.7	6.6	12.7	15.5	9.0	8.0	12.7	10.0	1.0	0.7	0.4	9.4
1995	10.4	6.6	10.6	16.3	10.0		6.9	5.5	2.0	1.5	1.0	8.6
1999	12.1	6.9	12.5	16.6	8.5		7.8	4.5	2.2	1.0	0.6	8.1

¹⁰ Berekend als de verhouding van het aantal leden ten opzichte van het aantal kiezers (resultaat in de Kamer) - calculation: nombre d'adhérents par rapport au nombre d'électeurs (résultat pour la Chambre) - calculated as: number of members vs. total number of voters (results of the Chamber of Representatives).

3. Partijlidmaatschap 1980-1999 - Nombre d'adhérents 1980-1999 - Party membership 1980-1999⁹

	CVP	PSC	SP	PS	PVV/VLD	PRL	VU	FDV	Vl. Blok	Agalev	Ecolo	Tota(a)l
1980	125.141	57.904	113.922	152.121	58.625	n.b.	49.563	12.000	1.231	n.a.	n.b.	618.540*
1981	124.473	55.333	116.730	167.307	60.926	47.233	46.671	12.000	1.607	n.a.	n.b.	633.080*
1982	116.861	52.762	114.181	157.891	66.336	54.161	47.410	12.000	2.435	870	n.b.	625.707*
1983	108.646	45.918	111.798	149.020	69.329	62.093	50.322	13.080	2.821	n.b.	n.b.	614.662*
1984	106.574	42.954	108.500	149.959	72.480	66.722	52.263	11.500	3.269	835	808	615.864
1985	115.528	42.372	104.089	139.507	73.631	70.514	50.890	10.200	3.698	925	959	612.313
1986	127.753	41.837	101.865	138.284	73.647	73.727	49.672	14.194	4.004	1.113	836	626.932
1987	139.398	42.838	99.543	145.159	75.339	76.298	49.166	13.488	4.213	1.375	617	647.434
1988	133.688	31.485	97.785	139.595	75.227	45.824	47.582	10.000	2.458	3.000	891	587.535
1989	127.306	31.979	90.852	132.208	75.390	46.430	43.898	10.000	2.630	2.499	1.403	564.595
1990	131.719	31.599	94.760	129.586	71.051	35.884	40.779	10.000	3.452	2.130	1.212	552.172
1991	131.722	31.432	93.845	128.489	66.381	35.324	36.474	10.000	4.069	2.038	1.360	541.134
1992	126.426	33.468	93.400	125.281	66.783	34.400	32.385	10.000	4.682	2.529	1.876	531.230
1993	124.747	32.565	89.012	125.073	80.455	35.300	27.694	10.000	6.131	2.900	1.934	535.811
1994	121.499	32.769	83.956	124.081	82.804	33.949	21.831	10.000	7.372	4.100	2.347	524.708
1995	108.671	30.941	80.757	117.553	79.561	33.050	15.637	10.000	9.322	3.985	2.540	492.017
1996	116.139	30.622	77.695	112.731	78.287	35.463	19.833	10.000	10.039	3.272	2.064	496.145
1997	105.734	28.492	75.816	109.194	79.512	37.795	18.487	10.000	10.055	3.404	2.240	480.729
1998	106.208	26.203	74.058	104.975	76.941	38.885	16.860	10.000	11.218	3.671	2.676	471.695
1999	105.939	25.283	n.b.	n.b.	75.780	38.904	15.505	10.000	13.733	4.281	2.962	471.420*

n.a.: niet van toepassing want nog geen partijorganisatie - non applicable car pas de structures partisans en ce temps-là - not applicable for as no party organisation at that time

n.b.: niet bekend - pas encore dépouillé - not yet known

*: schatting - d'après les estimations - estimate

⁹ M. MAES, *De ledenaantallen van de politieke partijen in België*, Leuven: Afdeling Politologie K.U.Leuven, 1988, 171 p; S. FIERS, *Partijvoorzitters in België, of 'Le parti, c'est moi'?*, Leuven: Afdeling Politologie K.U.Leuven, 1998, p.40; P. DELWIT & J.M. DEWAELE (éd.), *Les partis politiques en Belgique*, Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 1996, 279 p; I. VANPOL, M. VERMINCK, M. VOS, P. JANSSENS, P. BIONDI, *Morphologie des partis politiques francophones - morfologie van de Vlaamse politieke partijen in: Res Publica, Politiek Jaarboek - Année politique - Political Yearbook 1985-1999*.

RES PUBLICA

Belgian Journal of Political Science

Editor: Wilfried DEWACHTER
Assistant editor: Peter BIONDI

PUBLISHER

POLITOLOGISCH INSTITUUT v.z.w. : E. Van Evenstraat 2B, B-3000 Leuven

Subscriptions can be paid by bank account: 979-2795315-71.

D/RP 2000/1. ISSN 0486-4700

Printed in Belgium

No part of this publication, except the abstracts, may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

The «Politologisch Instituut» bears no responsibility for opinions expressed by authors; the latter are solely responsible for the opinions they forward.

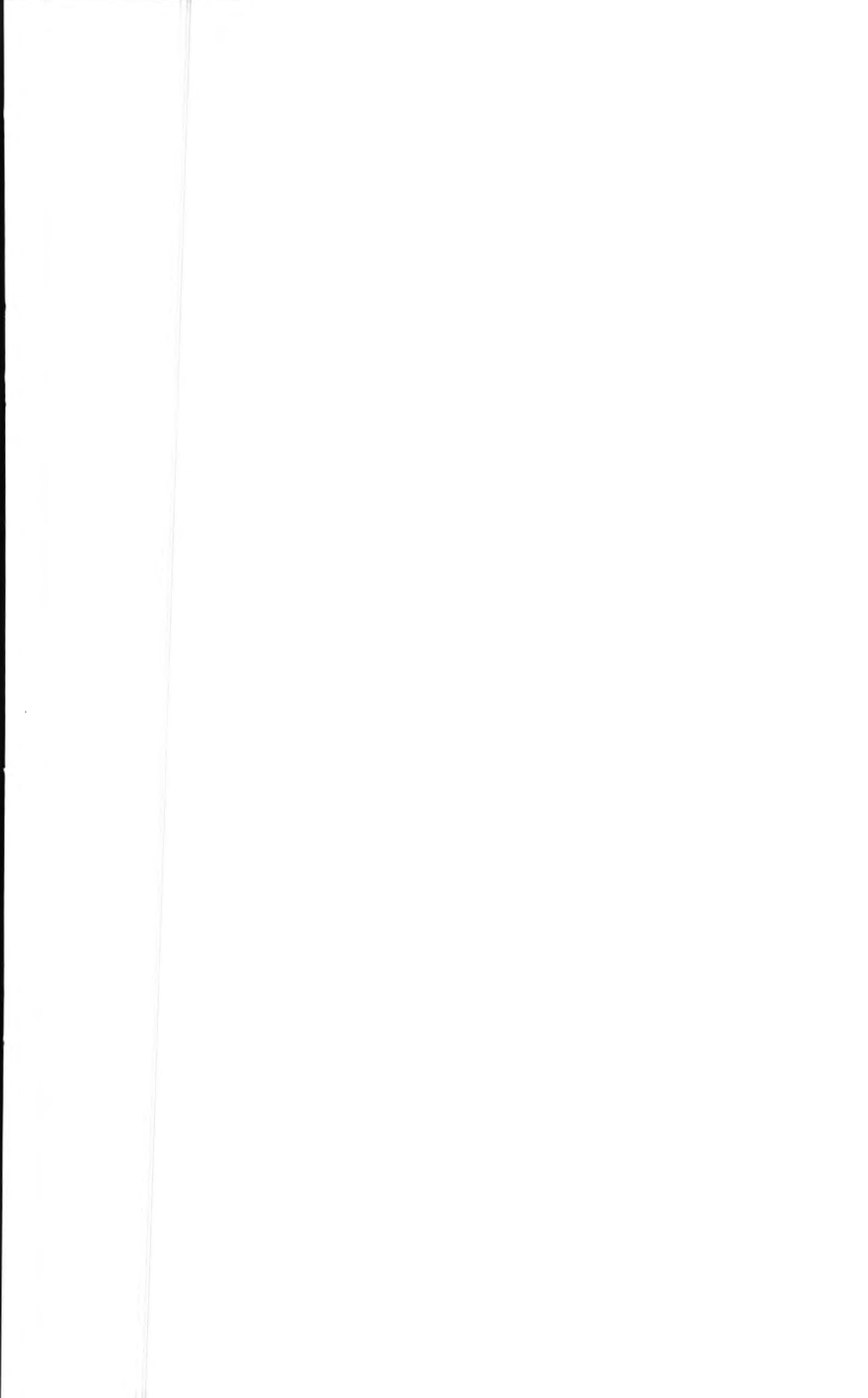
Manuscripts to be considered for publication should conform to the following requirements: two type-written copies (double-spaced) must be submitted, ready for press: they must include a summary in English, not longer than 150 words. Manuscripts that are not accepted are not returned. The electronic version on floppy disk should only be sent with the final accepted version of the manuscript.

Annual subscription and sales conditions

1. Annual subscription	
Individuals	1.200 BEF
Institutions	2.400 BEF
Support subscription	2.400 BEF
2. Single issue (only from 1985 on)	600 BEF
Double issue (only from 1985 on)	1.000 BEF
3. Collection 1963-1980 and 1985-1990 (as long as the issues in stock last)	
Belgium	30.000 BEF
Other countries	33.000 BEF

The articles of Res Publica are abstracted in the following journals

- ABC POL SCI.
Advanced Bibliography of Contents: Political Science and Government.
- International Political Science Abstracts
Documentation Politique Internationale
- International Bibliography of Political Science
Bibliographie internationale de science politique.
- International Bibliography of the Social Sciences
Bibliographie internationale des sciences sociales.
- International Bibliography of Economics
Bibliographie internationale de science économique.
- Social Sciences Citation Index. An International Multidisciplinary Index to the Literature of the Social, Behavioral and Related Sciences.
- Sociological Abstracts.
- Bulletin analytique de documentation politique, économique et sociale contemporaine.
- United Nations. Monthly Bibliography. Selected articles.
Nations Unies. Bibliographie mensuelle. Articles sélectionnés.
- Bulletin de renseignements documentaires. Communautés Européennes.
Documentation bulletin. European Communities.

Wordt uitgegeven
met de steun van het
Vlaams Ministerie van Onderwijs
en met de steun van de
Universitaire Stichting van België

© Politologisch Instituut